

KIRJANPITORIKOS JA VELALLISEN EPÄREHELLISYYS

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Talousrikosoikeus

Pro gradu -tutkielma

Roosa Ekman

Syksy 2024

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys

Tekijä: Roosa Ekman

Koulutusohjelma/oppiaine: Talousrikosoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: XIV+75

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Kirjanpitorikoksesta ja velallisen epärehellisyydestä säädetään rikoslaissa (39/1889). Kirjanpitorikos on säädetty takaamaan oikea ja riittävän sisältöinen kirjanpito, joka välittää tietoa kirjanpitovelvollisen sidosryhmille toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Velallisen epärehellisyydellä on kriminalisoitu toimet, joilla velallinen saattaa omaisuuttaan varallisuuspiirin ulkopuolelle velkojen tavoittamattomiin, ja toimesta seuraa maksukyvyttömyys tai sen paheneminen. Kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys ovat kummatkin luettu perinteisenä osana talousrikosten alaan. Käytännössä kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys esiintyvät usein yhdessä, mutta yhteyttä näiden rikosten välillä ei ole tutkittu tarkemmin. Tässä tutkielmassa perehdytään siihen, mistä tekijöistä rikosten yhteys muodostuu ja miten nämä tekijät vaikuttavat rikoskonkurrenssin arvioimiseen. Aihetta tutkitaan lainopin keinoin.

Yhtenevästä sääntely-ympäristöstä johtuen kirjanpitorikokseen ja velallisen epärehellisyyteen kohdistuu samankaltaisia tulkintalähtökohtia. Rikokset ovat kriminaalipoliittisesti virittyneitä, ja tästä seuraa kriminaalipoliittisten argumenttien vaikutus rikoksia sovellettaessa. Talousrikoksille tyypillisesti rikokset ovat sääntelyltään avoimia ja täsmentyäkseen vaativat tulkinta-apua siviilioikeuden puolelta. Tätä talousrikosluonnetta ja kriminaalipoliittikan vaikutusta rajoittaa rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Yhdistävä tekijä rikosten tunnusmerkistöjen ulkopuolisissa tekijöissä ovat osittain yhtenevät oikeushyvät rikosten taustalla. Kummatkin rikokset suojaavat luottamusta taloudellisessa toiminnassa. Kirjanpitorikoksella suojataan laajemmin kirjanpitovelvollisen sidosryhmiä, kun velallisen epärehellisyys suojaaa velkojen oikeuksia. Tunnusmerkistöjen yhdistävä tekijä on varallisuuspiiri, johon velallisen epärehellisyys vaikuttaa todellisesti, ja kirjanpidolla annetaan kuvaa varallisuuspiirin muutoksista ulkopuolisille. Mikäli kirjanpidon antama kuva vääristyy, täyttyy kirjanpitorikoksen seuraustunnusmerkki. Velallisen epärehellisyyden tekoa ja sen vaikutusta varallisuuspiiriin voidaan peittää kirjanpitorikoksella.

Korkein oikeus on oikeuskäytännössään ottanut kantaa kirjanpidollisten merkintöjen vaikutukseen velallisen epärehellisyyden arvioinnin yhteydessä. Ratkaisut osoittavat jyrkän suhtautumisen kirjanpidollisten velvoitteiden täyttämiseen, ja velvollisuuden laiminlyöntiä on pidettävä velkojen etujen vastaisena. Velallisen epärehellisyydellä suojataan näin laajemmin luottamusta taloudellisessa toiminnassa.

Merkityksellisimmät yhteydet rikosten välillä muotoutuvat osin yhtenevistä oikeushyvistä ja kummankin rikoksen liittynästä varallisuuspiirin hahmottamiseen. Nämä tekijät toimivat lainkonkurrenssia puoltavina tekijöinä. Varallisuuspiiri asettaa vähimmäisedellytykset konkurrenssitilanteelle: rikosten on kohdistuttava samaan varallisuuspiiriin. Tosin kirjanpitorikoksella suojataan kirjanpidon luotettavuutta sinällään, ja tämän säännöksen syrjäytyessä jäisi suoraan kyseessä oleva oikeushyvä suojaamatta. Päätelyn perusteella ei kuitenkaan voida poissulkea lainkonkurrenssin mahdollisuutta.

Avainsanat: talousrikosoikeus, systeemyhteys, kirjanpitorikos, velallisen epärehellisyys

Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja.

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta	1
1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajausta sekä käsitteellinen huomio	2
1.3 Tutkielman metodi ja lähdeaineisto	4
1.4 Tutkielman rakenne	10
2 LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN LÄHTÖKOHTA	11
2.1. Kirjanpitorikos	11
2.1.1 Kirjanpitorikoksen sääntelyn lähtökohdat	11
2.1.2 Rikosoikeudellinen sääntely	13
2.2 Velallisen epärehellisyys	15
2.2.1 Velallisen epärehellisyyden sääntelyn lähtökohdat	15
2.2.2 Rikosoikeudellinen sääntely	16
2.2.3 Varallisuuspiirin todellinen huonontaminen velallisen epärehellisyydessä	19
3 TUNNUSMERKISTÖN ULKOPUOLISIA LIITYNTÖJÄ	21
3.1 Kriminaalipolitiikan merkitys rikosoikeudellisessa yhteydessä	21
3.2 Rikokset talousrikoksina	24
3.3 Liitynnät muille oikeudenaloille	29
3.4 Suojeltavat oikeushyvät	35
4 TUNNUSMERKISTÖJEN YHTEYKSIÄ	41
4.1 Rikosten seuraustunnusmerkistöt	41
4.1.1 Oikea ja riittävä kuva toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta	41
4.1.2 Maksukyvyttömyys tai sen oleellinen pahentaminen	46
4.2 Varallisuuspiirin huonontuminen sekä siitä annettu oikea ja riittävä kuva	53
5 KIRJANPIDOLLISTEN MERKINTÖJEN ARVIOINTIA VELALLISEN EPÄREHELLISYYDESSÄ	57

6 RIKOSTEN YHTEYS LAINKONKURRENSSIN KANNALTA	60
6.1 Lainkonkurrenssi	60
6.2 Yhdistävät tekijät lainkonkurrenssiarvioinnissa.....	63
6.3 Punnintatilanne vai myötärangaistu jälkiteko?	68
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	71

LÄHTEET

KIRJALLISUUSLÄHTEET

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Alvesalo, Anne – Tombs, Steve: Economic Crime Control in Finland. *Sociology* 38(1), 2004, s. 165–174.

Asp, Petter: Bokföringsbrott och legalitet: *Svensk Juristtidning* 1999, s. 16–47.

Engblom, Ari – Grüssner, Kaj – Holla, Jyrki – Höglund, Hanna – Järvinen, Jussi – Kokko, Aki – Lepistö, Markku – Nieminen, Kati – Sandelin, Eric – Tuomi, Jouko – Äimä Kristiina: Elinkeinoverotus 2023. Helsinki 2023.

Engdahl, Oskar – Larsson, Bengt: Duties to distrust: The decentring of economic and white-collar crime policing in Sweden. *British Journal of Criminology* 56(3) 2016, s. 515–536.

Fagher, Henrik: Straffansvar för bokföringsbrott och skattebrott i bolag: en kommentar till hovrättspraxis om faktiskt företräderskap. *Svensk Juristtidning* 2012, s. 765–779.

Friedrichs, David O.: Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society, 4. painos. Belmont 2010.

Frände, Dan: Onko viimeinen sana sanottu olosuhdetahallisuudesta? *Defensor Legis* 2/2010, s. 157–165.

Hakamies, Kaarlo: Maksukyvytön vai ei? Legaliteettiperiaate ja KKO 2004:46. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVIII:2005*, s. 151–260.

Hakamies, Kaarlo: Maksukyvyttömyydestä ja hyötymistarkoituksesta rikosoikeudellisena ongelmana. *Oikeustiede – Jurisprudentia XLIV:2011*, s. 133–234.

Hakamies, Kaarlo: Osakeyhtiö, laitton varojenjakso ja rikosoikeus. *Defensor Legis* 4/2015, s. 721–734.

Hakamies, Kaarlo: RL 39: Velallisen rikokset. Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Viides, uudistettu painos. Helsinki 2022, s. 1321–1372. Päivittyvä julkaisu.

Heinonen, Olavi: Velallisen konkurssirikoksista. Helsinki 1966.

Heinonen, Olavi: Kirjanpitorikoksista. Defensor Legis 1/1986, s. 174–183.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.

Hoppu, Esko – Hoppu, Kari – Hoppu, Katja: Kauppa- ja varallisuus oikeuden pääpiirteet. Seitsemästoista, uudistettu painos. Helsinki 2020.

Hyttinen, Tatu: Olosuhdetahallisuuden vakioitu alaraja – oikeusturvaa vai korkeimman oikeuden retoriikkaa? Defensor Legis 6/2016, s. 916–933.

Häyhä, Juha: Oikeudenalajaotus ja lainkäyttäjän tarpeet. Lakimies 1/2022, s. 155–166.

Ihantola, Eeva-Mari – Leppänen, Pasi: Yrityksen kirjanpito – liiketapahtumista tilinpäätökseen. 6. laitos, 1. painos. Helsinki 2023.

Immonen, Raimo – Villa, Seppo: Osakeyhtiön varojenkäyttö: Kuka päättää, kuka vastaa? 2. painos. Helsinki 2019.

Kaarenoja, Ahti – Suontausta, Seppo: Maksukyvyttömyys ja osakeyhtiön varojenjako. Defensor Legis 2/2007, s. 239–256.

Kaisanlahti, Timo – Jänkälä, Markku – Björklund, Mika: Kirjanpito-oikeus. 1. painos. Helsinki 2009.

Karhu, Juha: Kohti 2000-luvun oikeuslähdeoppia. Lakimies 7–8/2020, s. 1017–1034.

Karkkulainen, Jussi: Kohti vaarattomampaa tahallisuussäännöstä – olosuhdetahallisuus rikoslakiin? Oikeus 2/2023, s. 103–124.

Karkkulainen, Jussi – Mielityinen, Sampo: Luova, luovempi, oikeustiede? Lakimies 7–8/2022, s. 1105–1132.

Kivivuori, Janne – Aaltonen, Mikko – Näsi, Matti – Suonpää, Karoliina – Danielsson, Petri: Kriminologia – Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Helsinki 2018.

Koponen, Pekka: KKO 1998:82 – velallisen varallisuusaseman huonontaminen velallisen epärehellisyydessä. Lakimies 8/1999, s. 1272–1279.

Koponen, Pekka: Todellinen ja näennäinen varallisuuden luovutus velallisen rikoksissa. Defensor Legis 2/2001, s. 228–250.

Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. Oikeustiede – Jurisprudentia XXXV:2002, s. 235–242.

- Koponen, Pekka*: Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa. Helsinki 2004.
- Koponen, Pekka*: Velallisen rikokset. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): Talousrikokset. Helsinki 2007, s. 103–144.
- Koponen, Pekka – Sahavirta, Ritva*: Kirjanpitorikokset. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): Talousrikokset. Helsinki 2007, s. 55–102.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2020
- Koskeniemi, Martti*: Mistä oikeustieteessä on kysymys? Lakimies 7–8/2022, s. 1016–1030.
- Kukkonen, Reima*: Velallisen rikokset ja rikoskonkurensси osa I – Velallisen epärehellisyyden ja velallisen petoksen soveltamisalojen erottelusta. Defensor Legis 6/2014, s. 831–852.
- Kukkonen, Reima*: Velallisen rikokset – Tunnusmerkistöt ja yleiset opit. Helsinki 2018.
- Lahti, Raimo*: Lainkonkurrensсista. Lakimies 1968, s. 709–737.
- Lahti, Raimo*: Mitä uutta rikosoikeustieteessä ja rikosoikeuden yleisissä opeissa? Defensor Legis 1/1990, s. 200–220.
- Lahti, Raimo*: Uudistuvan rikosoikeuden haasteita vuosituhannen vaihtuessa. Lakimies 6–7/1998, s. 1189–1197.
- Lahti, Raimo*: Talousrikosoikeuden yleisistä opeista. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): Talousrikokset. Suomalainen lakimiesyhdistys Helsinki 2007, s. 3–28.
- Laitinen, Ahti – Virta, Erja*: Talousrikokset: Teoria ja käytäntö. Espoo 1998.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari*: 2. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä (RL 3 luku). Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Viides, uudistettu painos. Helsinki 2022, s. 43–1050. Päivittyvä julkaisu.
- Laurio, Juha-Matti*: Talousrikosten ennaltaehkäisy ja havaitseminen. Helsinki 2020.
- Luoto, Lauri*: Lainkonkurrensсin ratkaisukriteerit KKO:n tuoreen oikeuskäytännön ja oikeustieteen valossa. Defensor Legis 2/2022, s. 403–418.
- Melander, Sakari*: Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002, s. 938–961.

- Melander, Sakari*: Kriminalisointiteoria – Rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Helsinki 2008.
- Mäkelä, Kaisa*: Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka: empiirinen ja rikosoikeusteoreettinen tutkimus rauenneista konkurseista. Helsinki 2001.
- Niemi, Matti*: Lainopillisen argumentoinnin kaksi tasoa: kolme tutkielmaa laista ja oikeudesta, osa 3/3. Lakimies 5/1998, s. 757–773.
- Niemi, Matti*: Lainopillisen tiedon erityisluonteesta. Lakimies 7–8/2022, s. 1209–1231.
- Nuotio, Kimmo*: Yhteiskunnallistuva rikosvastuu. Lakimies 4/1998, s. 590–594.
- Paasonen, Laura – Paasonen, Jyri – Aaltonen, Mikko – Jokipii, Annukka*: Veropetokset ja kirjanpitorikokset tuomioistuimissa. Verotus 3/2022, s. 336–347.
- Paukku, Eelis*: Verotuksen kirjanpitosidonnaisuudesta erkaantumisen vaikutuksen kirjanpitorikoksen ja veropetoksen yhteyteen. Edilex 2021.
- Paukku, Eelis*: Maksukyvyttömyydestä johtuva kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönti tekoriikosoikeuden ja syyllisyysperiaatteen näkökulmasta? Edilex 2022.
- Paukku, Eelis*: Kirjanpitorikos – apurikos vai itsenäinen rikos? Defensor Legis 1/2023, 93–109.
- Peczenik, Aleksander – Aarnio, Aulis – Bergholtz, Gunnar*: Juridisk argumentation – en lärobok i allmän rättslära. Tukholma 1990.
- Piippo, Jenna*: Itsepesukriminalisoinnin suhde myötärangaistuja tekoja koskevaan oppiin. Lakimies 7–8/2021, s. 1242–1268.
- Piippo, Jenna*: Rikossäännösten oikeushyvälottuvuus lainkonkurrenssiarvioinnissa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön valossa. Lakimies 3–4/2022, s. 645–668.
- Rautio, Ilkka*: RL 30: Elinkeinorikokset. Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Viides, uudistettu painos. Helsinki 2022, s. 1017–1050. Päivittyvä julkaisu.
- Ruohonen, Janne*: Osakeyhtiön voitonjaon maksukykytesti ja vastuu maksukyvyn säilymisestä. Tampere 2012.
- Sahavirta, Ritva*: Rahanpesu rangaistavana tekona. Helsinki 2008.

Salminen, Markku: Velallisen rikos: tutkimus velallisen rikosten selvittämisestä erityisesti osakeyhtiöihin kohdistuneiden tekotapojen ja osakeyhtiöitä koskevan oikeuskäytännön valossa. Helsinki 1998.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.

Sutherland, Edwin H.: Is "white collar crime" crime? *American Sociological Review* 10(2) 1945, s. 132–139.

Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. Helsinki 2008.

Tapani, Jussi: Velallisen epärehellisyys ja ketjuttamistapaukset – erityisesti tunnusmerkistön suhde tahallisuuteen. Teoksessa Alvesalo, Anne – Lahti, Raimo (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta II*. Helsinki 1999.

Tapani, Jussi: Mitä rikoslaki kieltää maksukyvyttömyyden uhatessa? *Defensor Legis* 5/2000, s. 691–718.

Tapani, Jussi: Rikosvastuun kohdentaminen kirjanpitorikoksessa. *Oikeustieto* 5a/2001, s. 2–5.

Tapani, Jussi: Petos liikesuhteessa. Helsinki 2004.

Tapani, Jussi: Esirikoksen yksilöitävyys ja olosuhdetahallisuus. *Defensor Legis* 5/2013, s. 786–798.

Tapani, Jussi – Hyttinen, Tatu: Kirjanpitorikokset. Teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus (toim.), *Keskeiset rikokset*. Viides, uudistettu painos. Helsinki 2023, s. 693–715. (Tapani – Hyttinen 2023a)

Tapani, Jussi – Hyttinen, Tatu: Velallisen epärehellisyys. Teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus (toim.), *Keskeiset rikokset*. Viides, uudistettu painos. Helsinki 2023, s. 833–858. (Tapani – Hyttinen 2023b)

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu: Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki 2019.

Tikkanen, Veli-Matti – Yli-Hemminki, Esko: Lainopillinen ja monitieteinen tulkinta tieteenraajat ylittävissä lain käsitteissä. *Lakimies* 7–8/2022, s. 1285–1304.

Tolvanen, Matti: Uudistunut, uudistuva rikosoikeuden yleisten oppien systematiikka. Teoksessa Nuotio, Kimmo – Yli-Hemminki, Esko (toim.): Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Helsinki 2023, s. 47–62.

Tuori, Kaarlo: Oikeudenalajaotus – strategista valtapäriä ja normatiivista argumentaatiota. Lakimies 7–8/2004, s. 1196–1224.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. Helsinki 2007.

Vaattovaara, Matti: Velallisen epärehellisyys toiminimiyrittäjän kohdalla. Tutkimus erityisesti toiminimiyrittäjän tekemien yksityisottojen hyväksyttävyyden arvioimisesta ja vaikutuksesta toiminimiyrittäjän maksukykyyn. Teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Kallioinen, Laura: Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi ja vahingonkorvausoikeudesta III. Helsinki 2023.

Vahtera, Veikko: Osakeyhtiön varojenkäytön hyväksyttävyyden arvioitaessa velallisen epärehellisyttä ja osakeyhtiön laitonta varojenjakoa. Teoksessa Hyttinen, Tatu – Jokela, Antti – Tapani, Jussi – Vuorenpää, Mikko (toim.): Rikoksesta rangaistukseen, juhlaulkaisu Pekka Viljanen 1952–26/8–2012. Porvoo 2012, s. 285–299.

Vahtera, Veikko – Ruohonen, Janne: Osakeyhtiön maksukyvyn arviointi varojenjaon yhteydessä korostuu taantuman aikana – käytännön tulkintaongelman lisääntyneet. Edilex 2015.

Vento, Harri: Korkeimmasta oikeudesta: KKO 1998:10, Velallisen rikos – Velallisen epärehellisyys. Defensor Legis 4/1998, s. 728–731. (Vento 1998a)

Vento, Harri: Korkeimmasta oikeudesta: KKO 1998:82, Velallisen epärehellisyys – Velkojan suosinta – Vahingonkorvaus. Defensor Legis 6/1998, s. 1107–1112. (Vento 1998b)

Vento, Harri: Korkeimmasta oikeudesta: KKO 1998:110, Konkurssirikos. Defensor Legis 2/1999, s. 389–394.

Viljanen, Pekka: Näkökohtia velallisen epärehellisyydestä. Lakimies 8/1998, s. 1362–1375.

Vilkko, Marita: Tahallisuus ja sen ajallinen ulottuvuus velallisen epärehellisyydessä maksukyvyttömyystunnusmerkin kannalta. Teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.): Kirjoituksia talousrikosoikeudesta. Helsinki 2007, s. 301–325.

Wilhelmsson, Thomas: Yleiset opit ja pienet kertomukset ennakoitavuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Lakimies 2/2004, s. 199–227.

Yritystutkimus ry: Yritystutkimuksen tilinpäätösanalyysi. 10. korjattu painos. Helsinki 2017.

VIRALLISLÄHTEET

Hallituksen esitykset

Hallituksen esitys HE 23/1985 vp eduskunnalle laiksi kirjanpitolain 38 §:n muuttamisesta.

Hallituksen esitys HE 66/1988 vp eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

Hallituksen esitys HE 40/1990 vp eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

Hallituksen esitys HE 268/1993 vp eduskunnalle kätkemisrikosta, luottamusaseman väärinkäyttöä ja velallisen epärehellisyyttä koskevien rikoslain säännöksiä muuttamisesta.

Hallituksen esitys HE 44/2002 vp eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Hallituksen esitys HE 53/2002 vp eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

Hallituksen esitys HE 26/2003 vp eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi.

Hallituksen esitys HE 109/2005 vp eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.

Hallituksen esitys HE 89/2015 vp eduskunnalle laiksi kirjanpitolain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta sekä puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamista koskevaksi laiksi.

Muut lainvalmisteluasiakirjat

Lakivaliokunnan mietintö LaVM 28/2002 vp hallituksen esitykseksi rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 23/1997 vp hallituksen esitykseksi oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

Kirjanpitolautakunnan lausunnot

KILA 1695/2003

KILA 1749/2005

KILA 1775/2006

KILA 1840/2009

KILA 1091/2013

KILA 1909/2014

Muut virallislähteet

Konkurssiasian neuvottelukunta: 08 Konkurssivelallisen toiminnan erityistarkastus. Konkursiasiamiehen toimisto, 5.6.2018.

Oikeusministeriö: Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2012. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13. Helsinki 2007.

Ulkomaiset virallislähteet

Ekobrottsmyndigheten: Bokföringsbrott. Aktuella rättsfrågor ARF 2023:1.

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Korkein oikeus

KKO 1995:64

KKO 1995:163

KKO 1997:108
KKO 1998:10
KKO 1998:82
KKO 1998:110
KKO 1999:2
KKO 1999:79
KKO 2000:74
KKO 2001:85
KKO 2001:86
KKO 2002:11
KKO 2002:46
KKO 2012:66
KKO 2002:91
KKO 2003:13
KKO 2013:17
KKO 2004:46
KKO 2004:89
KKO 2005:68
KKO 2005:119
KKO 2008:32
KKO 2009:70
KKO 2010:85
KKO 2010:91

KKO 2011:33

KKO 2011:35

KKO 2011:52

KKO 2011:64

KKO 2012:98

KKO 2013:82

KKO 2014:7

KKO 2014:54

KKO 2015:66

KKO 2015:84

KKO 2015:88

KKO 2017:57

KKO 2018:12

KKO 2019:31

KKO 2020:101

KKO 2021:7

KKO 2021:34

KKO 2021:60

KKO 2023:43

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta

Oikeusjärjestys on oikeustieteellisen keskustelun keskipiste. Lainsäädäntö on kokonaisuudessaan olemassa kirjallisessa muodossa. Lainsäädäntöhankkeet vastaavat sääntelyn puutoksiin ja yhteiskunnan vaatimuksiin, ja lainsäädäntömateriaali antaa taustatietoa säännöksistä. Oikeuskäytäntö luo suuntaviivoja tulkinnasta ja oikeuskirjallisuudessa esitetään kannanottoja yhteisymmärryksen saavuttamiseksi. Tästä huolimatta oikeusjärjestelmämme on kokonaisuudessaan jäsentymätön ja yksilön täydellisen ymmärryksen saavuttamattomissa. Modernin ja nopeatempoisen yhteiskunnan olosuhteet luovat vaatimuksia lainsäädännölle, johon ei täsmällisesti ja yksiselitteisesti voida vastata. Oikeustieteellisessä keskustelussa lainopillisilla johtopäätöksillä kuitenkin tavoitellaan koherenssia oikeusjärjestelmässä.¹ Samoin tässä tutkielmassa tullaan ottamaan osaa oikeusjärjestelmän hahmottelun päättymättömänäkin pidettävään tarinaan. Tällaisessa tarinassa lopullista päätepestettä ei ole, mutta tässä tavoitellaan pienen punaisen langan synnyttämistä kahden toiseensa linkittyvän rikoksen välille. Tarkastelun kohteena ovat rikoslaissa (39/1889) säädetty kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys.

Kirjanpito on erottamaton osa taloudellista toimintaa ja tätä kautta markkinataloutta, jossa kirjanpitovelvolliseksi määräytyvät oikeushenkilöt sekä luonnollisen henkilöt harjoittamastaan liike- ja ammattitoiminnastaan eri laajuudessa. Kirjanpitorikokseen syyllistyy se, jonka kirjanpito on niin virheellinen tai puutteellinen, että se jättää antamatta kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta oikeaa ja riittävää kuvaa. Kirjanpitorikos tutkimuskohteena ei ole ollut oikeustieteessä tavanomainen vaan se on jäänyt vähemmälle huomiolle oikeuskirjallisuudessa.² Sitä ei juurikaan ole ollut käytävän keskustelun ydin, vaikkakin useassa yhteydessä on kirjanpitorikoksiin liittyvää systematiikkaa sivuttu. Kirjanpitorikosta on kuvattu talouselämän rikoksia *lievemmäksi rikostyyppiksi ja eräänlaiseksi esirikokseksi*.³ Toisaalta yhteydessä, jossa tavoitteena oli selvittää, onko kirjanpitorikos pikemminkin apurikos vai itsenäinen rikoksensa, sen on luonnehdittu olevan *apurikos* muille talousrikoksille, mutta tämän lisäksi sillä on *itsenäinen, merkittävä käyttöalansa*.⁴ Sen merkitystä on kuvattu täydentävänä rikoksena, jonka teolla tarkoitus ei ole ylläpitää talouselämän luonnollisia

¹ Ks. koherenssin mahdollisuudesta nykyisessä oikeusjärjestelmässä Tuori 2007, s. 119–132.

² Tapani – Hyttinen 2023a, s. 693.

³ Mäkelä 2001, s. 155.

⁴ Paukku 2023, s. 108.

prosesseja, vaan tukea näitä antamalla oikeaa kuvaa käynnissä olevasta prosesseista.⁵ Samanlaisesti sen on tunnustettu olevan yksi keskeisimmistä talousrikoksista.⁶

Velallisen epärehellisyys on suoraan näihin taloudellisiin prosesseihin liittyvä rikossäännös. Velallisen epärehellisyydessä velallinen loukkaa toimillaan velkojiensa oikeuksia ja aiheuttaa näin maksukyvyttömyyden tai pahentaa jo olemassa olevaa maksukyvyttömyyttä. Velallisen epärehellisyys on itsessään haasteellinen rikos johtuen sen sisältämisestä tulkintaongelmista rikoksen rakenteen takia ja käsitteiden määrittelyn suhteen.⁷ Esimerkiksi velallisen epärehellisyyteen liittyvä maksukyvyttömyyden käsitteen määrittely haastaa rikoslaillisen laillisuusperiaatteen sisältämää täsmällisyysvaatimusta. Kirjanpitorikoksen ohella myös velallisen epärehellisyyden on kuvattu olevan keskeinen talousrikos.⁸

Kirjanpitorikoksilla on todettu olevan säännönmukainen yhteys veropetoksiin ja velallisen rikoksiin.⁹ Veropetosten kohdalla tämä säännönmukaisuus on sinänsä selvää, sillä elinkeinoverotus pohjautuu kirjanpitoon. Säännönmukainen liityntä velallisen epärehellisyyteen ei kuitenkaan ole yhtä lailla ilmeinen. Kirjanpitorikoksen yhteyttä velallisen epärehellisyyteen ei oikeuskirjallisuudessa ole käsitelty, vaikka esiin on kuitenkin tuotu huomio siitä, että erityisesti suuremman mittakaavan rikoksissa ja organisoituneissa toimijoissa velallisen epärehellisyyden yhteydessä syyllistytään kirjanpitorikokseen.¹⁰

1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajausta sekä käsitteellinen huomio

Kirjanpitorikoksen suhde velallisen epärehellisyyteen on kuvattu säännönmukaiseksi. Tässä tutkielmassa keskitytään siihen, mistä tämä suhde rikosten välille muodostuu. Suhdetta selitetään kahden tutkimuskysymyksen kautta. Ensimmäisenä paneudutaan siihen, minkälaisista tekijöistä muotoutuu kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden yhteys, jossa velallisen epärehellisyyden yhteydessä tavanomaisesti esiintyy myös kirjanpitorikos. Tämän jälkeen näitä tekijöitä arvioidaan lainkonkurrenssitilannetta silmällä pitäen ja keskitytään siihen, minkälainen merkitys kirjanpitorikosta ja velallisen epärehellisyyttä yhdistävillä tekijöillä on rikosten yhtymisessä.

⁵ Hakamies 2005, s. 162–163.

⁶ Tapani – Hyttinen 2023a, s. 693.

⁷ Tapani – Hyttinen 2023b, s. 833.

⁸ Tapani – Hyttinen 2023b, s. 833.

⁹ HE 66/1988 vp s. 77.

¹⁰ Paukku 2023, s. 108. Kuitenkaan toisin päin tarkasteltuna ei voida sanoa, että kirjanpitorikoksen yhteydessä johdonmukaisesti syyllistytään velallisen epärehellisyyteen, sillä niitä tehdään peitelläkseen myös muita rikoksia ja toisaalta yksinään esimerkiksi konkurssitilanteessa maksuvaikeuksien takia.

Tutkielman tarkoituksena on täyttää oikeustieteelliseen tutkimukseen jäänyttä aukkoa kirjanpitorikoksen osalta. Aihepiiriin liittyvä puutteellisuus ei kiistatta tule paikatuksi tutkimuskysymyksiin vastaamalla, mutta tutkielman avulla hahmotetaan kirjanpitorikoksen paikkaa osana talousrikollisuutta ja sen suhdetta velallisen epärehellisyteen ja tätä kautta laajemmin muihin talousrikoksiin. Tutkielmassa nostetaan kirjanpitorikos esille tarkoituksena korostaa sen merkitystä talousrikoksena. Tarkasteltavia kysymyksiä lähestytään kirjanpitorikoksen suunnasta tavoitteena luoda kuva siitä, kuinka ja mistä syistä velallisen epärehellisyys ja kirjanpitorikos ovat yhteydessä toisiinsa.

Tekijäpiiriä koskevat kysymykset on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Kummankin rikoksen kohdalla voidaan joutua arvioimaan sitä, kuka mainittuun rikokseen voi syyllistyä. Voi olla tarvetta esimerkiksi ottaa kantaa käsitykseen siitä, ketä tai keitä on pidettävä tosiasiallisena toimijana. Kirjanpitorikoksen säännöksessä tekijäpiiri on rajattu ja vastuuseen voi joutua kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu. Tulkin-taa joudutaan käyttämään erityisesti arvioitaessa sitä, kuka edustajana toimii tai kuka tosiasiallista määräysvaltaa käyttää.¹¹ Kirjanpidon hoitaminen on saatettu ulkoistaa ja vastuusuhteet oikeushenkilössä saattavat olla epäselviä. Velallisen epärehellisydessä kyse on erikoisrikoksista, jolloin rikoksen tekijänä voi olla vain velallinen eikä sellainen toimija, jolla ei velallisasemaa ole. Velallisen epärehellisydessä haastavaksi voikin muodostua kysymys siitä, kuka velallinen on tai minkälaisista teoista velallisasema voi syntyä.¹² Mikäli kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys voivat esiintyä yhdessä, on velallisen oltava kirjanpitovelvollinen ja kirjanpitorikoksesta rikosvastuussa oleva velallisen epärehellisydessä ymmärretty velallinen.

Tutkielmassa ei myöskään tulla tarkastelemaan yhteyden merkitystä sen kannalta, kuinka rikosten samanaikaisuus vaikuttaa tahallisuuden tai kvalifioitun tekemuodon yhteydessä suunnitelmallisuuden arviointiin. Tällaisessa tilanteessa, jossa väärät kirjanpidolliset merkinnät on tarkoitettu häivyttämään velallisen epärehellisyden tekotapaa ja näin kummatkin rikokset tulevat kyseeseen, on kuitenkin oltava varovainen kaksoiskvalifioinnin suhteen. Saman teon kaksinkertaista rikosoikeudellista arvottamista on sovellustilanteessa vältettävä.¹³ Myös lainkonkurrenssin laajempi tarkastelu rajautuu ulkopuolelle, ja pääpaino on rikoksia yhdistävien tekijöiden hahmottaminen rikosten yhtymistä koskevien ulottuvuuksien tarkastelussa. Esiin

¹¹ Ks. kirjanpitorikoksen tekijäpiiristä esimerkiksi KKO 2001:85; KKO 2001:86; KKO 2010:91 sekä *Tapani* 2001 ja ruotsalaisessa keskustelussa *Fagher* 2012.

¹² Velallisaseman muodostumisesta ja velallisen rikosten tekijästä ks. esimerkiksi KKO 1999:79; KKO 2002:11 sekä *Kukkonen* 2018, s. 29–36.

¹³ Ks. HE 66/1988 vp s. 91.

tosin tuodaan lainkonkurrenssitilanteessa mahdollisia arviointisääntöjä kokonaisuudessaan, mutta johtuen jo lainkonkurrenssin tapauskohtaisuudestakin, ei aiheeseen pyritä luomaan perinpohjaista vastausta, ja tähän tuskin pystyttäisiinkään.

Tilinpäätös, tai mahdollisesti välitilinpäätös tai muu julkistettu vastaava asiakirja, on se dokumentti, josta sidosryhmät saavat tietoa kirjanpitovelvollisesta. Tässä yhteydessä tullaan tilikauden aikaisesta ja tilinpäätöksestä yhdessä käyttämään pääosin laajempaa kirjanpidon käsitettä, jonka tässä siis ymmärretään sisältävän tilikauden aikaisen kirjanpidon pohjalta tehtävän tilinpäätöksen, jota sidosryhmät usein tarkastelevat. Käytännössä sidosryhmillä ei ole pääsyä tilikauden aikaiseen kirjanpitoon, eikä oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnasta muodostu tämän perusteella. Tähän käsitteelliseen ilmaisuun on päädytty toiston välttämiseksi, jotta tekstin luettavuus ja ymmärrettävyys helpottuisi.

1.3 Tutkielman metodi ja lähdeaineisto

Tutkimuksen metodi määritetään, jotta valittu näkökulma valittuun tarkasteltavissa olevaan aiheeseen voidaan täsmentää. Käytettävä metodi on syytä määritellä sekä lukijoita että tutkimuksen suorittajaa varten. Kun metodi on julkilausuttu, on havaintojen ja päätelmien luominen ja niiden ymmärtäminen mahdollista. Ilman määriteltä metodia olisi epäselvää, millä keinoin johtopäätöksiä muodostetaan. Metodin määrittely on välttämätöntä myös tutkijalle itselleen, sillä se määrittää rajat, joiden sisällä valitun aihepiirin tarkastelua tehdään. Tässä tutkielmassa tukeudutaan lainoppiin, joka on voimassa olevan oikeuden tutkimista. Pelkän metodin julkilausuminen ei kuitenkaan ole vielä riittävää, vaan määriteltävä on, miten se käsillä olevassa tilanteessa hahmotetaan ja kuinka sitä hyödynnetään. Voidaan kysyä, mitä oikeus edes lähtökohtaisesti on ja mitä sen voimassaolo on ja miten se syntyy. Erityisen merkittävänä kysymyksenä edelleen voidaan esittää, *mitä on erityisesti lainopillinen tutkiminen*.¹⁴

Käsitteellä oikeus voidaan viitata eri yhteyksissä eri asioihin. Oikeus voi viitata saatavaan etuuteen tai vapauteen tehdä jotain. Oikeudesta puhuttaessa voidaan viitata tuomioistuimeen tai lainsäädäntöön. Oikeudella voidaan tarkoittaa tieteenalaa. Oikeuden toteutumisella saataan viitata oikeudenmukaiselta tuntuvaan vahvistettuun lopputulokseen. Tässä oikeus ymmärretään oikeusjärjestyksenä, joka kattaa voimassa olevat oikeusnormit. Sitä, mitä oikeus

¹⁴ Aihepiirin käsittelyssä ymmärretään siihen liittyvä herkkyyys ja kysymysten perustavanlaatuisuus. Tavoite on osoittaa tutkielmassa ymmärrettyä oikeusjärjestelmää ja instituutioita sen sisällä, lainopin ymmärtämistä metodina ja sen työkalujen mahdollisuuksista tarkasteltavassa yhteydessä rikosoikeudessa ja tarkemmin talousrikosoikeudessa. Lainopin – tai ylipäänsä minkään metodin – kanssa ei voi työskennellä ymmärtämättä asetettujen rajojen todellisuutta.

lainopillisessa merkityksessä tarkoittaa, ei voida määritellä tyhjentävästi, sillä sen sisältö vaihtelee sitä käsittelevän tutkimussuuntauksen mukaan.¹⁵

Siitä, mitä on pidettävissä voimassa olevana oikeutena, ei ole esitettävissä mitään selkeää vastausta. Sinänsä lakiin kirjoitetut säännöt ovat helposti ymmärrettävissä, mutta haasteita syntyy kirjoittamattomien oikeussääntöjen suhteen esimerkiksi liittyen oikeuskäytäntöön. Teoreettista ymmärrystä aihepiiriin liittyen tarvitaan argumentaation vahvistamiseksi. Voimassa oleva laki on moniselitteisesti ymmärrettävissä oleva normien ja niihin liittyvien toimien ja arvojen kokonaisuus, jossa yhteys on myös tulkittuun oikeuteen.¹⁶ Lailta edellytetään voimassaoloa ja muodollista pätevyyttä eli lain on oltava pätevästi annettu. Usein muodolliseen pätevyyteen voidaan suhtautua vain annettuna tosiasiana, mutta esimerkiksi kansainvälisissä liittynöissä tulkintakohteen tai tulkinta-aineiston pätevyys voi muodostua ongelmaksi.¹⁷ Voimassaolon ja velvoittavuuden käsitteitä voidaan hahmottaa oikeuslähdeopin kautta, jossa mahdolliset lähteet lajitellaan sen mukaan, mitä juridisessa argumentaatiossa pitää ja mitä saa käyttää hyväksi. Oikeuslähteet muodostavat hierarkian, jossa ylimpänä ovat alempia oikeuslähteitä vahvemmat lähteet, joita argumentaatiossa tulee noudattaa. Laista alemmaksi siirryttäessä voidaan argumentaatiossa huomioida myös oikeuskäytäntö ja lainesityöt sekä alimpana oikeuskirjallisuus. Oikeuslähdeoppi vastaa myös näiden lähteiden ristiriitoihin.¹⁸ Oikeuslähteiden käsittelyä ei ole näin mielekästä erottaakaan tulkintasäännöistä tai argumentaatioteorioista. Johtuen oikeudellisesta pluralismista ja sen vaikutuksesta esimerkiksi moraalin ja itsemääräämisoikeuden vahvistumiseen on perinteinen oikeuslähdeoppi, joka jakaa oikeuslähteet vahvasti ja heikosti velvoittaviin sekä sallittuihin, ollut kuitenkin keskustelun kohteena. Tapauksessa merkitykselliseksi oikeuslähteeksi voisi nousta heikosti velvoittavana pidetty yleinen oikeusperiaate, mikäli muut oikeuslähteet eivät anna selvää vastausta. Oikeuslähdejaottelua on tämän haasteen selvittämiseksi tarkennettu lisäksi kolmella kategorialla: auktoriteettilähteillä, asialähteillä ja synkronointilähteillä.¹⁹

Oikeustiedettä yleisesti voidaan kuvata perustelemisen tieteksi, joka kohdistuu oikeuteen. Siinä pyritään tuottamaan tulkittavasta normimateriaalista tietoa, uskottavia kertomuksia. Kertomukset eivät ole ehdottomia totuuksia, eikä toisistaan risteävät tulkinnat ole jaoteltavissa absoluuttisesti oikeisiin ja väärin. Edelleen oikeustieteen tehtävänä on lisäksi tarkastella näitä

¹⁵ *Siltala* 2003, s. 26–30. Tutkimukselliset erimielisyydet johtavat kiistaan oikeustieteen tutkimuskohteesta, eikä tätä ole ratkaistavissa edes parhaalla mahdollisella keskusteluyhteydellä eri suuntausten välillä. Tutkittaessa on sitouduttava tiettyyn tapaan kohteellistaa ja käsitteellistää oikeudelliset ilmiöt.

¹⁶ *Peczenik – Aarnio – Bergholtz* 1990, s. 24–28.

¹⁷ *Aarnio* 1978, s. 170–174.

¹⁸ *Peczenik – Aarnio – Bergholtz* 1990, s. 141–180.

¹⁹ Näin *Karhu* 2020. Ks. lisäksi muun muassa *Syrjänen* 2008, erityisesti oikeuslähdeopista s. 149–212.

kertomuksia, tulkintoja kriittisesti.²⁰ Oikeustiedettä voidaan harjoittaa lainopin kautta, mutta lisäksi mahdollista on tutkia oikeutta esimerkiksi oikeusteorian tai oikeushistorian näkökulmasta.

Lainopissa kyse on deskriptiivisestä tieteestä ja tulokset ovat oikeutta kuvaavia. Lainopin metodi on oikeudellinen argumentaatio, joka on oikeussääntöjen tulkinnan ja oikeusperiaatteiden punninnan avulla tehtävää oikeudellista päättelyä oikeustositseikoista oikeusseuraamukseen sekä oikeusnormien systematisointia. Näin ollen lainoppi on tulkintatiedettä, joka kohdistuu käsiteltävään lähdemateriaaliin. Tällöin lainoppi on sidoksissa oikeuslähteisiin.²¹ Tulkinnan kohteena olevat argumenttilauseet mielletään usein korkean hierarkkisen aseman omaaviin lähdeteksteihin, kuten lakeihin ja korkeimman oikeuden ratkaisuihin. Lähdetekstien olemassaolo voidaan oikeuttaa muodollisesti, jolloin niiden oikeutus perustuu tekstien antajan asemaan, tai aineellisella oikeutuksella eli reaalisilla argumenteilla. Tällöin tekstin antajan statuksella ei ole merkitystä, vaan sen merkitys perustuu sisältöön tai aiheutuviin seurauksiin. Muodollista oikeutusta voidaan pitää lähtökohtaisena, pohjautuen valtiosääntöisiin lähtökohtiin ja oikeuslähteoppiin.²² Tämä katsantokanta vie edelleen hermeneuttisen tarkastelutavan luo. Ennakollinen käsitys relevantista oikeusjärjestyksen sisällöstä tehdään lainopissa ymmärrettäväksi liittämällä se toisten ilmaisujen eli oikeuslähteistä peräisin olevien tulkintojen joukkoon ei-loogisesti, mutta uskottavasti. Lopputuloksena on tulkinta, joka nojautuu aikaisempaan tulkintaan, ja toimii pohjana sitä seuraavalle tulkinnalle. Tällöin päästään keskusteluun siitä, onko lainoppiakin pidettävä oikeuslähteenä. Voidaan katsoa, että lainopilla ei voida puuttua yhteiskunnan perusrakenteisiin, mutta perusrakenteet edellyttävät lainoppia. Tulkintaa tehdään kielellisestä ilmaisusta ja lopputuloksena on kielellisiä ilmaisuja.²³

Tulkinnan avulla siis annetaan merkityssisältö oikeuslähteistä johdetuille oikeussäännöille.²⁴ Tulkinnan tavoite on ymmärtää käsillä olevat säännökset, ja tämän lisäksi erityisen tärkeää on sääntelyn aineellisten perusteluiden ymmärtäminen.²⁵ Toiseksi tavoitteeksi voidaan asettaa oikeuttaminen. Hyväksyttävä tulkinta on oikeutettua tulkintaa, ja tämä on pidettävä varmuuden korkeimpana asteena, mikä lainopillisesti voidaan saavuttaa. Tulkinta nimittäin on päättelyä

²⁰ Koskeniemi 2022, s. 1028–1029.

²¹ Siltala 2003, s. 326–328. Lainopin tehtävistä samoin Hirvonen 2011, joka puhuu tulkinnasta ja systematisoinnista lainopin perinteisinä tehtävinä ja näiden lisäksi oikeusperiaatteiden punninnasta.

²² Niemi 1998, s. 757–759. Niemen mukaan nämä ei kuitenkaan ole argumentoinnin ainoat tasot, vaan kyseessä on monitasoinen ilmiö, eikä toisaalta jako aineelliseen ja muodolliseen oikeuttamiseen tai niiden ensi- tai toissijaisuuteen ole ehdoton. Artikkelissa nimittäin esitetään, että aksiomaattisesta kannasta, joka johtaa oikeuskäytännöstä- tai kirjallisuudesta, voi seurata suoraan aineellisesti hyväksyttävä lopputulos tietyissä olosuhteissa.

²³ Aarnio 1978, s. 150–191.

²⁴ Siltala 2003, s. 328. Edes oikeussäännöt eivät kuitenkaan ole mitään valmiiksi annettua, vaan jo relevanttien oikeussäännösten valinta tilanteessa on säännösten tulkintaa, ks. Niemi 2022, s. 1222.

²⁵ Niemi 2022, s. 1222–1223.

argumenttilauseista johtopäätöksiin, eikä absoluuttisesta oikeellisuudesta voida varmistua. Tulkinnan kohteena on ymmärretty sanamuoto, jonka ymmärtämiseen tulkinta edelleen vaikuttaa.²⁶ Tulkinta-ideologia tai tulkintateoria on tapa tutkia voimassa olevaa oikeutta. Oikeutta ei voi tulkita ilman näkökulmaa, vaan tulkinta pohjautuu vähintäänkin sivuten ja vaihdellen johonkin tulkintateoriaan. Usein eri teorialat kulkevat limittäin, eikä niiden välillä voi tehdä selviä valintoja, vaan kyseessä on dynaaminen kokonaisuus.²⁷

Systematisointi ottaa kantaa voimassa olevan oikeuden keskinäisiin suhteisiin.²⁸ Kun kokonaisuus on helpommin hahmotettavissa, systemaattisuudella oikeusjärjestelmässä on yhteys oikeusvarmuuteen ja ennakoitavuuteen.²⁹ Kyse on yhteyksien havainnoimisesta eri asioiden välissä ja osana jonkin järjestelmän piiriä ja liikkeelle lähdetään omaksutusta perussysteemistä, joka pyritään korvaamaan samansisältöisellä, mutta toisella systeemillä.³⁰ Yksi tapa tätä tavoittellessa on pyrkiä hahmottamaan oikeudenalajaotus tarkemmin, jolloin alan yleiset opit tulevat huomioiduksi.³¹ Vielä edelleen punninnassa, jota myös lainopillisesti hyödynnetään, määritetään riittävää institutionaalista tukea ja yhteisöllistä hyväksyntää nauttivien ratkaisunormien sisältöä omassa kontekstissaan, joka muodostuu tapauksessa vaikuttavista oikeusperiaatteista.³²

Vallitsevana tilana voidaan pitää metodien moninaisuutta ja tarkka metodi määrittyy jopa tutkija- tai tutkimuskohtaisesti. Voidaan määrittää tiettyjä ajatuksellisia työkaluja, mutta niiden painotukset ja säännöt on tuotava tapauskohtaisesti esiin metodien pluralisaation takia.³³ Jokaisen tutkijan on lähdettävä liikkeelle siitä, mitä metodologia hän tulee hyödyntämään, ja mitä tämä metodi hänelle tarkoittaa ja miten se hänen tutkielmassaan konkretisoituu. Samalla kun tutkijalla on vapaus hyödyntää tarvitsemiaan metodeja, on tieteellisyyden säilyttävä. Metodien vähimmäisvaatimuksina, jotka ainakin rajaavat ei-sallitut metodit ulkopuolelle, voidaan esittää yhteisöllinen hyväksyttävyys, rationaalinen perusteltavuus, ajallinen jatkuvuus, täsmennyneisyys, metodin edellytetty eksistenssi, metodin käsitteellinen identiteetti ja haltuunotettavuus.³⁴

²⁶ Niemi 1998, s. 757; Niemi 2022, s. 1228.

²⁷ Siltala 2003, s. 330–332. Tulkintateorialat voidaan jakaa 1) kielellis-semanttisiin perusteisiin, 2) historialliseksi-eksegeettisiin perusteisiin, 3) oikeussysteemiinperusteisiin, 4) oikeuskäytännössä vakiintuneeseen tulkintaan ja 5) tulkinnan ennakoitavissa oleviin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin.

²⁸ Siltala 2003, s. 328.

²⁹ Tuori 2004, s. 1203.

³⁰ Aarnio 1978, s. 74–79.

³¹ Tuori 2007, s. 109–110 ja esimerkiksi Häyhä 2022, s. 155–156.

³² Siltala 2003, s. 329.

³³ Siltala 2003, s. 464–468.

³⁴ Siltala 2003, s. 475–491.

Vaikka tieteelliseltä tiedolta edellytetään objektiivisuutta, ei se estä tulkinnan luovuutta. Tulkinnassa voidaan käyttää moninaisia perusteita ja päättelyjä.³⁵ Kuten edellä esille tuotu, on tulkintakin toimenpiteenä monipuolinen ja eri tulkintateoriat luovat mahdollisuuksia metodologisesti monitahoiseen tutkimiseen. Lainopissa luovuus liittyy erityisesti tulkintaan ja argumentaatioon.³⁶ Metodien määrittäminen ei näin ollen rajaa tutkimuksen tekemistä mekaaniseksi etenemiseksi havainnoista johtopäätöksiin. Jokaisella tutkimusta suorittavalla on hyödynnettävissä oma luovuutensa, joka rajat todellisuudessa asettaa. Metodien määrittäminen pikemminkin ohjaa oikeiden lähteiden luo ja antaa tutkijalle instrumentit tutkimuskohteensa työstämiseen. Instrumenttien käyttämisestä tutkija vastaa itse.

Lainoppi on oikeustieteen sisäinen metodi. Oikeustieteen ulkopuolelle liikuttaessa on tueksi otettava muita metodeja. Näin on esimerkiksi käsitteiden kanssa, jotka ovat luontevia myös oikeustieteellisessä kontekstissa, mutta saavat aineellisen sisältönsä muusta tieteestä.³⁷ Tieteenalalla toimijoilta edellytetään tämänkin suhteen avoimuutta. Mikäli tulkintakysymys ei ratkea pelkästään oikeustieteen avulla, on se tuotava avoimesti esiin, tai muutettava kysymystä sellaiseksi, johon on vastattavissa oikeustieteen alla. Käsillä olevassa tutkielmassa maksukyvyttömyys on käsite, joka saa sisältönsä oikeustieteessä, mutta voi vaatia täsmennyäkseen apua taloustieteen alalta.

Edelleen voidaan esittää kysymys, onko lainoppi tarpeellista lainkaan. Lainsäätäjä säätää lain, joka on tarkoitettu sovellettavaksi ja noudatettavaksi. Lainopilliset kannanotot päätyvät kommentoimaan osasia tämän oikeuden olemassaoloon, pätevyyteen ja sen sisältöön liittyen. Oikeus näin kehittyvänä ilmiönä sisältää kerrostuneisuutta.³⁸ Tähän myös lainopin ydin, kielellisen tulkinnan tulkinta, pohjaa. Oikeuden on kuvattu muotoutuvan pienten kertomusten avulla, joita antavat niin tuomarit ja lainsäätäjät kuin lainoppineetkin. Pienuus syntyy kertomusten rajautuneisuudesta sekä siitä, että ne eivät ole osa suurta johdonmukaista kokonaisuunnitelmaa, vaan saattavat olla toisiaan vastakkaisia. Jokaisen toimijan oma moraalinen vastuu korostuu, eikä valintojen kanssa voi piiloutua systeemin taakse. Jokaisella pienellä kertomuksella on kuitenkin oma potentiaalinsa vaikuttaa vahvasti *oikeuden* suuntaan.³⁹

³⁵ Niemi 2022, s. 1227.

³⁶ Karkkulainen – Mielityinen 2022, s. 1119–1120. Artikkelissa käsitellään sitä, mitä luovuus tarkoittaa oikeustieteen alalla. Kyselytutkimusta hyödyntävässä artikkelissa tuodaan kuitenkin myös ilmi, että luovuuden olemassaoloa oikeustieteessä, tai erityisesti lainopissa, ei ole yleisesti tunnustettu.

³⁷ Tikkanen – Yli-Hemminki 2022, s. 1285–1286.

³⁸ Hakamies 2005, s. 193.

³⁹ Wilhelmsson 2004, s. 207–217.

Lainopin metodi voidaan tiivistää oikeudelliseksi argumentaatioksi, jossa tulkitaan oikeussääntöjä ja punnitaan oikeusperiaatteita sekä määritetään, systematisoidaan, oikeusnormien keskinäistä suhdetta.⁴⁰ Velallisen epärehellisyys ja kirjanpitorikos ovat todetusti toisiinsa liittäviä käytännön sovellustilanteissa, mutta näiden talousrikosten yhteyden tarkempi arviointi on puutteellista. Tässä tutkielmassa tuodaan tulkinnan avulla esiin relevantit säännökset ja oikeuskäytäntö liittyen kirjanpitorikokseen ja velallisen epärehellisyyteen sekä erityisesti näiden yhteyteen. Tutkielmassa esitetään myös havaintoja siitä, miten nämä kaksi talousrikosta ovat yhteydessä toisiinsa ja minkälainen on yhteyden merkitys. Tavoite on tehdä tilanteesta, jossa rikokset esiintyvät yhtäaikaaisesti, selvempi ja helpommin hahmotettava. Tutkielma sijoittuukin hyvin perinteisen, luovankin, lainopin alaisuuteen.

Kun lainoppi kohdistuu rikosoikeuteen, voidaan puhua myös rikoslainopista. Tälle ei ole syntynyt vakiintunutta määritelmää.⁴¹ Rikosoikeudentutkimusta on nimetty rikoslainopiksi, jossa tavoitteena on rikosoikeuden systematisointia ja tulkintaa.⁴² Rikoslainopillisessa tutkimuksessa huomioon otetaan erityisesti rikosoikeuden yleiset opit. Rikosoikeuden yleiset opit, joihin voidaan lukea rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet, teoriat, käsitejärjestelmä, oikeuslähdeoppi ja oikeudelliset metodit, ovat kehittyneet oikeuskäytännössä ja lainopin avulla.⁴³ Yleiset opit ovat jo lähtökohtaisesti väline systematisointiin ja tulkintaan.⁴⁴ Kunnioitettaessa ja toteutettaessa oikeusvaltioinstituutiota ja ihmis- ja perusoikeuksia ei liene tutkijan oma päätös, seuraako tämä rikosoikeuden yleisiä oppeja, kuten laillisuusperiaatetta, joka tiiviisti sitoo tulkinnan lain sisältöön. Tämän lisäksi talousrikosoikeuden alalla on huomioitava taloudellinen toimintaympäristö.⁴⁵ Talousrikosoikeus on lisäksi sekä rikos- että siviilioikeuden rajalla tasapainoileva oikeudenala ja kummallakin käsiteltävänä olevassa rikoksella on yhteytensä muihin, rikosoikeuden ulkopuolisiin oikeudenaloihin. Tästä syystä tutkielma on myös laajemmin lainopillinen, mutta tunnustaa ja huomioi rikoslain yleiset opit jo lähtökohtaisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen velvoittamana.

Metodin määrittely ei poista oikeuden tutkimisen haasteita. Yhtenä niistä voidaan pitää oikeudellistumista, joka sinänsä on liitännäinen pluralismiin lisääntyvän sääntelyn myötä.

⁴⁰ *Siltala* 2003, s. 502.

⁴¹ Ks. esimerkiksi *Tolvanen* 2023, jossa käytetään rikoslainopin käsitettä, eikä sitä ole katsottu aiheelliseksi määritellä sen tarkemmin. Käsitteitä lainoppi ja rikoslainoppi käytetään varsin rinnakkain. Artikkelin keskittyy rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Ks. myös *Lahti* 1990, jossa käsitellään rikosoikeustieteen kehitystä ja rikosoikeuden yleisiä oppeja. Tässä rikosoikeuden lainopillisesta tutkimisesta puhutaan rikoslainoppina.

⁴² *Lahti* 1998, s. 1193.

⁴³ *Tolvanen* 2023, s. 47. Tai lainopin ideaa kerrostuneisuudesta ja jatkuvasta kehityksestä korostaen: Rikoslainopillisesta tutkimusta määrittävät rikosoikeuden yleiset opit ovat kehittäneet rikoslainopin, jossa yleisiä oppeja edelleen kehitetään.

⁴⁴ *Tolvanen* 2023, s. 52.

⁴⁵ *Lahti* 2007, s. 14.

Oikeudellistumiseen liittyy selvästi kaksi ongelmaa: Avoimuusongelma, jossa avoimia ongelmia sääntelemään määritetään avoimia rajakäsitteitä, sekä tarkkuusongelma, jossa päinvastoin säädetään erityisen teknisiä ja yksityiskohtaisia lakeja. Kumpikin ongelma vaatii ratkaisukseen tieteiden rajat ylittävää tulkintaa. Esimerkkinä avoimesta rajakäsitteestä on esitetty sisäpiiritiedonsäätelyn järkevä sijoittaja.⁴⁶ Myös tutkielmassa tunnistetaan alalla esiintyvät haasteet, jotka tulevat näkyviin korostuneesti talousrikosoikeuden yhteydessä. Tutkielmassa haasteelliseksi nousee erityisesti maksukyvyttömyyden määrittely. Sen kohdalla pitäydytään lainopin antamassa voimassa olevan oikeuden lähtökohdissa, ja apua käsitteen määrittelyyn haetaan taloustieteen alalta lähinnä tarkoituksena havainnollistaa tilannetta paremmin.

Oikeuslähdeoppi ohjaa tutkielman kohdistuvan olennaiseen lähdeaineistoon. Huomioon ottaen lain vahvasti velvoittavan aseman ja rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen, on tutkielman vahva perusta lainsäädännössä ja erityisesti rikoslain säännöksissä liittyen kirjanpitorikokseen ja velallisen epärehellisyyteen, jotka asettavat tulkinnalle viimesijaiset rajat. Kyseisiin rikoksiin liittyy paljon muuta sääntelyä esimerkiksi kirjanpitolaissa (1336/1997) ja osakeyhtiölaissa (624/2006), jota tutkielmassa tuodaan esiin. Perinteistä oikeuslähdeoppia mukailleen on korkeimman oikeuden ratkaisuilla oma merkityksensä lainopillisessa tutkielmassa. Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö antaa täsmennyksiä siitä, miten oikeutta tulee tulkita. Ratkaisut eivät ota kantaa suoraan kirjanpitorikoksen ja velallisen rikoksen yhteyteen, ja kyseisiin rikoksiin liittyvä oikeuskäytäntö lähinnä antaa suuntaviivoja siihen, kuinka kirjanpiddollisia merkintöjä voidaan arvioida velallisen epärehellisyyden yhteydessä.

1.4 Tutkielman rakenne

Siinä missä metodologiset valinnat ja päätökset aiheen valinnasta sekä sen raja-
aus vaikuttavat siihen, minkälaisia loppupäätelmiä voidaan käsiteltävästä kysymyksestä johtaa, on merkitystä myös aiheen esittämisen, sen muodolla ja rakenteella. Rakennetta koskeva muotoilu antaa viitteitä jopa tahattomasti tietyistä korostuksista sekä tehdyistä valinnoista aihepiiriin liittyen. Kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys yhdistyvät muutaman pääelementin johdosta ja lähenevät toisiaan rikosten luonteesta ja sääntely-ympäristöstä johtuen. Rakennetta ei varsinaisesti tämän mukaan ole johdettu, vaan tutkielma jakautuu tarkastelemaan rikosten yhteyttä niiden tunnusmerkistöjen ulkopuolisten tekijöiden ja tunnusmerkistöön liitännäisten tekijöiden kautta. Useimmat huomiot rikosten yhteydestä linkittyvät toisiinsa, eikä niitä ole mahdollista käsitellä toisistaan erillisinä. Tästä syystä, ja jo ylipäänsä tavanomaisesti, rakenne

⁴⁶ Tikkanen – Yli-Hemminki 2022, s. 1288–1296.

etenee yleisestä erityiseen, rikosten taustalta niiden sisältöön. Tehdyt havainnot ja esiin tuodut elementit rakentuvat toistensa päälle ja näin etenemisjärjestys on aiheellinen.

Tutkielman toisessa luvussa ja ensimmäisessä varsinaisessa käsittelykappaleessa käydään läpi rikosten rikoslaillinen sääntely. Aihetta lähestytään lyhyen pohjustuksen kautta, jotta rikokset on mahdollista sijoittaa toimintaympäristöönsä. Kummankin rikoksen erilaiset tekotavat käydään pääpiirteittäin läpi, mutta koska tutkielman tavoitteena ei ole tyyppitellä yksittäisiä tapauksia, tyydytään yleispiirteiseen esitykseen aiheesta. Kolmas luku kuvaa rikosten taustatekijöitä yhteyttä rakentamassa ja neljännessä luvussa keskitytään tunnusmerkistötekijöiden luomaan yhteyteen. Viidennessä luvussa täsmennetään kirjanpidollisten merkintöjen vaikutusta velallisen epärehellisyyden arviointiin. Tässä päätelmät nojautuvat erityisesti korkeimman oikeuden antamiin neljään ratkaisuun.

Viimeisessä käsittelykappaleessa siirrytään arvioimaan tehtyjä havaintoja rikosten yhteydestä lainkonkurrenssin kannalta. Lainkonkurrenssi jo omana kysymyksenään on laaja ja monitahoinen, mutta tässä yhteydessä keskitytään ensisijaisesti havaittujen elementtien arvioimiseen rikosten yhtymisen kontekstissa. Arviointia tullaan tekemään myös muutoin lainkonkurrenssin mahdollisuudesta kirjanpitorikoksessa ja velallisen epärehellisyydessä. Tämän jälkeen johdopäätöksissä käydään läpi rikosten välille hahmotettua yhteyttä ja tuodaan esiin arviointia aiheeseen kokonaisuudessaan.

2 LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN LÄHTÖKOHTA

2.1. Kirjanpitorikos

2.1.1 Kirjanpitorikoksen sääntelyn lähtökohdat

Kirjanpitoa voidaan kuvata talousprosessin rahamääräiseksi kuvaukseksi, joka jakaa tietoa sidosryhmille. Kirjanpito on väline myös kirjanpitovelvolliselle itselleen seurata taloudellista tilannetta, mutta lähtökohtaisesti sitä ei kirjanpitovelvollista itseään varten tuoteta.⁴⁷ Kirjanpidon tärkeä tehtävä on erilläänpito tehtävä. Sen tehtävänä on erotella kirjanpitovelvollisen varallisuuspiiri muiden, kuten omistajien, varallisuuspiiristä.⁴⁸ Toisaalta toiminimen kohdalla kirjanpito luo eron liikevarallisuuden ja omistajan yksityisen varallisuuden välille, joka

⁴⁷ Ihantola – Leppänen 2023, s. 10–11.

⁴⁸ Mäkelä 2001, s. 121.

muutoin on yhtenäistä kokonaisuutta.⁴⁹ Kaksi muuta tehtävää kirjanpidolla ovat tuloslaskentatehtävä ja hyväksikäyttötehtävä.⁵⁰

Kirjanpitorikoksen kriminaalipoliittinen merkitys perustuu kirjanpidon antamaan informaatioon kirjanpitovelvollisesta. Yritystoimintaan liittyvien rikosten selvittäminen on usein mahdollista, mikäli kirjanpidolliset velvoitteet on laiminlyöty. Velvoitteensa täyttävä kirjanpito edistää muiden rikosten ilmituloa, ja näin se toimii jopa ehkäisevänä tekijänä muulle kirjanpitovelvollisen rikollisuudelle.⁵¹ Ruotsissa kirjanpitorikoksen on esitetty olevan informaattirikos.⁵² Oikein tehtynä kirjanpito kontrolloi muuta taloudellista toimintaa. Erityisesti, kun huomioon otetaan, että kirjanpitorikoksen täyttävä toimi voi olla keino peitellä velallisen epärehellisyyttä.⁵³ Monesti muiden talousrikosten yhteydessä kirjanpitorikoksen tekeminen on jopa välttämätöntä, sillä kirjanpidon oikeellisuus saattaisi paljastaa toisen talousrikoksen.⁵⁴

Kirjanpitorikoksen rangaistusasteikkoa on kovennettu asteittain. Taustalla on erityisesti vaikuttanut se, että kirjanpidollisen sääntelyä rikkovilla toimilla voidaan pyrkiä salaamaan tai peittelemään muuta rikollisuutta ja kirjanpitorikossääntelyn tavoite on näin kontrolloida kirjanpitovelvollista. Lisäksi kirjanpito on merkityksellinen tiedonlähde kirjanpitovelvollisen sidosryhmille. Alkuaan kirjanpitorikos on säädetty rangaistavaksi kirjanpitolaissa. Kun kirjanpitorikoksesta erotettiin kirjanpitorikkomus, jolloin rangaistavaksi voivat tulla myös vähäiset rikkomukset, nostettiin rangaistusasteikon enimmäisrangaistusta kahteen vuoteen vankeutta. Tämän jälkeen kirjanpitorikos siirrettiin rikoslakiin, rangaistusasteikko nostettiin kolmen vuoden enimmäisrangaistukseen, ja siitä erotettiin kevyemmin rangaistava tuottamuksellinen tekomuoto. Vielä edelleen koettiin tarpeelliseksi kiristää kirjanpitorikoksen sääntelyä johtuen liittynästä muuhun talousrikollisuuteen ja kirjanpitorikoksesta säädettiin kvalifioitu tekomuoto. Muutosten yhteydessä perustunnusmerkistöön on tehty tarkistuksia ja esimerkiksi olennaisuusedellytys seuraustunnusmerkistöstä on poistettu.⁵⁵

Kirjanpitorikosta on käsitelty vähäisesti oikeuskirjallisuudessa. Sen sijainti talousrikollisuudessa on kyllä tunnustettu ja usein talousrikollisuutta käsiteltäessä sivutaan kirjanpitorikosta ja sen ulottuvuuksia yleisesti tai käsiteltävänä olevasta näkökulmasta. Pääasiallisesti kirjanpitoon kohdistuva tutkimus on varsin vähäistä keskittyen usein rajattuun

⁴⁹ Vaattovaara 2023, s. 275

⁵⁰ Mäkelä 2001, s. 121.

⁵¹ HE 66/1988 vp s. 89–90; Mäkelä 2001, s. 131.

⁵² Ekobrottsmyndigheten 2023, s. 10. Asiayhteydessä käytetään käsitettä *informationsbrott*.

⁵³ Ks. HE 53/2002 vp s. 17.

⁵⁴ Rautio 2022, s. 1038.

⁵⁵ Ks. HE 23/1985 vp; HE 66/1988 vp; HE 53/2002 vp.

tutkimuskysymykseen.⁵⁶ Rikosvastuun kohdentamisesta on oikeuskirjallisuudessa käyty keskustelua enemmän.⁵⁷

2.1.2 Rikosoikeudellinen sääntely

Kirjanpitorikos säädetään rangaistavaksi rikoslain 30 luvussa elinkeinorikoksista. Säännös rakentuu kolmen tekotavan sekä seuraustunnusmerkin varaan.

9 § Kirjanpitorikos

Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu,

- 1) laiminlyö liiketapahtumien kirjaamista tai tilinpäätöksen laatimista vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia,
- 2) merkitsee kirjanpitoon vääriä tai harhaanjohtavia tietoja taikka
- 3) hävittää, kätkee tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava kirjanpitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Ensimmäisessä tekotavassa kyse on liiketapahtumien kirjaamisen laiminlyömisestä tai tilinpäätöksen laatimisesta vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia. Tyypillisimmin kirjanpitorikos tapahtuu laiminlyömällä kirjanpitovelvollisuus.⁵⁸ Hallituksen esityksessä viitataan kirjanpitolain 2 lukuun liiketapahtumien kirjaamisesta ja 3 lukuun tilinpäätöksen laatimisesta.⁵⁹ Muutaman kirjauksen laiminlyöminen voi olla riittävä täyttämään tekotapatunnusmerkin, mikäli seuraustunnusmerkki täyttyy.⁶⁰ Tunnusmerkistön kannalta on yhdentekevää, koskeeko laiminlyönnit julkista tilinpäätöstä vai julkistamattomia tase-erittelyjä, ja näin ulkoisen tahon erehdyttäminen voi tulla vielä erikseen rangaistavaksi.⁶¹

⁵⁶ Ks. esimerkiksi kirjanpitorikoksen yhteydestä veropetokseen *Paukku* 2021, maksukyvyttömyydestä johtuva kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönti *Paukku* 2022 ja kirjanpitorikoksen luonteesta veropetoksen ja velallisen epärehellisuuden yhteydessä *Paukku* 2023. Empiirisesti ks. *Paasonen – Paasonen – Aaltonen – Jokipii* 2022. Talousrikollisuutta käsiteltäessä kirjanpitorikoksesta ks. *Mäkelä* 2001; *Koponen – Sahavirta* 2007. Ks. myös kirjanpitorikoksen sääntelystä oikeushistorialliselta kannalta *Heinonen* 1986.

⁵⁷ Ks. esimerkiksi *Tapani* 2001; *Mäkelä* 2001, s. 134–139; *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 62–64; *Tolvanen* 2017.

⁵⁸ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 89.

⁵⁹ HE 66/1988 vp s. 90.

⁶⁰ HE 66/1988 vp s. 90. Samoin *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 78.

⁶¹ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 78.

Toisessa tekotavassa kiellettyä on merkitä kirjanpitoon väärää tai harhaanjohtavia tietoja. Tällaisia virheellisiä tietoja voidaan merkitä tekotapatunnusmerkin täyttävästi tilikauden aikaiseen kirjanpitoon tai tilinpäätökseen. Väärä tieto voi olla esimerkiksi tekaistut tai väärät kuitit ja harhaanjohtava tieto virheellistä arvottamista tai jaksottamista. Tällöin tieto on sinänsä totuudenmukainen, mutta sen antama informaatio on harhaanjohtavaa.⁶² Määritelmää voidaan kuitenkin pitää jossain määrin epämääräisenä ja siihen, mitä pidetään vääränä tai harhaanjohtavana, kohdistuu vahvasti oikeudellista arviointia. Oikeellisuus on tässä yhteydessä tulkinanvaraista.⁶³ Ratkaisu KKO 2008:32 vahvistaa, että yksi väärä kirjaus, tapauksessa 120 000 markan väärä lasku, riittää täyttämään tekotapatunnusmerkin eikä sanamuodonmukaisesti edellytetä useampaa väärää tai harhaanjohtavaa kirjausta. Virheet kirjanpidossa näkyvät pääsääntöisesti virheinä tilinpäätöksessä.⁶⁴ Tilinpäätös, joka laaditaan tilikauden aikaisen kirjanpidon pohjalta, on käytännössä se informaation lähde, jota sidosryhmät hyödyntävät.

Viimeisenä kiellettyä on kirjanpitoaineiston hävittäminen, kätkeminen tai vahingoittaminen. Tyypillisesti hävittämiseen voidaan päätyä tarkoituksena välttää tuloksellisen tilikauden jälkeen määräytyvä vero. Kirjanpitoaineistolla viitataan esimerkiksi kirjanpitokirjoihin, tositteisiin sekä liiketapahtumia koskevaan kirjeenvvaihtoon. Vahingoittamisella voidaan viitata lisämerkintöihin tai virheellisiin korjauksiin, jolla tehdään kirjanpitomerkinnät epäselviksi.⁶⁵ Vahingoittaminen tekotapana eroaa muista selvästi, kun taas hävittäminen ja kätkeminen esiintyvät usein vaihtoehtoina, kun asiasta ei saada luotettavaa selvitystä todellisesta kohtalosta. Kirjanpidon hävittäminen, kätkeminen tai vahingoittaminen tekotapana voi olla haasteellista erottaa kirjanpidon laiminlyönnistä.⁶⁶

Edelleen kirjanpitorikoksesta on säädetty myös kvalifioitu tekomuoto rikoslain 30 luvun 9 a §:ssä. Mikäli liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan, väärrien tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärriin tositteisiin taikka kirjanpito hävitetään tai kätetään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan, täyttyy tekotapatunnusmerkki ja lisäksi teon on oltava kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeästä kirjanpitorikoksesta voidaan tuomita vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta. Tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta on kyse, mikäli

⁶² HE 66/1988 vp s. 90.

⁶³ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 79–80. Nämä haasteet linkittyvät edelleen kirjanpitovelvollisen selonottovelvollisuuteen ja taas näyttöharkintaan.

⁶⁴ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 61.

⁶⁵ HE 66/1988 vp s. 90–91.

⁶⁶ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 62 ja 82.

törkeästä huolimattomuudesta laiminlyödään kokonaan tai osaksi liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen tai hävitetään, hukataan tai vahingoitetaan kirjanpitoaineistoa ja olennaisesti vaikeutetaan oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Tällöin tuomitaan sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.

Kirjanpitorikos ei ole asianomistajarikos. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1999:2 todennut, että kirjanpitorikos ei aiheuta kenellekään välitöntä vahinkoa, eikä tästä syystä tapauksessa katsottu konkurssipesällä olevan oikeutta käyttää asiassa asianomistajan puhevaltaa. Toisaalta kirjanpitorikoksen seurauksena voi syntyä vahingonkorvausvastuu.⁶⁷

Tavallisesti kirjanpitorikos voidaan yksiköidä laajaltakin kokonaisuudelta yhdeksi rikokseksi, jos kyseessä on samantyyppinen kirjanpitovelvollisuuden rikkominen. Usein kirjanpitorikos yksiköidään vähintään tilikausikohtaisesti, sillä tilikauden aikaiset merkinnät kirjanpidossa vaikuttavat tilinpäätöksen syntymiseen, mutta mahdollista on yksiköidä omiksi rikoksikseen myös tilikauden sisäiset toisistaan riippumattomat kirjanpidolliset kirjaukset.⁶⁸

2.2 Velallisen epärehellisyys

2.2.1 Velallisen epärehellisyyden sääntelyn lähtökohdat

Velallisen rikosten sääntely on kehittynyt luotonannontarpeen seurauksena. Nykyisessä luottoyhteiskunnassa velallisen rikoksilla on enenevissä määrin merkitystä, vaikka velallisen rikokset ovat peräisin jo 1800-luvulta. Sääntely on muovautunut yhteiskunnan mukana kansainvälistymisen ja taloudellisen toiminnan monimutkaistumisen mukana.⁶⁹ Konkurssirikos on velallisen epärehellisyyden edeltäjä ja konkurssirikos piti sisällään ankarimman muodon petollisena velallisena tehdyn konkurssirikoksen, epärehellisenä velallisena tehdyn konkurssirikoksen sekä huolimattomana ja kevytmielisenä velallisena tehdyn konkurssirikoksen. Tällöin kirjanpidon merkitys velallisen epärehellisyydessä huomioitu konkurssirikoksessa. Kirjanpidon laiminlyöminen saattoi tulla arvioiduksi huolimattomana tahi kevytmielisenä velallisena tehdystä konkurssirikoksesta. Muutoksen jälkeen tällaiset teot ovat tulleet arvioiduksi kirjanpitorikoksena tai tuottamuksellisenä kirjanpitorikoksena. Nykyisen muotoiseen sääntelyyn

⁶⁷ Koponen – Sahavirta 2007, s. 72. Ks. KKO 2000:86.

⁶⁸ Koponen – Sahavirta 2007, s. 60–61.

⁶⁹ Kukkonen 2018, s. 3.

päädyttiin, jotta velallisen rikosten tunnusmerkeistä saatiin kattavammat. Velallisen epärehellisuuden ja velkojan suosinnan kohdalla luovuttiin konkurssiin asettamisen edellytyksestä.⁷⁰

Velallisen epärehellisuuden sääntely on muovautuessaan yhteiskunnan tarpeisiin muodostunut haastavaksi. Tulkintaa vaaditaan jo velallisen epärehellisuuden erottamiseen velallisen petoksesta, ja tekotapatunnusmerkit velallisen epärehellisydessä ovat osin päällekkäiset. Maksukyvyttömyyden lisäksi avoimina ja jossain määrin arvostuksenvaraisina käsitteinä velallisen epärehellisydessä voidaan pitää omaisuuden lahjoittamista ilman hyväksyttävää syytä, velvoitteiden perusteetonta lisäämistä sekä väärää ja harhaanjohtavaa tietoa velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta.⁷¹ Täsmentyäkseen velallisen epärehellisuuden säännös tarvitsee oikeudellista arviointia.

2.2.2 Rikosoikeudellinen sääntely

Velallisen epärehellisuudesta säädetään rikoslain 39 luvussa. Luku sisältää velallisen epärehellisuuden sääntelyn lisäksi velallisen petoksen ja törkeän tekomuodon, velallisen vilpillisyyden, velallisrikkomuksen ja velkojansuosinnan.

1 § Velallisen epärehellisyys

Velallinen, joka

- 1) hävittää omaisuuttaan,
- 2) ilman hyväksyttävää syytä lahjoittaa tai muuten luovuttaa omaisuuttaan,
- 3) siirtää omaisuuttaan ulkomaille saattaakseen sen velkojiensa ulottumattomiin taikka
- 4) lisää perusteettomasti velvoitteitaan

ja siten aiheuttaa maksukyvyttömäksi tulemisensa tai oleellisesti pahentaa maksukyvyttömyyttään, on tuomittava velallisen epärehellisuudesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Omaisuuden hävittäminen on ensimmäinen tekotapa. Hävittämisellä tarkoitetaan toimia, joilla omaisuus saatetaan varallisuuspiirin ulkopuolelle, velkojien saavuttamattomiin.⁷² Hävittämisen voidaan katsoa viittaavan kielellisesti siihen, että omaisuus vähenee.⁷³ Kuitenkin käsitys

⁷⁰ HE 66/1988 vp s. 159–160.

⁷¹ *Hakamies* 2022, s. 1322.

⁷² HE 66/1988 vp s. 161.

⁷³ *Koponen* 1999, s. 1275.

siitä, mitä hävittäminen tarkoittaa ja voiko sitä esimerkiksi rinnastaa rikoslain 35:1:n vahingon teon hävittämiseen, ei ole vakiintunut.⁷⁴ Korkein oikeus ottanut kantaa omaisuuden hävittämiseen ratkaisussaan KKO 2004:89. Tapauksessa korkein oikeus totesi ylivelkaisen velallisen ottaneen määräysvallassa olleesta osakeyhtiöstään varoja, jotka menivät yksityiseen kulutukseen, joka on sallittua hyväksyttävien elantomenojen osalta. Tapauksessa katsottiin hyväksyttävien elantomenojen ylittyneen huomattavasti ja tällöin kyse oli omaisuuden hävittämisestä.⁷⁵ Toisaalta esittelijän mietinnössä arvioitiin sitä, milloin ylisuuri kulutus voi olla omaisuuden hävittämistä ja päädyttiin lopputulokseen, jonka mukaan vain jossain määrin hyväksytyn ylittyneet kulut eivät voi tahallisuusedellytyksen johdosta tulla arvioituksi omaisuuden hävittämisenä.

Toiseksi kielletyksi tekotavaksi on määritetty omaisuuden lahjoittaminen ilman hyväksyttävää syytä tai muu luovuttaminen. Tässä tekotavassa on kyse velallisen varallisuusasemaa huonontavista toimista, joka tapahtuu ilman hyväksyttävää syytä. Esimerkiksi vähäiset lahjat eivät ole tällaista toimintaa.⁷⁶ Olennaisena tulkintakysymyksenä voidaan pitää sitä, milloin luovutus-toimeen on hyväksyttävä syy.⁷⁷ Alihintainen luovuttaminen ei automaattisesti täytä tunnusmerkistöä. Rangaistavuus ratkeaa kokonaisarvostelun pohjalta ja huomioon tulee ottaa tosiasiallinen velkojen etujen vaarantuminen. Käypään arvoon tehtävä luovutus ei täytä tekotapaa.⁷⁸ Omaisuuden luovuttamista käypään hintaan ja varojen käyttäminen velkojen suorittamiseen ei ole pidettävä kiellettynä tekona korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 1998:82 mukaan.⁷⁹ Tällöin velkojan asema ei voi vaarantua, eikä varallisuusasema tosiasiallisesti heikenny.⁸⁰ Korkein oikeus toteaa ratkaisussaan KKO 2023:43, että maksuvaikeuksissa olevan luonnollisen henkilön varojen käyttöä voidaan arvioida omaisuuden luovuttamisena tai omaisuuden hävittämisenä.⁸¹

Rangaistavaksi säädettyä toimintaa on myös omaisuuden siirtäminen ulkomaille tarkoituksena saattaa se velkojien ulottumattomiin. Jotta teko olisi rangaistava, on omaisuus siirrettävä tarkoituksenaan saattaa se velkojen saavuttamattomiin.⁸² Varallisuuden ei välttämättä tällöin

⁷⁴ Ks. *Tapani – Hyttinen* 2023b, s. 840. Vrt. *Kukkonen* 2018, s. 54.

⁷⁵ KKO 2004:89, kohta 1–4.

⁷⁶ HE 66/1988 vp s. 161.

⁷⁷ *Koponen* 2007, s. 113.

⁷⁸ *Vento* 1999, s. 393–394.

⁷⁹ Velkojen aseman vaarantuminen arviointikriteerinä hyväksyttävän syyn arvioinnissa on vahvistettu myös ratkaisuisissa KKO 2000:74, KKO 2009:70 ja KKO 2011:33.

⁸⁰ *Vento* 1998b, s. 1111.

⁸¹ KKO 2023:43, kohta 10.

⁸² HE 66/1988 vp s. 161–162.

tule siirtyä pois velallisen kokonaisvarallisuuden piiristä, mutta Suomessa velkojien tyydyttämiseen käytettävissä oleva varallisuus vähenee.⁸³

Edelleen kiellettyinä tekotapana määritetään velvoitteiden perusteeton lisääminen. Kaikenlainen velvoitteiden lisääminen ei kuitenkaan ole kiellettyä vaan lisäluoton ottaminen voi olla sallittua ja kannattavaa. Mikäli velvoitteita lisätään esimerkiksi selvästi tappiollisessa liiketoiminnassa, voi tekotapatunnusmerkki täytyä.⁸⁴ Perusteeton velvoitteiden lisääminen voi toisinaan olla haastavaa erottaa varojen luovutuksesta. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2020:101 katsottiin, että hevosten hoitokuluissa kyse oli varojen luovutuksesta, koska kulut siirtyivät maksuerittäin yhtiön varallisuuspiirin ulkopuolelle. Hovioikeus oli käsitellyt tapusta velvoitteiden lisäämisenä ja arvioinut hankintoja käyvän arvon kautta. Samassa tapauksessa ajoneuvokaupassa kuitenkin katsottiin kyseessä olevan velvoitteiden perusteeton lisääminen, kun yhtiö oli luovuttanut käsirahana ajoneuvojaan ja maksanut uusien ajoneuvojen loppukauppahinnan osamaksulla. Rangaistavuus johtuu epäedullisen luoton ottamisesta tai varallisuuden käyttötavasta, joka heikentää varallisuusasemaa.⁸⁵ Kun riskinottoon suhtaudutaan yritystoiminnassa kannustavammin, tekotavan merkitys heikentyy. Keskeinen kysymys silti on, milloin kyse ei ole rikosoikeudellisesti sallitusta riskinotosta, vaan toimen katsotaan vahingoittavan velkojien oikeuksia tahallisesti. Riskialttiin toiminnan sallittavuuden rajanvedon voidaan katsoa kulminoituvan tahallisuuskysymykseksi. Arvioinnissa voidaan keskittyä siihen, minkälainen toiminta poikkeaa normatiivisista kriteereistä niin, että enää ei ole mielekästä viitata tekoon tuottamuksellisena toimintana. Tällöin teko täyttää tahallisen rikoksen kriteerit.⁸⁶

Kuten kirjanpitorikoksessa, myös velallisen epärehellisyydestä on säädetty rangaistavaksi törkeä tekemuoto. Kvalifioidusta tekemuodosta on kyse, jos velallisen epärehellisyydessä tavoitellaan huomattavaa hyötyä, aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuva vahinkoa velkojille tai rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti ja velallisen epärehellisyys on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lievempää tekemuotoa velallisen epärehellisyydestä ei ole säädetty, sillä edellytyksenä on jo maksukyvyttömyyden aiheuttaminen tai sen olennainen pahentaminen.⁸⁷ Rangaistusasteikot perusmuotoisessa ja törkeässä tekemuodossa ovat

⁸³ *Koponen* 1999, s. 1276.

⁸⁴ HE 66/1988 vp s. 162.

⁸⁵ *Koponen* 1999, s. 1276.

⁸⁶ *Hakamies* 2011, s. 190–193.

⁸⁷ HE 66/1988 vp s. 159.

kirjanpitorikosta vastaavat: perusmuotoisessa tuomita voidaan sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta ja törkeässä tekemuodossa tuomitaan vankeutta neljästä kuukaudesta neljään vuotta.

Velallisen epärehellisyys on asianomistajarikos ja asianomistajia ovat kaikki teon aikaiset tunnetut velkojat.⁸⁸ Rikoksen tekoajaksi määritetään usein luovutustoimen suorittamisajankohta, ja tähän todennäköisesti vaikuttaa maksukyvyttömyysajankohdan tarkemman määrittämisen haastavuus. Velallisen epärehellisyys on säädetty velkojen suojaksi, mutta teko ei edellytä hyötymis- tai velkojen vahingoittamistarkoitusta pois lukien harvoin soveltuvaa rikossäännöksen kohta, jossa omaisuus siirretään ulkomaille tarkoituksena saada se velkojen ulottumattomiin.⁸⁹

2.2.3 Varallisuuspiirin todellinen huonontaminen velallisen epärehellisyydessä

Velallisen epärehellisyydessä leimallista on sen tiivis yhteys velallisen petokseen. Velallisen petoksesta rikoslain 39 luvun 2 §:n mukaan on kyse, jos velallinen, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä insolvenssimenettelyssä salaa omaisuuttaan, ilmoittaa kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen, antaa muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojen kannalta merkityksellisestä seikasta, tai jättää ilmoittamatta velan. Velallisen petos ei sisällä seuraustunnusmerkkiä eikä siltä edellytetä vahinkoseurausta, mutta tekijältä edellytetään hyötymistarkoitusta.⁹⁰

Nykyisen muotoinen jaottelu velallisen epärehellisyyteen ja velallisen petokseen pohjaa *Heinosen* vuoden 1966 väitöskirjaan koskien velallisen konkurssirikoksia.⁹¹ *Heinosen* mukaan yleiseen velkojatahoon, ei siis varsinaisesti yksittäisiin velkoihin, kohdistuvat rikokset voidaan jakaa varallisuusasemaa reaalisesti, todellisesti huonontaviin ja näennäisesti huonontaviin tekoihin. Ensimmäisessä vaihtoehdossa toimet jakautuvat maksukyvyttömyyden aiheuttaviin tekoihin ja maksukyvyttömyyttä pahentaviin tekoihin. Näennäisesti huonontavat teot perustuvat tilanteisiin, joissa maksukyvyttömyydestä seuraa tilanne, jossa tehtävät ratkaisut perustuvat velallista koskeviin tietoihin ja käsitykseen velallisen varallisuusasemasta. Tällöin väärä tieto tai käsitys voi johtaa omaisuuden jäämiseen pesän ulkopuolelle niin, että sitä ei käytetä

⁸⁸ HE 66/1988 vp s. 167 ja 160.

⁸⁹ *Koponen* 2007, s. 105–106.

⁹⁰ *Koponen* 2007, s. 104–105.

⁹¹ *Viljanen* 1998, s. 1362. Ks. *Heinonen* 1966; HE 66/1988 vp s. 159.

velkojien tyydytykseen.⁹² Jako velallisen varallisuuspiiriä todellisesti ja näennäisesti huonontaviin tekoihin on luonteeltaan sellainen, että teot eivät täytä samaa tunnusmerkistöä.⁹³

Rakenteellisesti velallisen petos tosin eroaa velallisen epärehellisyudesta sillä, että petoksen on tapahduttava täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä.⁹⁴ Kuitenkin velallisen epärehellisyyttä on päätynyt määrittämään varallisuusaseman todellinen huonontuminen eikä eroa rikosten välillä tehdä perustuen täytäntöönpano- tai selvitysmenettelyyn.⁹⁵ Tunnusmerkistöt vaikuttavat päällekkäisiltä, sikäli, kun ennen insolvenssimenettelyä tehdyt velkojien oikeuksiin vaikuttavat toimet huomioidaan täytäntöönpanomenettelyssä. Tästä syystä erottavaksi tekijäksi on otettu se, vaikuttaako toimi varallisuusasemaan todellisesti vai näennäisesti.⁹⁶

Rikokset voivat olla tekotavoiltaan päällekkäisiä.⁹⁷ Usein tulkinnanvaraiseksi näiden välillä syntyvät tilanteet, joissa epäselvää on, onko omaisuus siirtynyt pois velallisen varallisuuspiiristä tai onko luovutuksesta syntynyt saatava, joka täytäntöönpanomenettelyssä tulisi ilmoittaa. Arvioitavana on, tulkitaanko toimet luovutukseksi ilman hyväksyttävää syytä vai varallisuuden salaamiseksi. Usein käytännössä tilanteissa on vaikutukset tehdyistä luovutuksista näkyvät täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä ja on tulkinnanvaraista, kumpaa säännöstä sovelletaan.⁹⁸ Velallisen epärehellisyys ja velallisen petos katsotaan toisensa poissulkeviksi ja tästä syystä rikokset on syytä erottaa toisistaan.⁹⁹ Velallisen epärehellisyys erotetaan velallisen petoksesta varsin vakiintuneesti luovutustahdon arvioinnilla.¹⁰⁰ Jos varallisuuden siirtoa varallisuuspiiristä toiseen ei ole mahdollista sitoa henkilöön, aikaan, paikkaan, päätökseen tai muuhun todennettavissa olevaan seikkaan, se ei voi olla siirtynyt, eikä väärä kirjanpidollinen vienti tätä korvaa.¹⁰¹ Käsitystä varallisuuspiiristä tullaan jäljempänä käsittelemään vielä tarkemmin.

Velallisen epärehellisuuden tekotavan todellisuuden arvioinnissa on katsottu olevan merkitystä kirjanpidollisilla merkinnöillä. Samalla kuitenkin todetaan, että tavanomainen kirjanpidollinen merkintätapa on merkitä selvittämätön rahankäyttö osakaslainaksi, eikä kirjaus tällöin anna käytännössä kuvaa todellisesta oikeustoimitahdosta. Lisäksi erilainen suhtautuminen

⁹² Heinonen 1966, s. 33–37.

⁹³ Heinonen 1966, s. 277–280.

⁹⁴ Koponen 2007, s. 105.

⁹⁵ HE 66/1988 vp s. 159–161.

⁹⁶ Koponen 2001, s. 228–229.

⁹⁷ Koponen 2007, s. 107. Ks. myös HE 268/1993 vp s. 11.

⁹⁸ Koponen 2001, s. 228–229. Ks. myös Koponen 2007, s. 113–119.

⁹⁹ Koponen 2001, s. 229. Ks. Heinonen 1966, s. 277–280. Tähän Heinosen näkemykseen pohjaa myös Koposen kannanotto.

¹⁰⁰ Ks. Koponen 2001. Mahdollista on tämän sijasta tai erityisesti lisäksi käyttää myös muita tulkintamalleja. Merkitystä voidaan tällöin antaa esimerkiksi luovutuksen avoimelle tai muita erehdyttävälle toteuttamistavalle.

¹⁰¹ Salminen 1998, s. 86.

kirjanpidollisiin merkintöihin ei välttämättä ole osoitus luovutustahdosta, vaan tulkinta voi käytännössä osaksi selittyä näyttöratkaisuna.¹⁰²

3 TUNNUSMERKISTÖN ULKOPUOLISIA LIITYNTÖJÄ

3.1 Kriminaalipolitiikan merkitys rikosoikeudellisessa yhteydessä

Tappoa voidaan pitää rikosoikeudellisena malliesimerkkinä rangaistusvastuun perusteista. Teko on vastoin rikosoikeudellista sääntelyä ja vastoin selkeää suojattua oikeutta, ja mikäli tekoa ei suojaa oikeuttamisperuste, tappoa tekona pidetään sekä ymmärrettävästi lainvastaisena että oikeudenvastaisena. Yhteiskunnallistuvassa rikosoikeudessa ja erityisesti käsillä olevien rikosten kanssa rikosvastuun luonne ja peruste eivät esiinny puhtaasti tässä muodossa, vaan hyvinvointivaltiollistumisen seurauksena on siirryttävä kohti vaarantamiskriminalisointeja ja elastisempaa sääntelyä. Sääntelyssä painopiste siirtyy seurauksesta kohti tekoa, kuolemasta lähemmäs velkojien oikeuksien vaarantamista tai taloudellisessa toiminnassa vallitsevan luottamuksen vaarantamista. Moitittavuus siirtyy lähemmäs toimintaa. Rikosoikeudessa kyse ei ole ainoastaan ihmisten välisen toiminnan rajoittamisesta, vaan rikoksia tapahtuu yritystoiminnassa ja erilaisissa organisaatioissa. Rikosoikeudelle voidaan antaa tehtäväksi ohjata käyttäytymistä modernissa ja lainsäädännöltä yhä enemmän vaativassa yhteiskunnassa, jolloin edellytetään sitä, että joku on kielletystä teosta vastuussa, jolloin joku on syyllinen. Kriminalisointien ala laajenee, eikä vastavoimaa tämän suuntaiselle kehitykselle ole. Samalla kriminaalipoliittisesti rikosoikeutta voidaan käyttää vain asetetuissa rajoissa oikeusvaltiossa. Tämän kehityksen taustoittamana nähdään, että rikosoikeus ei ole muuttumatonta.¹⁰³ Tämän rikosoikeuden luonteen johdosta tutkielmassakin tullaan tarkastelemaan kriminaalipolitiikan vaikutusta rikosoikeutta kehittävänä tekijänä ja tämän pohjan jälkeen siirrytään tarkastelemaan talousrikosluonteen merkitystä. Myös oikeushyvien yleisluontoistumisella on osansa tässä keskustelussa, joskin oikeushyvät säännösten taustalla ovat olennaisia myös muutoin rikosten yhteyden kannalta.

Oikeusministeriön toiminnassa kriminaalipolitiikalla on esitetty tarkoitettavan kokonaisvaltaista yhteiskunnallista päätöksentekoa koskien rikollisuuden ehkäisyä ja vähentämistä sekä turvallisuuden lisäämistä, rikosvastuun toteuttamista sekä rikosseuraamusten täytäntöönpanoa.¹⁰⁴ Kriminaalipolitiikalla vastataan kysymykseen, mitkä toimet ovat lainvastaisia ja miten

¹⁰² Koponen 2001, s. 235–236. Ks. KKO 1995:64 ja KKO 1995:163.

¹⁰³ Tämä ajatus ks. Nuotio 1998. Muuttuvasta rikosoikeudesta ks. myös Lahti 1990.

¹⁰⁴ Oikeusministeriö 2007, s. 4–5.

tällaisiin toimiin puututaan. Kriminaalipolitiikan järjestelmässä poliittisten vaatimusten perusteella syntyy politiikan tuotoksia, kuten lainsäädöksiä. Vai osa näistä poliittisista vaatimuksista valikoituu kriminaalipoliittiseen prosessiin ja osa vaatimuksista suodattuu pois prosessissa koostamisen, muotoilun ja yhdistämisen jälkeen, eikä jokaisen *yleisestä oikeustajusta* kumpuavan vaatimuksen ole edes tarkoituksenmukaista jalostua tulokseksi kriminaalipoliittisessa järjestelmässä. Vaatimusten välillä käydään kiistelyä politiikassa esimerkiksi siitä, miten erilaiset vaateet hahmotetaan ja määritetään sekä siitä, kuka on asiantuntija määrittelemään niiden alaa.¹⁰⁵

Rikosoikeus kokonaisuudessaan on kriminaalipolitiikan keino estää rikollisuutta, ja rikoslainsäännökset ovat kriminaalipolitiikan ankarin muoto. Kriminaalipoliittiset argumentit tukevat rikosten ehkäisyä. Samalla kuitenkin rikosoikeudessa vallitsee arvojen ja tavoitteiden jännite. Arvot ajavat suojaamaan tiettyjä intressejä ja samalla ihmisten toimintavapautta on pyrittävä rajoittamaan mahdollisimman vähän.¹⁰⁶ Kriminalisointia ei suoriteta vapaasti sen pohjalta, miten rikollisuuteen halutaan puuttua, vaan sen yhteydessä on sitouduttava kriminalisointiperiaatteisiin. Näiden periaatteiden vaikutus ulottuu edelleen soveltamistasolle. Rangaistussäännöksen tarkoitus on olemassa myös lainsoveltamistilanteessa ja niitä tulkitaan sanamuodon mukaisesti suojelutarkoitusta vastaavasti.¹⁰⁷

Talousrikosoikeuden kehittyessä tärkeäksi osaksi rikoslainsäädäntöä on myös rikosoikeuspolitiikka kehittynyt. Tavoitteeksi on muodostunut laaja-alainen talousrikostorjunta.¹⁰⁸ 1990-luvun loppupuolella tehtyä hallituksen päätöstä puuttua talousrikollisuuteen ja tämän tavoitteen toteuttamista on pidetty osoituksena politiikan vaikutuksesta rikosoikeudelliseen päätöksentekoon. Globalisoinnin aikakaudella aloite talousrikollisuuden hillitsemiseksi pienessä ja avoimessa, lännen kanssa integroituvaan pyrkivässä yhteiskunnassa osoittaa tiettyä poliittista liikumavaraa, jonka kautta on mahdollista toteuttaa ainutlaatuinen aloite, ja tämä osoittaa politiikan merkityksen osana lainsäädännön kehittämistä.¹⁰⁹ Kriminaalipolitiikan merkitystä talousrikosoikeuden yhteydessä voidaan perustella tarpeella talousrikollisuuden kontrollille ja lisäksi rikoslainopin kriminaalipoliittisuudella. Rikoslainopin kriminaalipoliittinen lataus johtuu tulkinnan tiiviistä yhteydestä kriminalisointiperiaatteisiin sekä taustalla vaikuttavaan

¹⁰⁵ Kivivuori – Aaltonen – Näsi – Suonpää – Danielsson 2018, kohta Kriminaalipolitiikka.

¹⁰⁶ Tapani 2004, s. 19.

¹⁰⁷ Melander 2008, s. 176–178. Melander nimittää kriminalisointiperiaatteiksi laillisuusperiaatteen, oikeushyvien suojelun periaatteen, ultima ratio -periaatteen ja hyöty-haitta-punninnan periaatteen.

¹⁰⁸ Lahti 2007, s. 4–6. Lahti antaa artikkelissaan perusteellisen katsauksen talousrikosoikeuden yleisiin oppeihin ja sen asemaan osana oikeusjärjestelmää. Laaja-alaisesta puuttumisesta talousrikollisuuteen erilaisin valvonnan keinoin ks. myös ruotsalaisesta oikeuskirjallisuudesta Engdahl – Larsson 2016.

¹⁰⁹ Ks. Alvesalo – Tombs 2004. Artikkelissa käsitellään globalisaation vaikutusta valtion itsenäisen politiikan säilyttämisen ja kehittämisen uhkakuvana.

konkreettiseen kriminaalipoliittiseen ongelmaan.¹¹⁰ Kriminaalipoliittinen ongelma voi selvitä lain esitöistä tai muualta yhteiskunnallisesta keskustelusta tai oikeuskäytännöstä.

Perus- ja ihmisoikeudet kannattelevat tapon rikoslaillista sääntelyä ja rikoksen kriminalisointi saa tällöin vahvaa institutionaalista tukea. Myös velallisen epärehellisyys saa tukensa suoraan perustuslaista (731/1999), vaikkakaan yhteys ei ole yhtä ilmiselvä. Omaisuuden suoja ei kuitenkaan kata kaikkia velallisen epärehellisyyden käytännön ilmentymiä. Tilanne, jossa velallisen epärehellisyydestä sinänsä on pahentanut maksukyvyttömyyttä, mutta sillä ei ole ollut vaikutusta velkojille tulevaan jako-osuuteen, tulee silti arvioiduksi velallisen epärehellisyytenä. Rikostunnusmerkistö täyttyy, vaikka tuomiolla ei suoranaista vaikutusta ole velkojan omaisuuteen.¹¹¹ Kirjanpitorikoksen taustalla ei suoranaisesti ole perus- tai ihmisoikeutta oikeellistamassa sääntelyä ja vahvistamassa sen asemaa sovellustilanteissa, vaan säännös tarvitsee muualta tukea, ja tästä syystä kriminaalipoliittisiin argumentteihin turvaudutaan lainsäätämisen yhteydessä ja soveltamistilanteessa rikosvastuuta toteutettaessa. Kirjanpitorikoksen kriminaalipoliittisuus johtuu säännönmukaisesta yhteydestä muuhun rikollisuuteen ja tavoitteesta ehkäistä muuta rikollisuutta kirjanpitorikoksen sääntelyllä. Rangaistusasteikon kiristäminen on perusteltu muun talousrikollisuuden ehkäisemisellä, ja oikean rangaistustason määrittämisen onkin kuvattu olleen hankalaa.¹¹² Muutosta olisi voinut perustella lainsäädäntöteknisillä valinnoilla, mutta perusteluissa korostettiin kriminaalipoliittisia argumentteja.¹¹³

Kriminaalipoliittisia argumentteja, joilla pyritään puuttumaan rikolliseen toimintaan, voidaan hyödyntää rikosoikeudellista säännöstä sovellettaessa. Ratkaisussa KKO 2001:86 kirjanpitorikokseen syyllistyi vastaaja, joka ei omistanut yhtiön osakkeita eikä hänellä ollut muodollista asemaa yhtiön hallinnossa, mutta käytännössä hän hoiti yhtiön liiketoimintaa ja käytti tosiasiallista määräysvaltaa. Korkein oikeus totesi, että rikosoikeudellista vastuuta ei voi kiertää keinotekoisilla järjestelyillä, ja näin kirjanpitovelvollisen edustajan käsitettä tulkittiin laajemmin huomioiden tosiasialliset olosuhteet. Perustelut osoittavat kriminaalipolitiikan ja reaalisten argumenttien merkitystä talousrikostyyppisissä tunnusmerkistöissä, sikäli kun oikeusjärjestys ei anna tukeaan rikostunnusmerkistön aukkojen hyödyntämiseen pyrkivälle toiminnalle. Näin ei kuitenkaan automaattisesti ole toimittu velallisen epärehellisyyden kohdalla ratkaisussa KKO 2000:74, jossa perusteettomasti suoritettut, mutta todelliset, luovutukset eivät ole olleet syyksi

¹¹⁰ Näin *Tapani* 2004, s. 19–21. Ks. laajemmin kriminaalipolitiikan yhteydestä rikosoikeudelliseen tutkimukseen *Lahti* 1990; *Mäkelä* 2001, s. 95–116; *Tapani* 2004, s. 19–102. *Tapani* käsittelee aihepiiriä petoksen tunnusmerkistön kautta, mutta tuo esiin kriminaalipolitiikan suhdetta rikosoikeuteen hyvin yleisluontoisesti.

¹¹¹ Ks. KKO 1998:110; *Viljanen* 1998, s. 1372–1374. Samansuuntaisesti yhteydestä kriminaalipoliittisiin argumentteihin *Hakamies* 2011, s. 185–186.

¹¹² Ks. HE 66/1988 vp s. 77 ja 91; HE 53/2002 vp s. 17.

¹¹³ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 55–56.

lukemisen kannalta riittäviä. Ratkaisussa reaaliset argumentit olisivat puoltaneet ankarampaa lopputulosta.¹¹⁴ Tapauksessa vastaaja oli yhtiöiden puolesta suorittanut yhtiöltä olevia saatavia itselleen, ja koska korkein oikeus katsoi, etteivät tällaiset suoritukset ole voineet huonontaa yhtiön varallisuusasemaa, ei tästä teosta tuomittu velallisen epärehellisyyteen. Rikosoikeudellisen sääntelyn vahva liityntä perus- tai ihmisoikeuksiin oikeuttaa säännöksen olemassaolon ja soveltamisen, kun kriminaalipoliittisista päätöksistä lähtöisin oleva säännös edellyttää institutionaalista tukea muualta. Kirjanpitorikoksen kohdalla kriminaalipoliittisille argumenteille sovellustilanteessa on annettu merkitystä. Perusoikeudet ja ihmisoikeudet sekä rikosoikeudellinen laillisuusperiaate myös asettavat viimesijaiset rajat rikoslain soveltamiselle. Poliittisilla päätöksillä luodut kriminalisoinnit eivät voi laajeta yli näiden.

3.2 Rikokset talousrikoksina

Sanaparina talous ja rikollisuus vaikuttaisi viittaavan rikollisuuteen taloudessa. Täsmällisestä määritelmästä ei kuitenkaan ole päästy yhteisymmärrykseen.¹¹⁵ Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa talousrikollisuudesta puhuttaessa viitataan ainakin osin vakiintuneesti liike- ja yritystoiminnan yhteydessä tehtäviin rikoksiin, jotka tähtäävät oikeudettomaan hyötymiseen.¹¹⁶ Velallisen epärehellisyys ja kirjanpitorikos kummatkin luetaan kuuluvan hyvin perinteisenä osana talousrikollisuuteen.¹¹⁷ Talousrikosoikeus on osa rikosoikeutta ja näin lähtökohtana on rikosoikeuden yleiset opit. Talousrikokset sisältävät tämän lisäksi omia erityispiirteitään.

Talousrikosten kohdalla kyse on usein tekosarjoista ja laajoista kokonaisjärjestelyistä. Talousrikokset muuttuvassa talousympäristössä vaativat paljon sääntelyltä: normatiivista harkintaa ja yleisluonteisuutta. Samalla sääntelyn laajuutta rajoittaa rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, joka sitoo rikosoikeudellisen arvioinnin lakiin, ja erityisen merkitsevästi epätasällisyyskielto, joka edellyttää lainsäädännöltä yksiselitteisyyttä.¹¹⁸ Esimerkiksi

¹¹⁴ Ks. *Koponen* 2004, s. 35–36.

¹¹⁵ Ks. talousrikollisuuden määritelmien variaatioista ja poikkeavuuksista sekä eri muodoista ja tyypittelystä *Laitinen – Virta* 1998, s. 11–16 ja 44–54. Tämän mukaan selvältä vaikuttaa talousrikollisuuden ero yksilörikollisuuteen. Ulkomaisesta oikeuskirjallisuudesta ks. esimerkiksi *Friedrichs* 2010, s. 5–8.

¹¹⁶ *Lahti* 2007, s. 10. Samoin esimerkiksi *Laurio* 2020, s. 1. *Lahti* tuo esille, että taloudellisia rikoksia koskevaa rikoslain kokonaisuudistukseen ryhtyessä 1990 on niiden määrittely ollut kahdenlaista: toisaalta rikollisuus on voinut kohdistua yhteiskunnan julkistalouteen tai muuhun taloudelliseen järjestykseen tai se on ollut rikollisuutta, joka on tehty taloudellisen toiminnan yhteydessä.

¹¹⁷ Ks. esimerkiksi *Mäkelä* 2001, s. 1, jossa todetaan kirjanpitorikoksen ja velallisen rikosten olevan *kiistatta* talousrikoksia.

¹¹⁸ *Lahti* 2007, s. 8–9. Samalla epätasällisyyskiellon voisi ajatella olevan absoluuttinen, jota epäilemättä on mahdoton noudattaa. Ilmaisuuina oikeaa ja riittävää kuvaa kirjanpidon antamassa informaatiossa tai varojen luovutuksen hyväksyttävää syytä ei ole kirjoitettavissa lakiin ilman, että siihen jäisi tulkinnanvaraa ja lähtökohtaisesti sen synnyttämää epävarmuutta samalla, kun sääntely kuitenkin kattaisi kirjanpitorikoksena ja velallisen

kirjanpitorikoksen todellinen sisältö saa käytännössä merkitystään muualta kuin rikoslaista, sillä sen tarkempi sisältö täsmentyy kirjanpitolain kautta. Kun rikoslaki viittaa muuhun lainsäädäntöön, joka tässä tapauksessa edelleen osoittaa tarkemmin määrittelemättömään hyvään kirjanpitotapaan, ajautuu rikosoikeudellinen säännös vastakkain laillisuusperiaatteen täsmällisyysvaatimuksen kanssa.¹¹⁹ Samoin monitahoiset käsitteet, kuten maksukyvyttömyys, on osana haastamassa täsmällisyysvaatimusta. Talousrikossääntelyn kohdalla täsmällisyysvaatimuksen on tosin katsottu joustavan johtuen erityisalalla vaaditusta erityisestä toimijan omaan toimintaan kohdistuvasta selvitys- ja selvilläolovelvollisuudesta, joka taloudellisessa ympäristössä toimiville voidaan asettaa.¹²⁰ Rikosoikeudellisen vastuun ja laillisuusperiaatteen toteutumisen välisessä punninnassa on taivuttu kohti laajempaa tunnusmerkistön tulkintaa. Ratkaisussa KKO 2001:86 hyödynnetyt kriminaalipoliittiset ja reaaliset argumentit ovat osoitus tästä.¹²¹ Tässä yhteydessä on syytä myös mainita laillisuusperiaatteen sisältämä analogiakiello, joka täsmentää yhdessä täsmällisyysvaatimuksen kanssa lainsäädännölle kohdistettuja edellytyksiä riittävästä sääntelystä. Analogiakiello johtaa siihen, että vastaaja voidaan tuomita vain siitä teosta, mistä kriminalisointi on säädetty, eikä läheisesti muistuttavasta teosta. Analogiakiellon ulottuvuus on kuitenkin yksittäistapauksesta riippuvainen ja kysymys on tulkin-
nalle asetettavista rajoista.¹²²

Tahallisuusarviointi talousrikosoikeudessa on aiheuttanut oikeuskäytännössä hankaluuksia ja tahallisuuden määrittely ja arviointi on herättänyt keskustelua. Usein talousrikollisen toiminnan voidaan katsoa tapahtuvan tietyn tavoitteen kannustamana, mutta samalla teko-olosuhteet ovat monitahoisia ja tahallisuuden kannalta vaikeaselkoisia.¹²³ Rikoslaissa säädetään seuraustahallisuudesta 3 luvun 6 §:ssä. Tekijän tahallisuuden asteiksi säädetään tarkoitustahallisuus, varmuustahallisuus tai alimpana asteena todennäköisyystahallisuus. Tunnusmerkistöä koskeviin olosuhteisiin kohdistuva olosuhdetahallisuus jätettiin säätämättä rikoslakiin, jotta erityisesti talousrikosten olosuhdetahallisuuden alaraja ei nousisi liian korkeaksi.¹²⁴ Olosuhteella tarkoitetaan tosiasiallisia ja oikeudellisia seikkoja, joiden täyttyminen on tunnusmerkistön objektiivisen puolen edellytys. Olosuhteisiin sovellettavan tahallisuuden on todettu olevan pitkälti samansuuntainen kuin seuraustahallisuuden.¹²⁵ Velallisen epärehellisyydessä

epärehellisyytenä tehdyt teot laajalti ja tarkoituksenmukaisesti. Näin joustoa mahdollistavana käsitteenä täsmällisyysvaatimus sopii tilanteeseen paremmin.

¹¹⁹ *Asp* 1999, s. 33–34.

¹²⁰ *Melander* 2008, s. 250–252.

¹²¹ *Koponen* 2004, s. 35–36.

¹²² *Lappi-Seppälä – Melander* 2022, s. 52–53. Ks. tiiviisti myös *Hakamies* 2005, s. 179–182

¹²³ *Koponen* 2002, s. 253.

¹²⁴ LaVM 28/2002 vp s. 9–10.

¹²⁵ HE 44/2002 vp s. 73.

olosuhteena voidaan pitää maksukyvyttömyyttä ja tämän kohdalla tahallisuutta arvioitaessa merkitystä ei anneta velallisen omalle vallitsevan maksukyvyttömyyden harhaluulolle, mikäli tällainen kriisitila ei todellisuudessa vallitse, ja jo tämän perusteella voidaan katsoa tarkoitus-tahallisuuden soveltuvan huonosti olosuhteisiin.¹²⁶ Ero seuraustahallisuuden ja olosuhdetahallisuuden arvioinnin välillä selittyy seuraustahallisuuden pohjautumisella tahtoon liittyviin ja tiedollisiin seikkoihin, kun olosuhteisiin liittyvän tahallisuuden ratkaisee tiedolliset seikat yksinään. Olosuhteet eivät lähtökohtaisesti voi olla tavoitteena tai pyrkimyksen kohteena. Muutoin seuraustahallisuuden argumentteja voidaan hyödyntää myös olosuhdetahallisuuden kohdalla.¹²⁷

Varmuustahallisuudesta voi olla kyse esimerkiksi velallisen epärehellisyydessä, jossa toimilla velallinen tavoittelee itselleen tai läheisilleen taloudellista hyötyä, mutta velkojien taloudelliset edut vaarantuvat ilman, että sitä erityisesti tavoiteltiin, ja se saattaa velalliselle itselleenkin olla epämieluisa sivuvaikutus. Varmuustahallisuus on tarkoitustahallisuuden lisäksi korkeamman asteen tahallisuusmalleja, joita ei oikeuskäytännössä usein edes päädytä tarkemmin erottelemaan tai täsmentämään, vaan mielenkiinto kohdistuu usein tahallisuuden alimpaan asteeseen ehdolliseen tahallisuuteen, jota voidaan hahmottaa esimerkiksi todennäköisyystahallisuutena tai positiivisen tahtoteorian kautta.¹²⁸ Todennäköisyystahallisuudesta on muodostunut sovellettavissa oleva alarajamalli ja edellytykseksi on muotoiltu varsin todennäköinen.¹²⁹ Todennäköisyydellä ei viitata tilastomatematiikalla saataviin laskelmiin, vaan tekohetkistä tekijän arviota siitä, kuinka uskottavaa on tunnusmerkistön täyttyminen.¹³⁰ Saman lähtökohdan on korkein oikeus ottanut arvioinnissaan todennäköisyystahallisuudesta.¹³¹

Tahallisuutta arvioidaan tekohetkellä ja perusteena ovat tekohetken ja mahdollisesti jo etukäteen olemassa olleet tiedot ja olosuhteet.¹³² Tekijän nimenomaisia lausumia liittyen tunnusmerkistön täyttäviin seikkoihin on harvoin talousrikosten yhteydessä saatavilla, joten tahallisuuden olemassaolo on usein rakennettava ulkoisten havaintojen varaan.¹³³

¹²⁶ Koponen 2002, s. 274.

¹²⁷ HE 44/2002 vp s. 72–73.

¹²⁸ Koponen 2002, s. 248–262 ja 323.

¹²⁹ HE 44/2002 vp s. 84. Oikeuskäytännöstä ks. KKO 2012:66, kohta 16; KKO 2013:17, kohta 33; KKO 2014:54, kohta 9; KKO 2015:66, kohta 25; KKO 2015:84, kohta 21. Oikeuskirjallisuudesta ks. esimerkiksi *Tapani* 2013; *Karkkulainen* 2023; *Frände* 2010; *Hyttinen* 2016.

¹³⁰ HE 44/2002 vp s. 87.

¹³¹ Näin esimerkiksi KKO 2012:98, kohta 7, jossa todetaan arvioinnin olevan subjektiivista, eikä kyse ole tilastollisobjektiivisesta seuraussuhteesta ja KKO 2013:82, kohta 11.

¹³² Koponen 2002, s. 299–300.

¹³³ Koponen 2002, s. 253–254.

Talousrikollisuuden yhteydessä tahallisuudessa arvioitavana ensi sijassa onkin näytön riittävyys.¹³⁴ Taloudellisesta toiminnasta pidetty kirjanpito toimii näyttönä.

Tahallisuuden arvioiminen on rikostyyppikohtaista.¹³⁵ Velallisen epärehellisyydessä on tekijän oltava tietoinen velallisuudestaan, ainakin uhkaavasta maksukyvyttömyydestään, siitä, että teko vahingoittaa velkojien taloudellisia etuja sekä siitä, että velvoitteet ovat perusteettomia, omaisuuden luovutuksilta puuttuu hyväksyttävä syy tai omaisuuden saattamista velkojien saavuttamattomiin voidaan pitää omaisuuden hävittämisenä. Kritiikkiä on esitetty tahallisuuden arvioinnissa erityisesti osuuteen, jossa arvioitavaksi tulisi teon vaikutuksen ymmärtäminen osana maksukyvyttömyyden olennaista pahentamista. Tämän perustelu on oikeuskäytännössä jäänyt laimeaksi, ja tämä on nähty epäonnistuneena tunnusmerkistön muotoiluna.¹³⁶ Tahallisuuden arviointia velallisen epärehellisyydessä on pidetty haastavana, johtuen osin maksukyvyn haastavasta käsitteestä, maksukyvyn olennaisen pahentamisen tulkinnanvaraisuudesta sekä aiheeseen liittyvästä näytön haastavuudesta.¹³⁷ Tahallisuusvaatimus velallisen epärehellisyydessä johtaa siihen, että velallisen tulee olla tietoinen maksuvaikeuksista tai niiden uhasta, ja näin ollen kirjanpidon seuraaminen on välttämätöntä.¹³⁸ Kirjanpidon antamista tunnusluvuista saadaan käsitystä velallisen maksukyvyttömyydestä.¹³⁹

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että kirjanpitorikoksessa oikean ja riittävän kuvan saamisen vaikeutumista arvioida todennäköisyystahallisuuden kautta. Keskeisemmäksi arvioinnin kohteeksi on kirjanpitorikoksen kohdalla todettu sen arviointi, mielsikö tekijä kirjanpidon tiedot vääriksi tai harhaanjohtaviksi. Tässä arvioitavaksi tulee selonottovelvollisuus.¹⁴⁰ Selonottovelvollisuus sekä kirjanpitovelvollisen valvontavelvollisuus vaikuttavat arviointiin kirjanpitovelvollisen tietoisuudesta kirjanpidollisista kirjauksista.¹⁴¹ Kirjanpitovelvollisen on varmistuttava oikeasta kirjaustavasta, vaikka esimerkiksi tietojen vääryyden ja harhaanjohtavuuden käsitteet ovat normatiivisia. Arviointi tehdään tapauskohtaisesti, ja säännösten

¹³⁴ Koponen 2004, s. 107.

¹³⁵ Koponen 2002, s. 252.

¹³⁶ Tapani 1999, s. 59 ja 70.

¹³⁷ Ks. Tapani 1999.

¹³⁸ Tapani 1999, s. 64.

¹³⁹ Koponen 2002, s. 274. Ks. myös Koponen 2002, s. 286–288 ns. kontrolloimattomasta seurauksesta, joka voi tässä yhteydessä tulla arvioitavaksi. Maksukyvyttömyys voi syntyä yllättäen epävarmasta rahoitussopimuksesta johtuen ja riippua ulkopuolisen tahon ratkaisusta. Oikeuskäytännöstä tällaisen tilanteen tahallisuusarvioon ei ole saatavissa viitteitä, mutta on esitetty, että todennäköisyystahallisuus jättäisi soveltumisen jo kriminaalipoliittisten edellytysten puolesta turhan suppeaksi.

¹⁴⁰ Koponen – Sahavirta 2007, s. 88.

¹⁴¹ Koponen 2002, s. 311.

tulkinnanvaraisuus voi olla yksi seikka tahallisuutta vastustavana, vaikka kielto- ja soveltamiserehdys vapauttaa vastuusta vain poikkeuksellisesti.¹⁴²

Tekijä voi selonottovelvollisuutta laiminlyömällä pyrkiä välttämään rikosoikeudellista vastuuta, ja tässä tapauksessa tahtoteoria antaa todennäköisyystahallisuutta käyttökelpoisempia malleja hahmottamaan tahallisuutta. Tahtotahallisuudessa tahallisuuden katsotaan täyttyvän, mikäli tekijä on pitänyt tunnusmerkistön täyttymistä mahdollisena ja lisäksi hyväksynyt tai suhtautunut välinpitämättömästi tunnusmerkistön täyttymiseen. Tunnusmerkistön täyttymiseltä ei edellytetä 50 prosentin todennäköisyyttä, mutta todennäköisyyden ei tule olla niin vähäinen, että tekijän toiminnassa merkitystä ei olisi tunnusmerkistön täyttymisen mahdollisuudella.¹⁴³ Selonottovelvollisuuden laiminlyömisellä voidaan tarkoittaa vastuun välttelyä, välinpitämättömyyttä, osaamattomuutta tai laiskuutta, kun tarkoituksellisessa tietämättömyydessä tiedon saavuttamista vältellään tietoisesti.¹⁴⁴ Olosuhdetahallisuudessa huomioitavaksi tulee tarkoituksellinen tietämättömyys. Talousrikoksissa tarkoituksellisen tietämättömyyden tapauksiksi arvioitavaksi voivat tulla esimerkiksi bulvaanijärjestelyt.¹⁴⁵ Rikosoikeudellisen selonottovelvollisuuden on esitetty tuovan olosuhdetahallisuuteen joustoa, joka on hyödyllinen tarkoituksellisen tietämättömyyden tilanteissa. Samassa tämä voi johtaa siihen, ettei olosuhdetahallisuudella olisi tosiasiallista alarajaa.¹⁴⁶ Toisaalta, tukeutuen korkeimman oikeuden vahvaan oikeuskäytäntöön todennäköisyystahallisuudesta, on tuotu esiin mahdollisuus siitä, että perustelut laaditaan tiukasti todennäköisyystahallisuuden malliin, vaikka sovelluksen taustalla vaikuttaisi joustavampi malli, tai todennäköisyystahallisuus sovelluskäytännössä sisältäisi tahdonsuuntausta koskevan elementin.¹⁴⁷ Tämä jousto olosuhdetahallisuudessa mahdollistaa todennäköisyystahallisuudessa pidättäytymisen olosuhteiden kohdalla, mutta tunnusmerkistötekijöistä tietämättömän vastaajan voidaan katsoa laiminlyöneen selonottovelvollisuutensa. Korkein oikeus on oikeuskäytännössä nojannut mieltämisteoriaan, jossa pohditaan sitä, kuinka todennäköisenä tekijä on pitänyt tunnusmerkistön käsillä oloa, kuinka todennäköisenä tunnusmerkistötekijöitä on pidetty. Selonottovelvollisuuden korostaminen nojaa kuitenkin tahtoteorian suuntaan, ja tahallisuusarvioinnissa otetaan huomioon tekijän suhtautumisen toimiensa laiminlyöntiin.¹⁴⁸

¹⁴² *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 88–89.

¹⁴³ *Koponen* 2002, s. 268–279.

¹⁴⁴ *Karkkulainen* 2023, s. 113.

¹⁴⁵ *Koponen* 2002, s. 279–281.

¹⁴⁶ *Hyttinen* 2016, s. 927–928.

¹⁴⁷ *Tapani* 2013, s. 796–797.

¹⁴⁸ *Hyttinen* 2016, s. 928–929.

Selonottovelvollisuutta voidaan pitää talousrikoksissa laajempaan kuin perinteisissä rikoksissa.¹⁴⁹ Tahallisuus muodostuu tällöin realisoituneen velvollisuuden rikkomisesta.¹⁵⁰ Selonottovelvollisuus tulee asettaa tunnusmerkistö- ja tekokohtaisesti, ja sen laajuus korostuu yksilöidymmän ja merkityksellisemmän tiedon kohdalla.¹⁵¹ Toisaalta on esitetty, että selonottovelvollisuus tarvitsisi vahvemman normatiivisen pohjan, samalla, kun selonottovelvollisuus määrittäytyy kuitenkin yhtiö-, kirjanpito- ja vero-oikeudellisen normiston määrittämän sallitun toiminnan kautta.¹⁵² Tunnusmerkistöerehdyksen, josta säädetään rikoslain 4 luvun 1 §:ssä, yhteydessä merkitystä on selonottovelvollisuudella. Ilman selonottovelvollisuutta erehdysoppi johtaisi tahallisuuden poistumiseen tunnusmerkistöstä tietämättömyyden seurauksena.¹⁵³ Ratkaisussa KKO 1998:110 korkein oikeus perusti tahallisuusarviointinsa tekijöiden asemaan yhtiössä, toimitusjohtajana ja hallituksen jäsenenä, hallituksen puheenjohtajana ja yhden kohdalla pelkästään hallituksen jäsenenä. Näiden asemien perusteella korkein oikeus katsoi tekijöiden tienneen luovutusten alihintaisuudesta ja hyväksyttävän syyn puutteesta sekä siitä, että tällaiset toimet ovat voineet vahingoittaa velkojien taloudellisia etuja. Ratkaisussa KKO 2010:91 tietoisuuden katsottiin perustuvan siihen, että vastaaja oli toiminut yritystoiminnassa varsin pitkään, joten hänen katsottiin tienneen kirjanpidon peruseriaatteiden luonteen.¹⁵⁴

Talousrikosoikeuden alalla on huomioitava sijainti rikosoikeuden ja siviilioikeuden rajapinnassa. Käsitteet ja säännösten soveltaminen vaativat ymmärrystä laaja-alaisesti myös muilta oikeudenaloilta, kuten yhtiö- ja vero-oikeudesta, ja näin tulkinnatkin nojaavat vahvasti rikosoikeuden ulkopuolelle muualle oikeusjärjestelmään.

3.3 Liitynnät muille oikeudenaloille

Oikeudenalajaotus on oikeustieteen alan luomus, joka luonnollisesti on vakiintunut myös muihin oikeudellisiin käytäntöihin kuten lainsäätämiseen. Oikeudellinen asia täsmentyy tiettyyn oikeudenalaan, jonka jälkeen sen yleiset opit ovat sovellettavissa. Näin oikeudenalajaotus on väistämättä osa oikeutta ja oikeusjärjestystä.¹⁵⁵ Kattava listaus ja jaottelu oikeudenaloihin ei

¹⁴⁹ Koponen 2004, s. 109.

¹⁵⁰ Koponen 2002, s. 274–276, jossa esimerkkinä on mainittu pesäluettelon vahvistaminen. Samansuuntaisesti Hyttinen 2016, jonka mukaan selonottovelvollisuus ei voi perustua mahdollisuuteen selvittää menettelyn oikeellisuus. Tällaisessa tilanteessa Hyttinen esittää olosuhdetahallisuuden alarajan olevan *pikemminkin retoriikkaa* eikä tuomioistuimia koskettava oikeusohje.

¹⁵¹ Koponen 2004, s. 120.

¹⁵² Tapani 2013, s. 796–797.

¹⁵³ Koponen 2004, s. 119.

¹⁵⁴ KKO 2010:91, kohta 29.

¹⁵⁵ Tuori 2007, s. 108.

enää ole tavoitteena ja nykypäivänä uusien oikeudenalojen myötä päämääränä ei enää ole paikantaa jokaista oikeudenalaa osaksi kokonaisjaotusta. Pikemminkin tyydytään tavoittelemaan oikeudenalakohtaista koherenssia. Oikeudenalajaotus on väline systematisoida oikeudellista normiaineistoa, eikä luoda kokonaan johdonmukaista oikeusjärjestelmää oikeudenalajaotuksen avulla.¹⁵⁶ Oikeudenalajaotus palvelee sen lisäksi pedagogisia ja heuristisia tavoitteita. Jaottelun avulla on normiaines mielekkäämpi esittää. Heuristisuus taas ilmenee, kun oikeudelliset ongelmat paikannetaan oikeudenalajaotuksen avulla, ja merkityksellisyys nousee esiin esimerkiksi rikosoikeudellisen tapauksen kohdalla nulla poena sine lege -oikeusperiaatteen sovellettavuudessa.¹⁵⁷

Kirjanpitorikoksella ja velallisen epärehellisyydellä kummallakin on liityntöjä muihin oikeudenaloihin ja lisäksi jo talousrikosoikeuteen tyypillisesti kuuluu yhteys siviilioikeuden alalle. Yksittäistapauksen tosiseikat määrittävät sen, mitkä oikeudenalat ovat tapauksessa relevantteja eikä etukäteen yhteyksiä voida, eikä ole edes tarkoituksenmukaista, määrittää tai analysoida perusteellisesti. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2002:46 velallisen epärehellisyyden yhteydessä korkein oikeus arvioi elatusvelvollisuutta siinä suhteessa, minkä suuruisena elatusapua oli pidettävä sallittuna ilman, että kyse oli perusteettomasta velvoitteiden lisäämisestä.

Velallisen epärehellisyydessä kyse on maksukyvyttömyystilanteesta, vaikka rikostunnusmerkistö ei linkity insolvenssimenettelyyn kuten velallisen petos. Insolvenssioikeus on aihepiirinä lähellä velallisen epärehellisyyttä ja säännöksen tulkinnassa yhteys tulee huomioitavaksi. Ratkaisussa KKO 2021:60 huomiota on kiinnitetty ajankohtiin, jolloin vastaaja on todettu varattomaksi ja ulosottovelkojen huomattavaan määrään.¹⁵⁸ Ratkaisussa KKO 2020:101 korkein oikeus perusteluissaan maksukyvyttömyyden täyttymisestä arvioi annettua konkurssiuhkaista maksukehotusta, siitä seurannutta maksuohjelmaa ja sen raukeamista. Lisäksi maksukyvyttömyyttä arvioitiin velallisesta tehdyn erikoistarkastuksen kautta ja kirjanpidon pohjalta.¹⁵⁹ Insolvenssioikeudellinen sääntely kohdistuu tilanteisiin, joissa oikeushenkilö tai luonnollinen henkilö on tilapäisesti kykenemätön maksamaan velkojaan, jolloin kyse on maksukyvyttömyydestä. Tilanteeseen voidaan reagoida rehabilitaatiomenettelyllä, joka tähtää taloudelliseen tasapainoon tai liiketoiminnan elvyttämiseen. Likvidaatiomenettelyssä realisoidaan velallisen loput varat, ja ne käytetään velkojen maksuun. Insolvenssioikeudellisissa menettelyissä

¹⁵⁶ Tuori 2004, s. 1196–1200; Tuori 2007, s. 103–105.

¹⁵⁷ Tuori 2004, s. 1202–1203. Tämä erottelu liittyy oikeudenalajaottelun sisäiseen näkökulmaan. Ulkoisesta näkökulmasta tarkasteltuna oikeusjärjestelmän systematisointi toteutetaan yhteiskunnan rakenteellisten ja kulttuurillisten ominaispiirteiden kautta, esimerkiksi huomioiden sosiologisen perspektiivin.

¹⁵⁸ KKO 2021:60, kohta 10.

¹⁵⁹ KKO 2020:101, kohta 18 ja 21–23.

huomioidaan myös velkojien etuja ja toimien tavoitteena onkin turvata velkojille mahdollisimman oikeudenmukainen maksunsaanti oikeassa suhteessa ja oikeassa etusijajärjestyksessä.¹⁶⁰ Maksukyvyttömyys käsitteen kohdalla huomioidaan tämä yhteys rikosoikeudellisen ja siviilioikeudellisen määritelmän välillä, vaikka rikosoikeudellinen maksukyvyttömyys ei vastaa täysin insolvenssioikeuden käsitystä maksukyvyttömyydestä. Maksukyvyttömyyden käsitteeseen paneudutaan jäljempänä tarkemmin.

Konkurssilain (120/2004) mukaan velallisesta voidaan velkojien päätöksellä tehdä erityistarkastus, mikäli velallisen kirjanpito tai muut seikat antavat tähän aiheutta. Tarkastuksen tarkoituksena on erityisesti selvittää väärinkäytöksiä ja takaisinsaantia.¹⁶¹ Tarkastuksen perusteella tulisi pystyä arvioimaan mahdollisia velallisen rikoksia ja kirjanpitorikoksia.¹⁶² Yhtiötä tutkitaan erityistarkastuksessa saatavan materiaalin pohjalta eli kirjanpidon, pesäluettelon, pesähoitajan laatiman aineiston, erilaisten pöytäkirjojen ja kertomusten sekä kaupparekisteriotteen perusteella.¹⁶³ Erityistarkastus laaditaan pesähoitajan ja velkojien päätöksentekoa varten, mutta sitä usein hyödynnetään myös esitutkinnassa.¹⁶⁴ Lain 14 luvun 5 §:n 4 momentin mukaan on pesähoitajalla velvollisuus tehdä poliisille ilmoitus, mikäli on syytä epäillä, että velallinen on syyllistynyt kirjanpitorikokseen tai velkojia vastaan tehtyyn rikokseen. Kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisuuden ilmitulo kytkeytyy tällöin konkurssi- tai muuhun insolvenssimenettelyyn.¹⁶⁵ Näin ollen, mikäli velallinen on pitänyt kirjanpitoa toimistaan, toimii se samoin osoituksena taloudellisesta tilanteesta ja asemasta. Konkurssilakiin on lisäksi säädetty korvaus kirjanpidollisten velvollisuuksien rikkomisesta. Säännöksen tarkoituksena on korostaa kirjanpidon tärkeyttä myös taloudellisten vaikeuksien tilanteessa.¹⁶⁶

Yhtiöoikeus on toinen tarkasteltavien rikosten kannalta merkityksellinen oikeudenala. Ratkaisussa KKO 2021:34, jossa kyse oli velallisen epärehellisyydestä, arvioitiin yhtiön ja yhdistyksen välistä yhteistyösopimusta, sen tavanomaisuutta ja sen merkitystä liiketaloudellisesti. Osakeyhtiölaista voidaan hakea tulkita-apua siihen, mitä on pidettävä hyväksyttävänä toimintana osakeyhtiössä. Laittomaksi varojenjaoksi säädetään osakeyhtiölain 13:1:ssä muut luovutukset, kuin osinko ja vapaan oman pääoman rahastosta tehtyt luovutukset sekä luovutukset, jotka liittyvät osakepääoman alentamiseen, omien osakkeiden hankkimiseen tai lunastamiseen ja yhtiön purkamiseen ja rekisteristä poistamiseen. Osakeyhtiölain 1 luvun 2 §:n mukaan

¹⁶⁰ *Hoppu – Hoppu – Hoppu* 2020, s. 415–416.

¹⁶¹ HE 26/2003 vp s. 104.

¹⁶² Konkurssiain neuvottelukunta 2018, kohta Erityistarkastuksen tavoitteet.

¹⁶³ *Mäkelä* 2001, s. 14.

¹⁶⁴ Konkurssiain neuvottelukunta 2018, kohta Erityistarkastuksen tavoitteet.

¹⁶⁵ *Hakamies* 2022, s. 1324.

¹⁶⁶ HE 26/2003 vp s. 104–105.

osakeyhtiö on osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö, ja tähän pohjautuu lähtökohta siitä, että luovutukset yhtiöltä on tehtävä lain edellyttämällä tavalla. Osakeyhtiölaki asettaa kaksi lähtökohtaa varojen käyttötavoille: vastikkeellisuuden ja markkinaehtoperiaatteen. Vastikkeellisuus erottaa varojen käytön varojen jakamisesta. Laillista varojen jakamista on osakeyhtiölain mukainen varojen jakaminen ja muu on laitonta.¹⁶⁷ Osakeyhtiön toiminnan tarkoituksena on lain 1 luvun 5 §:n mukaan tuottaa voittoa osakkeenomistajille. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2005:68 todetaan, että velkojien näkökulma on olennainen hyväksyttävän syyn arvioinnissa, sillä säännöksellä suojataan velkojien oikeuksia. Tällöin luovutuksen hyväksyttävyys kytkeytyy osakeyhtiölain säännöksiin, jotka velvoittavat tekemään luovuttaminen oikeudellisesti päteville perusteilla ja oikeudellisia muotoja noudattaen.¹⁶⁸

Laillisuusperiaatteen on katsottu johtavan siihen, että kirjanpitorikoksen rangaistavuuden on perustuttava nimenomaan kirjanpitolain tai -asetuksen velvollisuuksien rikkomiseen tai laiminlyöntiin. Tämä ei kuitenkaan rajoita mahdollisuutta käyttää esimerkiksi osakeyhtiölain säännöksiä tulkinta-apuna kirjanpitovelvollisuuden tarkemmassa määrittelyssä.¹⁶⁹ Ratkaisu KKO 2001:86 osoittaa osakeyhtiölain merkitystä arvioitaessa tekijävastuun kohdentumista kirjanpitorikoksessa tapauksessa, jossa vastaaja oli käyttänyt tosiasiallista määräysvaltaa, vaikka vastaajalla ei ollut yhtiöoikeudellista asemaa yhtiössä.¹⁷⁰ Osakeyhtiölaissa suoraan viitataan kirjanpitolain säännöksiin, joita on noudatettava tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisessa. Osakeyhtiölain 8 luvun 3 §:n mukaan tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittava kirjanpitolain ja tämän luvun säännösten mukaisesti. Osakeyhtiön varojen jakaminen perustuu lain 13:3 mukaan viimeksi vahvistettuun tilinpäätökseen, ja jaossa on huomioitava laatimisen jälkeen tapahtuneet olennaiset muutokset yhtiön taloudellisessa asemassa. Lain 6:2 mukaan yhtiön hallitus taas huolehtii siitä, että yhtiön kirjanpidon ja varainhoidon valvonta on järjestetty asianmukaisesti ja toimitusjohtaja 6:17:n mukaisesti vastaa siitä, että yhtiön kirjanpito on lainmukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty.¹⁷¹

Kirjanpitolain 3:7.1 edellyttää, että tilinpäätös allekirjoitetaan kirjanpitovelvollisen toimesta ja yhteisön tai säätiön kohdalla allekirjoituksesta vastaa hallitus tai vastuunalaiset yhtiömiehet

¹⁶⁷ Immonen – Villa 2019, kohta 3 Lähtökohdat; 11 Lainmukaisen ja laittoman varojenjaon erottelu – 11.1 Määritelmät.

¹⁶⁸ KKO 2005:68, kohta 4.

¹⁶⁹ Koponen – Sahavirta 2007, s. 72–76; Tapani – Hyttinen 2023a, s. 702–703. Ks. Asp 1999, erityisesti s. 46–47, jossa Asp toteaa kontekstissa, että mitä enemmän lainsäädäntöä laimennetaan erilaisilla tavoitteilla, sitä ongelmallisemmaksi se laillisuusperiaatteen kannalta muuttuu.

¹⁷⁰ Tapani 2001, s. 3–5.

¹⁷¹ Ks. KKO 2001:85. Korkein oikeus on tiivistänyt työnjaon kirjanpidon hoitamista niin, että hallituksella on valvontavastuu ja toimitusjohtajan tulee huolehtia kirjanpidon yksityiskohtaisesta järjestämisestä ja sen valvon-
nasta.

ja toimitusjohtaja tai muu vastaavassa asemassa oleva henkilö. Tilinpäätösdirektiivin (78/660/ETY) 50b artikla ja konsernitalinpäätösdirektiivin (83/349/ETY) 36b artikla velvoittavat jäsenvaltioita huolehtimaan, että hallinto-, johto- ja valvontaelinten jäsenet varmistuvat tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen direktiivien mukaisuudesta. Tämä vastuu konkretisoituu tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen allekirjoituksella.¹⁷² Allekirjoitus tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksesta toimii siis allekirjoittajan vakuutuksena säännöstenmukaisuudesta. Kirjanpitolain 3 luvun 7 §:n 3 momentti edelleen edellyttää, että allekirjoittajan eriävä mielipide tilinpäätöksestä tai toimintakertomuksesta on sisällytettävä niihin allekirjoittajan vaatimuksesta. Tällöin voidaan olettaa, että allekirjoittaja on tietoinen näiden sisällöstä ja lähtökohtaisesti hyväksyy sen oikeellisenä.

Yhtiöoikeus ei rajoitu osakeyhtiöiden tarkasteluun. Jokaisen yhtiömuodon kohdalla on huomioitava taloudellisen muodon rakenne, tarkoitus ja toimintaympäristö. Tehtyjä toimia tarkastellaan yhtiömuodon luonnetta vasten, jotta voidaan arvioida niiden tavanomaisuutta ja hyväksyttävyyttä. Esimerkiksi arvioitaessa luovutusten hyväksyttävyyttä tai varallisuuspiirin ulottuvuutta on huomioitava eri yhtiömuotojen eroavaisuudet.¹⁷³ Ratkaisussa KKO 1998:10 korkein oikeus katsoo, että yhtiömiehellä on oikeus palkkioon tehdystä työstä riippumatta siitä, onko yhtiön toiminta tuloksellista. Yhtiöön sijoitetulle pääomalle ei toimintaedellytyksiä arvioitaessa anneta samaa merkitystä kuin osakeyhtiössä osakepääomalle, sillä yhtiömiehen panos pohjautuu yhtiössä tehtyyn työhön. Tällaisen korvauksen on oltava todellinen eli suoritettu ja yhtiön kannalta välttämätön, jotta se täyttää objektiiviset liiketaloudelliset perusteet, jota luovutukselta edellytetään. Suhtautuminen osakeyhtiötä lievemmin varallisuusaseman heikkeneemiseen johtuu vastuunalaisten yhtiömiesten velvollisuudesta vastata yhtiön sitoumuksista henkilökohtaisella omaisuudellaan.¹⁷⁴ Toiminimiyrittäjän kohdalla huomiota tulisi kiinnittää siihen, mihin varoja on käytetty, ja on esitetty, että huomioon tulisi ottaa suoritettut yksityistalouden velat.¹⁷⁵ Korkein oikeus toteaa ratkaisussaan KKO 2023:43, että luovutusten vastikkeellisuudella ei ole merkitystä varallisuuspiirin sisällä tehtävissä luovutuksissa. Varojen siirtäminen luonnollisen henkilön varallisuuspiiriin sisällä elinkeinotoiminnasta yksityiskäyttöön ei täytä tunnusmerkistöä. Näin esimerkiksi palkan kohtuullisuus ei tule arvioitavaksi, vaan huomio kohdistuu kohtuullisiin elinkustannuksiin.¹⁷⁶ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2021:60 huomionut, että yksityishenkilöllä ei ole samoja edellytyksiä esittää selvitystä

¹⁷² *Kaisanlahti – Jänkälä – Björklund* 2009, s. 13 ja 109.

¹⁷³ *Koponen* 2007, s. 114.

¹⁷⁴ *Vento* 1998a, s. 729–730.

¹⁷⁵ *Vaattovaara* 2023, s. 280–291.

¹⁷⁶ KKO 2023:43, kohta 13–15.

varojen käytöstään kuin esimerkiksi elinkeinonharjoittajalla, sillä hän ei ole toimistaan kirjanpitovelvollinen.¹⁷⁷

Edelleen esimerkiksi varallisuusosoikeuden opeilla voi olla merkitystä velallisen epärehellisyyden ja kirjanpitorikoksen yhteydessä. Varallisuusosoikeudessa kyse on yksityisten välisistä suhteista – esimerkiksi velkasuhteesta. Ratkaisussa KKO 2002:11 arvioitiin yhtiön puolesta annettua omavelkaista takausta perusteena velallisaseman syntymiseen. Tapauksessa vastaajat olivat olleet myös asettajina ja siirtäjinä yhtiön hyväksymissä vekseleissä ja sen kohdalta huomioon otettiin, että tässä roolissa toimivat ovat toissijaisia vekselivelallisia. Ratkaisussa KKO 2020:101 on tarkasteltu vuokrasopimuksen sisältöä, jonka perusteella on arvioitu työsuhde-asunnon irtaimiston hankinnan hyväksyttävyyttä.¹⁷⁸ Varallisuusosoikeus antaa näköalaa sopimuksen tulkintaan ja tulkintaongelmien ratkaisemiseen, oikeustoimien luonteen ja merkityksen sekä omistussuhteiden ja muiden yksityisoikeudellisten suhteiden hahmottamiseen kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden arviointiin. Ratkaisussa KKO 2010:85 arvioitiin järjestelyn keinotekoisuutta kahden yhtiön välillä siltä osin, oliko sen tarkoitus luovuttaa yhtiöltä toiselle varoja tarkoituksena hävittää ne velallisyhtiön varallisuuspiiristä. Korkein oikeus totesi, että yhtenä tekijänä omistusoikeuden arvioinnissa on omistusoikeutta koskevat periaatteet ja järjestelyiden keinotekoisuus.¹⁷⁹

Ratkaisussa KKO 2020:101 maksukyvyttömyyttä arvioidessa otetaan huomioon verovelkojen kasvu, verojen maksujen vaikeudet ja Verohallinnon kanssa tehdyt maksusuunnitelmat, joista osa on toteutunut ja osa on rauennut.¹⁸⁰ Ratkaisussa KKO 2018:12 verovelkaa ja verolainsäädännön laiminlyöntejä on pidetty osoituksena piittaamattomuudesta yhtiön velkojia kohtaan. Piilevälle verovelalle annettiin merkitystä maksukyvyttömyyden arvioinnissa.¹⁸¹ Vero-oikeuden tuntemus antaa pohjaa verojen syntymisen hahmottamiselle ja ymmärrykselle siitä, miten verot tulevat maksettavaksi. Kirjanpito taas on jo luonteensa puolesta läheisesti yhteydessä verotukseen. Verotettava tulo lasketaan pitkälti kirjanpidollisten tulosten pohjalta, huomioiden kummankin eroavat tavoitteet. Kirjanpito laaditaan tuottamaan vähimmäisinformaatiota hyväksikäyttötarkoitukseen ja verotukseen liittyvä laskenta määrittää tuloveron määräämistä.¹⁸²

¹⁷⁷ KKO 2021:60, kohta 14.

¹⁷⁸ KKO 2020:101, kohta 38.

¹⁷⁹ KKO 2010:85, kohta 16–17 ja 21–22.

¹⁸⁰ KKO 2020:101, kohta 18–20.

¹⁸¹ KKO 2018:12, kohta 12–16.

¹⁸² Engblom – Grüssner – Holla – Höglund – Järvinen – Kokko – Lepistö – Nieminen – Sandelin – Tuomi – Äimä 2023, s. 67–69.

3.4 Suojeltavat oikeushyvät

Oikeushyvien suojelun periaate kriminalisointiperiaatteena edellyttää, että lainsäädäntötoimi on seurausta jostakin tarpeesta. Samassa on todettava, että mikä tahansa syy ei oikeuta lainsäädäntötoimeen ryhtymistä vaan syyn on oltava hyväksyttävä. Oikeushyvien suojelu takaa sen, että rikosoikeudellinen järjestelmä on sisällöllisesti hyväksyttävä.¹⁸³ Hyväksyttävyyysvaatimus edellyttää, että perusoikeuksiin puuttuva rikosoikeus muotoutunut suojattavan edun ja rajoitettavan perusoikeuden punninnan tuloksena. Hyväksyttävyyysvaatimus tukee ja täydentää osaltaan oikeushyvien suojelua kriminalisointiperiaatteena.¹⁸⁴ Kriminalisoinnilla on oltava painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste.¹⁸⁵ Periaatteen tarkoituksena on osoittaa rikoslainsäännöksen hyväksyttävyyden suojelemassa tiettyä intressiä ja tämän suojelu on lainsäätäjän pystyttävä perustelemaan. Lisäksi oikeushyvien avulla voidaan rikoksia jaotella suojelukohteen mukaisesti eri oikeushyviä tai elämänalueita suojaaviin.¹⁸⁶ Suojeltavat oikeushyvät kriminalisointien taustalla saavat myös käytännön sovellustilanteissa merkitystä. Kriminalisoinnin oikeuttava taustalla oleva intressi ei katoa sovellustilanteesta, vaan käytännössä on varmistettava, että rangaistavaksi säädetyn teon rikossäännös täytyessään vastaa siihen annettuun tehtävään ja suojaa suojattavaa intressiä. Toinen mahdollinen tilanne, jossa taustalla oleva suojeluintressi saa erityisen merkityksen soveltamistilanteessa, on arviointi lainkonkurrenssista.

Pelkästään taloutta suojelukohteena on pidettävä liian abstraktina. Rikosoikeudellisilta säännöksiltä edellytetään täsmällisempiä oikeushyviä.¹⁸⁷ Molemmille puheena oleville rikoksille on määritettävissä rajatut oikeushyvät. Kirjanpitorikoksen suojeluobjekti on kirjanpidon oikeellisuus, luotettavuus ja tästä syystä kirjanpitorikoksessa ei esimerkiksi edellytetä hyöty- tai vahingoittamistarkoitusta. Oikeellisuudella merkitystä on yritysten, luotonantajien, osakkeenomistajien ja julkisen vallan kannalta.¹⁸⁸ Kun kirjanpitorikokselta puuttuu suora perustuslaillinen tuki, on se alttiimpi kriittiselle arvioinnille sen kriminalisoinnin tarpeesta tai ainakin on sen kriminalisointia perusteltava tarkasti. Kirjanpitorikoksen rangaistusasteikon kiristämistä perusteltiin kriminaalipoliittisilla perusteilla. Oikealla kirjanpidolla on erityinen merkitys erityisesti ehkäisemässä muuta taloudellista rikollisuutta. Muiden toimijoiden, kuten

¹⁸³ Melander 2008, s. 327–328.

¹⁸⁴ Melander 2002, s. 946–951

¹⁸⁵ PeVL 23/1997 vp s. 2. Samassa yhteydessä viitataan myös suhteellisuusvaatimukseen.

¹⁸⁶ Melander 2008, s. 331–332.

¹⁸⁷ Tapani 2004, s. 98.

¹⁸⁸ HE 66/1988 vp s. 91. Ks. HE 53/2002 vp s. 5–6.

yritysten ja luotonantajien kannalta on tärkeää, että kirjanpito luo oikeaa kuvaa kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.¹⁸⁹ Kirjanpitorikoksella on vahva kriminaalipoliittinen lataus. Korkein oikeus on todennut ratkaisussaan KKO 2010:91, että erityisesti kokonaisarvostelussa voidaan kiinnittää huomiota siihen, missä määrin kirjanpitorikos vaikuttaa ulkopuolisten mahdollisuuksiin saada tarvitsemiaan tietoja kirjanpitovelvollisesta kirjanpidon kautta.¹⁹⁰

Tarkastellaan vielä hallituksen esitysten muotoilua. Kirjanpitosäännöksellä suojataan kirjanpidon luotettavuutta *sinänsä*.¹⁹¹ Myöhemmässä hallituksen esityksessä kirjanpitorikosta koskien esitetään säännöksen antavan rikosoikeudellista suojaa kirjanpidon oikeellisuudelle *sinällään*. Taustalla on *kuitenkin* pyrkimys suojata yrityksen sidosryhmiä, kuten luotonantajia, omistajia ja veronsaajaa niihin kohdistuvilta muilta rikoksilta.¹⁹² Etenkin jälkimmäinen muotoilu vaikuttaisi painottavan myös taustalla olevan, velkojen oikeuksien merkitystä ja keventävän varsinaisesti kirjanpidon oikeellisuuden merkitystä, vaikka se ensisijaiseksi suojelun kohteeksi nimitetään.¹⁹³ Ei ole selvää, halutaanko ilmaisulla keventää tavoitetta suojata luotettavuutta kirjanpitoa kohtaan vai viittaako sinällään kirjanpidon luotettavuuteen yksinään, että oikeellisen kirjanpidon nauttima luottamus on itseisarvo. Jälkimmäisen tulokulman kohdalla huomioitava kriminalisointiperiaatteen edellytys oikeushyvän hyväksyttävyydestä. Kirjanpito tosiasiaassa on kaavamaisestikin tehty dokumentointi kirjanpitovelvollisen taloudellisesta toiminnasta. Oikein ja täydellisenä suoritettu kirjanpito ei toimi pohjana verotukselle, johon sillä on tiivis yhteys. Kriminaalipoliittinen merkitys antaa selityksen kirjanpitorikosäännöksen olemassaololle.

Velallisen epärehellisyydessä oikeushyvä kytkeytyy perustuslakiin ja sen 15 §:ssä taattuun omaisuuden suojaan. Säännöksellä suojataan velkojen omaisuutta. Yksittäisten velkojen taloudellisen edun lisäksi suojataan säännöksellä yleisemmin luotonannon taustalla olevaa luottamusta velallisen rehelliseen menettelyyn. Takaisinsaantisäännökset ja velallisen vahingonkorvausvastuu eivät ohjaa käyttäytymistä riittävästi, vaan säännöksellä saadaan estettyä velkojan taloudelliset vaikeudet, kilpailun vääristyminen ja näin hintojen ja verojen kohoaminen, kun yhteiskunta ei joudu vastuuseen taloudellisesta vahingosta.¹⁹⁴ Suojeluobjekti laajenee

¹⁸⁹ HE 66/1988 vp s. 89–90.

¹⁹⁰ KKO 2010:91, kohta 20.

¹⁹¹ HE 66/1988 vp s. 91.

¹⁹² HE 52/2002 vp s. 5.

¹⁹³ Vrt. siihen, että *sinällään* olisi jätetty pois, jolloin muotoilu olisi täsmällisempi: ”Säännöksellä annetaan rikosoikeudellista suojaa kirjanpidon oikeellisuudelle”.

¹⁹⁴ HE 268/1993 vp s. 11.

tällöin yksittäisistä velkojista laajemmaksi tavoitteeksi suojella velkojien luottamusta.¹⁹⁵ Velallisen epärehellisuuden kohdalla oikeuskäytännössä on arvioinnissa korostettu sitä, ovatko toimet vaarantaneet velkojien oikeuksia. Ratkaisussa KKO 2002:11 arvioitiin velalliskäsitteen sisältöä tapauksessa, jossa velallisen tekojen aikaan maksuvelvollisuus ei ollut vielä syntynyt annetun sitoumuksen perusteella. Perusteluissa korkein oikeus on huomioinut velkojien taloudelliset edut suojelun kohteena ja todennut, että suojan tarve ei riipu velvoitteen perusteesta. Tämän ja hyväksyttävän syyn puutteen korkein oikeus katsoi tukevan syyllisyyttä. Muutoin liikuttaisiin raja-alueella sen kanssa, koska velallisen on varauduttava vahingonkorvausoikeuden realisoitumiseen tai maksukyvyttömyyden syntyvyyteen etukäteen.¹⁹⁶

Neljässä korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO 2005:68, KKO 2005:119, KKO 2011:64 ja KKO 2018:12, joita lisäksi käsitellään jäljempänä kirjanpidollisten merkintöjen vaikutuksen yhteydessä, tuodaan esiin edellytys velkojien etujen vaarantamisesta velallisen epärehellisuuden rangaistusvastuun toteutumisessa. Ratkaisujen KKO 2005:68 ja KKO 2005:119 perustelut osoittavat, että laitton varojenjakotapauksissa vaarantaa velkojien oikeudet, ja tätä edelleen korostamaan korkein oikeus on katsonut ratkaisun KKO 2005:68 perusteluissa, että palkkaväite edelleen tukee olettamusta siitä, että luovutettuja varoja ei ole ollut tarkoitus maksaa takaisin.¹⁹⁷ Luovutettu omaisuus ei automaattisesti loukkaa velkojien oikeuksia, mikäli sille katsotaan yksittäistapauksessa olleen hyväksyttävä syy. Ratkaisussa KKO 2011:64 korkein oikeus katsoi, että tehdyille luovutuksille, joissa kyse oli palkkiosta toimitusjohtajalle, oli hyväksyttävä syy ja ne olivat liiketaloudellisesti perustellut, eikä väärin tehdyt kirjanpidolliset merkinnät ole automaattisesti osoitus sitä vastaan, vaikka vuonna 2005 annetut ratkaisut tätä tulkintaa puolsivat. Tätä taustaa vasten korkein oikeus toteaa, että tapauksessa ei vaarannettu velkojien taloudellisia etuja.¹⁹⁸ Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä KKO 2005:68, KKO 2005:119 ja KKO 2011:64 korkein oikeus on arvioinut rangaistavuutta perustuen siihen, että rikokseen syyllistyessä tulee velkojien oikeutta maksunsaantiin olla loukattu. Kun arviointia suoritetaan sen ajankohdan mukaan, jolloin päätös on tehty yhtiössä, merkittäväksi arviointiperusteeksi muodostuu luonnollisesti kirjanpidolliset merkinnät. Näin velallisen epärehellisuuden suojeluobjektista johtuu, että sallitun palkanmaksun kohdalla on noudatettava suoritusapaa koskevia säännöksiä.¹⁹⁹ Korkein oikeus on ratkaisun 2018:12 perusteluissa todennut, että palkkojen maksamisessa ei ole noudatettu niitä koskevaa sääntelyä, mikä on johtanut

¹⁹⁵ Mäkelä 2001, s. 159–162. Samansuuntaisesti laajemmasta oikeushyvästä Kukkonen 2018, s. 25–27.

¹⁹⁶ Koponen 2004, s. 32–33.

¹⁹⁷ KKO 2005:68, kohta 5 ja 8 ja KKO 2005:119, kohta 15.

¹⁹⁸ KKO 2011:64, kohta 12–14.

¹⁹⁹ Kukkonen 2018, s. 88.

verojen ja julkisoikeudellisten maksujen välttämiseen. Kirjanpitoa ei ole laadittu lainkaan yhtiön toiminnan aikana. Tätä on pidetty osoituksena piittaamattomuudesta yhtiön velkojia kohtaan. Tällaisen velkojien kannalta *piittaamattoman* toiminnan korkein oikeus katsoi olleen velkojien oikeuksia loukkaavaa.²⁰⁰ Velallisen epärehellisyys on vaarantamisrikos, jossa tosiasiallista aiheutunutta vahinkoa ei edellytetä, mutta tunnusmerkistö ei täyty, mikäli menettelystä ei voi aiheutua vahinkoa velkojille.²⁰¹ Varojen jakoon liittyviä säännöksiä on noudatettava erityisesti velkojien etujen kannalta ja velallisen epärehellisyys on säädetty velkojien turvaksi. Velkojien tulee voida luottaa siihen, että velallisen kirjanpito antaa oikean kuvan velallisen taloudellisesta toiminnasta ja asemasta. Kirjanpitolain säännökset edellyttävät oikeellisuutta tehdyiltä merkinnöiltä. Esimerkiksi osakkeenomistajilta olevat lainasaatavat on oltava oikeita ja oikean arvoisia.²⁰² Kirjanpidon arvo väistämättä syntyy erityisesti, kun kirjanpidon antama tieto saavuttaa tiedon hyväksikäyttäjät. Väistämättä kirjanpidon oikeellisuudella on merkitystä myös velkojalle, sillä usein yhtiön varallisuus ja velallisen varallisuusasema ilmenee kirjanpidosta.²⁰³

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2010:91, jossa kyse oli kirjanpitorikoksesta, huomionnut yhtiön liiketoiminnan luonteen, jonka johdosta yhtiöllä ei ollut tavarantoimittajia, muita *velkojia* tai liikekumppaneita, joihin kirjanpidon virheet olisivat vaikuttaneet. Yhtiössä ei ollut ulkopuolisia työntekijöitä, vaan toiminta oli perustunut yksin yhtiön edustajan työpanokseen. Korkein oikeus on todennut, että erityisesti törkeysarvostelussa voidaan huomioida myös sidosryhmien mahdollisuus saada oikea kuva kirjanpitovelvollisesta, vaikka ensisijainen tarkoitus kriminalisoinnilla on suojata kirjanpidon luotettavuutta.²⁰⁴ Tulkintalinjaa asian suhteen on vahvistettu vielä ratkaisussa KKO 2015:88, jossa korkein oikeus ottaa lähtökohdakseen aikaisemman ratkaisunsa KKO 2010:91 linjauksen väärin tietojen potentiaalista antaa sidosryhmille virheellistä tietoa ja tapauksessa katsottiin, että toiminta on ollut pienimuotoista ja perustunut pitkälti yhtiön omistajan työpanokseen, joten virheillä on ollut ainoastaan rajoitettu merkitys sidosryhmien kannalta. Sidosryhmät, jotka kirjanpidon ja tilinpäätöksen tietoja hyödyntävät, luottavat siihen, että kirjanpitovelvollinen toimii laissa edellytetyllä tavalla ja kirjanpito antaa oikean kuvan.²⁰⁵

²⁰⁰ KKO 2018:12, kohta 12–13.

²⁰¹ Koponen 1999, s. 1273.

²⁰² Vahtera 2012, s. 292–294.

²⁰³ Salminen 1998, s. 122–123.

²⁰⁴ KKO 2010:91, kohta 21.

²⁰⁵ Mäkelä 2001, s. 120.

Suojeltavat oikeushyvät tuntuvat olevan osittain yhtenäisiä, mutta polveilevan lomittain eri painotuksilla. Velallisen epärehellisyyden ja kirjanpitorikoksen suojeluobjektiksi on tiivistetyksi nimetty velkojien intressit sekä yleinen luottotoiminta ja kansantalous.²⁰⁶ Velallisen epärehellisyyden ja kirjanpitorikoksen ensisijaiset oikeushyvät ovat toisistaan poikkeavat, mutta osittaista yhteneväisyyttä syntyy rikosten ensi- ja toissijaisten oikeushyvien risteävyydestä.²⁰⁷ Velallisen epärehellisyyden rikossäännös suojaa perustuslaissa taattua vahvaa perusoikeutta yksilön omaisuuden suojaa. Kirjanpitorikossääntelyllä ei tällaista perustuslaillista, vahvaa konstitutionaalista tukea saavaa tavoitetta suoranaisesti ole. Tarkempi tarkastelu osoittaa, että kirjanpitorikoksen toissijainen oikeushyvä välillisesti turvaa myös velkojien, kirjanpitovelvollisen sidosryhmän, etuja – siis käytännössä omaisuutta – takaamalla kirjanpidon antaman informaation oikeellisuuden. Velallisen epärehellisyyden toissijainen tavoite on suojata luottamusta tehokkaaseen taloudelliseen toimintaan, kuten myös kirjanpitorikoksen suojelun kohde kirjanpidon oikeellisuus takaa luottamusta taloudelliseen toimintaan.

Velallisen epärehellisyyden ja kirjanpitorikoksen suojeluobjekteissa voidaan aistia niin kutsuttua rikosoikeuden hyvinvointivaltiollistumista, kun oikeushyvät ovat laajoja, yhteiskuntaa ja talouspolitiikkaa tukevia, eikä enää suoraan perus- ja ihmisoikeuksiin nojaavia. Talouselämän rikoksissa suojeluobjektit eivät enää perinteisesti kohdistu selkeästi rajattuihin oikeushyviin, vaan niiden ala on laajentunut kohti yli-individuaalisia suojeluobjekteja.²⁰⁸ Suojeluobjektiin liittyvää arviointia tehdessä on huomioitava riski rangaistusvastuun liian laajasta tulkinnasta, ja tällöin suojeluobjektiin, ja kriminaalipoliittisiin etuihin, perustuva argumentti muuttuu tehottomaksi.²⁰⁹ Liian abstrakti suojeluobjekti voi laajentaa rikosoikeuden käyttöä, eikä kyse tällöin ole rikosoikeuden käyttöä rajoittavasta periaatteesta.²¹⁰ Edellä käsitelty epätäsmällisyyskielto ulottuu myös suojelukohteen määrittämiseen. Siinä, missä rikossäännöksen suojelukohteelta edellytetään tiettyä täsmällisyyttä, ulottuu merkitys selkeimmin rangaistussäännöksen tulkintaan. Suojelukohde täsmentää näin soveltamisalaa, ja toisaalta auttaa hahmottamaan erityisoikeudenaloja, joissa suojelukohteen määrittäminen ei ole riittävän tarkkarajaista.²¹¹ Kirjanpitorikoksessa ja velallisen epärehellisyydessä suojeluobjekti on säätämisvaiheessa jätetty niin avoimeksi, että sen sisältö on määriteltävä tarkemmin.²¹² Kriminalisointiperiaatteet ilmenevät lainsäädännössä erilaisina mekanismeina ja periaatteet saavat

²⁰⁶ Mäkelä 2001, s. 105.

²⁰⁷ Ks. Piippo 2022. Piippo on käyttänyt ensi- ja toissijaista käsitettä suojeluobjekteista.

²⁰⁸ Mäkelä 2001, s. 99–103.

²⁰⁹ Koponen 2007, s. 133.

²¹⁰ Mäkelä 2001, s. 103.

²¹¹ Melander 2008, s. 253.

²¹² Mäkelä 2001, s. 104.

merkitystä myös soveltamistilanteissa.²¹³ Muut kriminalisointiperiaatteet ja rikosoikeudellinen laillisuusperiaate asettavat rajat suojeluhyvien hyödyntämiseen tekoa arvioitaessa. Teko, joka loukkaa velkojien taloudellisia oikeuksia, mutta ei täytä velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistöä, ei voi olla rikoksella rangaistava. Ultima ratio -periaate johtaa esimerkiksi siihen, että mikäli lainsäätäjällä on tietoisesti jättänyt jonkin teon rankaisematta, ei siitä voida tuomita, vaikka oikeushyvien suojelu tätä voisi edellyttää. Sovellustilanteessa on tunnistettava ja kunnioitettava lainsäätäjää sitoneita kriminalisointiperiaatteita.²¹⁴

Suojeltavat oikeushyvät ovat kirjanpitorikosta ja velallisen epärehellisyyttä yhdistävä tekijä. Laajempi katsaus vielä rikosten tunnusmerkistöjen ulkoisiin yhdistäviin tekijöihin osoittaa operoitavan talousrikosoikeuden ja erityisesti käsillä olevien rikosten erilaisia ulottuvuuksia. Sääntely saattaa ilmetä monitahoisena ja kiistanalaisenakin, eikä sen kriminalisointi ole yhtä selkeästi hahmotettavissa kuin esimerkiksi perinteisissä väkivaltarikoksissa. Talousrikosoikeutta värittää liitynnät tiiviisti muihin oikeudenaloihin rikosoikeuden ulkopuolelle ja haastava toimintaympäristö talouden alalla. Teot saattavat olla monimutkaisia ja vaikeasti hahmotettavia kokonaisuuksia. Tästä seuraa erityisesti vaatimuksia sääntelyn elastisuudelle, joka voi kohdata oikeudellistumiskehityksen haasteita tässä yhteydessä erityisesti avoimuuden suhteen ja tulkintaoppeja voidaan joutua hakemaan oikeustieteen ulkopuoleltakin taloustieteestä. Samalla lisääntyvää sääntelyä merkitsevästi rajoittaa rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Näiden elementtien pohjalta on talousrikosoikeuden erityislaatuisuus ja sen eriytyminen rikosoikeudesta omaksi oikeudenalakseen ollut käsillä oikeustieteessä. Pisimmälle vietynä tilanne voisi tarkoittaa, että talousrikosoikeudelle kehittyisi oma systemaattinen järjestelmä, mutta todennäköisempänä kyseessä ovat erilaiset ilmiöt oikeuskulttuurin tasolla. Onkin syystä esitetty, että talousrikollisuuden eriytyminen on osaltaan väistämätöntä, jotta rikoslaki vastaa moderniin kehitykseen, mutta samalla siirrytään kauemmaksi perinteisestä, jo 1800-luvulta peräisin olevasta, rikosoikeudesta.²¹⁵ Kyse ei niinkään ole rikosoikeudesta täysin erillisistä yleisistä opeista, vaan niiltä edellytetystä joustavuudesta, jotta säännösten johdonmukainen soveltaminen on mahdollista myös talousrikosten kohdalla.²¹⁶ Liiallista eriytymistä on kuitenkin

²¹³ Melander 2008, s. 178.

²¹⁴ Melander 2008, s. 402.

²¹⁵ Mäkelä 2001, s. 99–102.

²¹⁶ Lahti 2007, s. 20–24. Vrt. Tapani 2004, s. 96–98. Tapani suhtautuu kriittisesti talousrikosoikeuden omiin yleisiin oppeihin, mutta myöntää niiden tarpeen väljässä muodossa ainakin pedagogisessa mielessä. Ks. myös talousrikosoikeuden kehitystä Sutherland 1945. Sutherland pohtii artikkelissaan sitä, ovatko talousrikosoikeudelliset rikokset edes rikoksia. Artikkelin on kirjoitettu *white-collar-crime* käsitteen kehityksen alkuaikoina, ja pohdinnat rikoksen rikoslouonteesta nojaa talousrikosoikeuden erityispiirteisiin. Kyseessä on teknisiä rikkomuksia, ilman moraalista vastuuta. Rikosten sääntely on uutta ja kehittymätöntä sekä samassa vastoin liike-elämän etiikkaa. Rikoksen tekijät eivät myöskään vastaa perinteistä käsitystä syyllisestä. Ajatus tässä pohjaa siis aika-kauteen, jolloin talousrikollisuus käsitteenä vasta kehittyi, eikä aiheesta ollut vielä laajemmin keskusteltu.

pidettävä hieman vaarallisena kehityksenä katkaistessaan yhteyksiä niin, että eriytymisen seurauksena kehittyneet omat tavat jäsentää käsitteitä ja periaatteita lähinnä pirstaloivat yhdenmukaista tulkintaa.²¹⁷

4 TUNNUSMERKISTÖJEN YHTEYKSIÄ

4.1 Rikosten seuraustunnusmerkistöt

4.1.1 Oikea ja riittävä kuva toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta

Kirjanpitorikoksen seuraustunnusmerkin ilmaus kirjanpidon oikeellisuudesta ja riittävästä kuvasta tarvitsee täsmentyä tulkintaa. Oikean ja riittävän kuvan arvioinnin pohjana voidaan hyödyntää kirjanpitolaain ja -asetuksen sekä hyvän kirjanpitotavan antamaa lähtökohtaa.²¹⁸ Korkeimman oikeuden mukaan oikean ja riittävän kuvan arvioinnissa hyödynnetään vero- ja kirjanpitolainsäädäntöä. Kuitenkin on huomattava säännösten lähtökohtien ja soveltamisedellytysten erilaisuus, eikä rikosoikeudellisessa arvioinnissa voida automaattisesti ottaa lähtökohdaksi siviilioikeuden oikeudellista järjestelyä tai muotoa.²¹⁹

Oikeassa ja riittävässä kuvassa kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta kyse on kirjanpitovelvollisen reaalisen taloudellisen aseman ja toiminnan vertailusta siihen kuvaan, jota kirjanpito toimijasta luo.²²⁰ Korkein oikeus on hahmottanut taloudellisia olosuhteita saatavan käyvän arvon, perintämahdollisuuksien realististen odotusten ja liiketapahtumien tosiasiallisen sisällön kautta.²²¹ Ratkaisussa KKO 2010:91 oikean ja riittävän kuvan vääristymistä arvioitiin arvottomien saatavien määrän suhteessa koko taseen loppusummaan ja kunkin tilikauden tulokseen.²²² Arviointi kirjanpitovelvollisesta tehdään kirjanpidon pohjalta, jonka tulee antaa oikea ja riittävä kuva toiminnasta ja taloudellisesta asemasta. Kirjanpitovelvollisella itsellään olevat erityistiedot kirjausten perusteista eivät vaikuta arviointiin, vaan kuva luodaan kirjanpidon pohjalta objektiivisesti ulkopuolelta arvioiden.²²³ Oikean ja

²¹⁷ Häyhä 2022, s. 163–165.

²¹⁸ HE 66/1988 vp s. 91. Hyvän kirjanpitotavan sisällöllä ei ole tarkkaa määritelmää. Yleislakina kirjanpitolaki antaa vahvoja viitteitä siitä, mitä hyvä kirjanpitotapa on, mutta lisäksi se muodostuu muun kirjanpitoa sääntelevän lainsäädännön, kirjanpitolautakunnan ohjeiden ja lausuntojen sekä ammattihenkilöiden järjestöjen lausuntojen ja kansainvälisesti hyväksytyjen yleisten periaatteiden yhteydestä. Ks. *Ihantola – Leppänen* 2023, s. 43–47.

²¹⁹ KKO 2010:85, kohta 12. Samoin *Mäkelä* 2001, s. 127, jonka mukaan rikosoikeudellisesta määrittelyä voidaan kylläkin lähestyä yksityisoikeudelliselta kannalta. Ks. myös *Asp* 1999.

²²⁰ *Mäkelä* 2001, s. 127.

²²¹ Ks. KKO 2010:85, kohta 25; KKO 2010:91, kohta 11. Ratkaisuissa korkein oikeus viittaa kirjanpidollisiin periaatteisiin varovaisuusperiaate ja sisältöpainotteisuuden periaate.

²²² KKO 2010:91, kohta 16.

²²³ *Koponen – Sahavirta* 2007, s. 76; *Tapani* 2023a, s. 709.

riittävän kuvan toteutuminen arvioiminen vaatii syvällistäkin ymmärrystä kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä.

Kirjanpidossa on mahdollista tehdä tiettyjä menettelytapavalintoja esimerkiksi koskien osatuloa, sekä turvautua tiettyihin joustokohtiin esimerkiksi verotuksen poistojen kohdalla, jolloin kirjanpidon pohjalta tehtävän tilinpäätöksen osoittama informaatio voi muuttua toisenlaiseksi. Tätä kutsutaan tilinpäätössuunnitteluksi, jonka hyödyntämisen takarajaksi muodostuu virheellisen kuvan antaminen kirjanpitovelvollisesta.²²⁴ Kirjanpidollisilla valinnoilla voidaan vaikuttaa siihen, minkälaiseksi kirjanpitovelvollisesta annettava muodostuu, eikä oikean ja riittävän kuvan ole sidottu tiukasti mihinkään yhteen toteutustapaan. Oikean ja riittävän kuvan hahmottamiseen tarvitaankin tilinpäätösanalyysiä.²²⁵ Tilinpäätöstä voidaan oikaista vastaamaan paremmin analysoinnin tarkoituksen toteuttamista.²²⁶

Korkein oikeus on ratkaisuissaan arvioidessaan oikean ja riittävän kuvan toteutumista tukenut kirjanpitolautakunnan lausuntoihin.²²⁷ Kirjanpitolautakunnan lausunnot antavat suuntaa viivoja siitä, minkälaisia asioita oikean ja riittävän kuvan edellytys pitää sisällään. Kirjanpitolautakunta on lausunnossaan 1091/2013 todennut oikean ja riittävän kuvan vaatimus edellyttää, että kirjanpidon merkinnöillä on oltava tosiasiallinen yhteys kirjanpitovelvollisen toimintaan.²²⁸ Kirjanpitolautakunta ottaa kantaa lausunnossaan KILA 1695/2003 entiteettiperiaatteen sisältöön. Periaate takaa, että kirjanpitovelvollisen kirjanpitoon ei merkitä muita kuin tämän omaan tulonmuodostusprosessiinsa liittyviä tuloja ja menoja. Ulkopuolisten pankkitilien käytölle on oltava hyväksyttävä syy, jollainen voi olla kirjanpitovelvollisen varallisuuspiirin ulkopuolella olevan omaisuuden hallinta.²²⁹ Tase kuvaa kirjanpitovelvollisen taloudellista asemaa tilinpäätöspäivänä. Tase siis luonnehtii kirjanpitovelvollista erillisenä entiteettinä eli muista talouksista erillisenä yksikkönä.²³⁰

Lausunnossaan KILA 1840/2009 kirjanpitolautakunta korostaa oikean ja riittävän kuvan edellytyksen vaativan, että tuloslaskelman sisällön tulee antaa tosiasioista oikea tieto. Tähän edelleen liittyy kirjanpitolain sisältöpainotteisuuden periaate, jonka mukaan liiketapahtuman kirjaus tulee tehdä siihen perustuen, mikä on liiketapahtuman tosiasiallinen sisältö. Kirjaukset on

²²⁴ Ihantola – Leppänen 2023, s. 123–157.

²²⁵ Ks. yleisesti tilinpäätösanalyysistä Yritystutkimus ry 2017.

²²⁶ Yritystutkimus ry 2017, s. 7.

²²⁷ Näin ratkaisuissa KKO 2010:85 ja KKO 2010:91.

²²⁸ KILA 1091/2013, kohta 2.4.1.

²²⁹ KILA 1695/2003, kohta 2.5.3–2.5.4. Entiteettiperiaatetta on korostettu myös muissa kirjanpitolautakunnan lausunnoissa. Ks. esimerkiksi KILA 1091/2013, kohta 2.4.2–2.4.3; KILA 1909/2014, kohta 4.2.

²³⁰ Kaisanlahti – Jänkälä – Björklund 2009, s. 4.

näin tehtävä tosiasiallisen luonteen mukaisesti.²³¹ Kirjanpitolautakunta esittää lausunnossaan KILA 1749/2005, että myös laiton varojenjakko on merkittävä kirjanpidollisia velvoitteita noudattaen taseeseen lainasaamiseksi osakkeenomistajalta. Oikea ja riittävä kuva taas velvoittaa tuomaan ilmi tarpeelliset tiedot lisätiedoissa, ja osakaslainan lainvastaisuutta voidaan pitää tällaisena tietona.²³² Erityisesti sisältöpainotteisuuden periaate ja siitä johtuva velvoite kirjata oikein myös harmaalle alueelle osuvat liiketoimet, ovat osoituksia kirjanpidollisen sääntelyn kontrollin tavoitteesta. Kirjanpitoon tehtävillä lainvastaisilla kirjauksilla on usein tarkoitus luoda edellytyksiä muiden rikosten peittelemiseen.²³³ Muiden rikosten salassa pitämiseen usein pyritään häivyttämällä toimia oikeaa ja riittävää kuvaa vääristämällä, tai toisaalta oikea ja riittävä kuva voi tuoda väärinkäytökset esiin.

Ratkaisussa KKO 2010:91 korkein oikeus toteaa, että tilinpäätöksen yhdessä liitetietojen ja toimintakertomuksen tulee luoda kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tapauksessa tilinpäätökseen oli merkitty todennäköisesti arvottomia saatavia eikä yhtiöllä ollut varaa jakaa osinkoa, jolla saatavat oli merkitty kuitatuiksi. Kirjaukset nimellisarvoon on antanut lainoista väärän kuvan ja vääristänyt kirjanpidon tulosta ja näin ollen tilinpäätökset yhdessäkään arvioiden eivät anna oikeaa ja riittävää kuvaa toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.²³⁴ Kirjanpitolain 3:1:n mukaan tase kuvaa tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa ja tuloslaskelma tuloksen muodostumista. Tuloslaskelma kertoo tilikauden tulot ja menot, jonka jälkeen osoitetaan tilikauden tulos. Tase osoittaa varat ja velat jäsennellysti ja ryhmitellysti. Kirjanpitovelvollisesta riippuu, ovatko liitetiedot tai toimintakertomus pakollisia ja minkä sisältöisenä ne on liitettävä tilinpäätökseen. Edellytys on kirjanpitolain 3 luvun 2 §:n mukaan, että tilinpäätös kokonaisuutena antaa kirjanpitovelvollisesta oikeaa ja riittävää kuvaa. Käsitettä toiminnan tulos ja taloudellinen asema ei ole sen tarkemmin tarkennettu, vaan vaikuttaisi selvältä oikeuskäytännönkin perusteella, että tilinpäätöksen tietojen vääristyessä vääristyy kuva toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta.²³⁵ Rikoslain 9 luvun 6 §:ssä

²³¹ KILA 1840/2009, kohta 2.3 Kirjanpitolautakunnan kannanotto.

²³² KILA 1749/2005, kohta 2.4.1 OYL:n vastainen osakaslaina ja 3. Kirjanpitolautakunnan lausunto.

²³³ HE 53/2002 vp s. 17.

²³⁴ KKO 2010:91, kohta 11 ja 14.

²³⁵ Ks. KKO 2010:91 ja KKO 2015:88. Esimerkiksi ratkaisun KKO 2008:32 perusteluissa kirjanpitoa ja tilinpäätöstä taas ei edes eroteta toisistaan. Kirjanpitorikoksen tekotapaa koskien kirjanpitoon väärin tai harhaanjohtavien tietojen merkitsemistä ei ole sidottu tilinpäätökseen, mutta arvioitavaksi voi nousta kysymys siitä, voivatko oikeastaan tilikauden aikaiset kirjanpidon merkinnät edes vaikuttaa sidosryhmien arvioon oikeasta ja riittävästä kuvasta toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Käytännössä kysymys aktualisoituu luultavasti harvoin, sillä tilinpäätöksen laatimisen laiminlyönti tulee arvioitavaksi kirjanpitorikoksen ensimmäisen tekotavan kohdalla. Mahdollinen on kuitenkin tilanne, jossa kirjanpitovelvollinen vasta aloittanut toimintansa, eikä ole vielä tästä syystä ollut velvollinen laatimaan tilinpäätöstä. Tapauksessa tulisi 1) kirjanpitorikoksen tekotapa täyttyä kirjaamalla vääriä tai harhaanjohtavia tietoja kirjanpitoon sekä 2) näiden toimien tulla tarkasteltavaksi ennen velvollisuutta tilinpäätöksen laatimiseen. Kirjanpitolain 1:4:n mukaan toimintaa aloitettaessa voi tilikausi olla yli 12 kuukautta, mutta maksimissaan 18 kuukautta, jonka jälkeen tilinpäätös on laadittava kirjanpitolain 3:4:n

yhteisösakon mittaamisperusteista mainitaan taloudellisen aseman käsite. Sen taloudellista asemaa arvioitaessa huomioidaan oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Mahdollisesti tällaiset tekijät vaikuttavat taloudellisen aseman käsitykseen.

Liitetiedot tilinpäätöksessä tuovat joustoa oikean ja riittävän kuvan toteuttamiseen kirjanpito-velvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Liitetiedoissa voidaan esittää tarpeelliseksi koettuja seikkoja täydentääkseen toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä saatavaa informaatiota, jotka voivat esimerkiksi koskea tietoa epätyypillisistä sopimusehdoista, saaduista avustuksista, puutteellisesta kirjanpidosta tai lainvastaisesta osakaslainasta.²³⁶ Kirjanpitolain 3 luvun 2 §:stä seuraa, että mikäli muiden laissa säädettyjen velvoitteiden täyttämisenä ei saada luotua oikeaa ja riittävää kuvaa kirjanpitovelvollisesta, on tarpeelliset tiedot annettava liitetiedoissa.

Kirjanpitorikoksen törkeän tekemuodon voimaan tullessa poistui myös olennaisuusvaatimus perustekomuodon yhteydestä, kun katsottiin, että olennaisen ja riittävän kuvan vaatimus on jo itsessään kohtuullinen soveltamiskynnys perusmuotoisessa rikoksessa.²³⁷ Olennaisuuden edellytyksen seuraustunnusmerkissä on alkuaan ollut tarkoitus sulkea ulkopuolelle vähäiset teot.²³⁸ Vaatimuksen poistamisella ei kuitenkaan ollut tarkoitus poistaa soveltamiskynnystä kokonaan ja kirjanpitorikossäännöksen tekojen on yhä oltava sellaisia, että ne vaikeuttavat oikean ja riittävän kuvan saamista, eivätkä tällaisia ole yksittäiset ja vähäiset puutteet tai virheet, jotka eivät kokonaisuudessaan vaikuta oikean ja riittävän kuvan saamiseen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Perusmuotoisen kirjanpitorikoksen enimmäisrangaistusta alennettiin ja tavoitteena on alentaa soveltamiskynnystä sekä helpottaa soveltamista lievemmissä tekemuodoissa. Muutoksilla tavoitteena oli nostaa rangaistustasoa kokonaisuudessaan.²³⁹

mukaan neljän kuukauden kuluessa. Käytännössä tilikauden aikaisessa kirjanpidossa voidaan väärin tehty kirjaus korjata oikaisutositteella, jolla väärä tosite tai tieto saadaan korjatuksi, tai mikäli kirjanpito tehdään ilman arvonalisäveroilmoituksia tai muita ilmoituksia, niin myös väärä alkuperäinen kirjaus voidaan korjata jälkeinpäin. Kirjanpitolain 2:7.2 edellyttää, että kirjanpidon sisältöä ei saa muuttaa tai poistaa, kun kirjanpitovelvollinen on julkaistanut tai antanut ulkopuolisen käyttöön laaditun välitilinpäätöksen tai muun vastaavan asiakirjan. Tämän pohjalta voidaan kysyä, edellytetäänkö käytännössä tilikauden aikaiselta kirjanpidolta oikeellisuutta, ja toisaalta jos edellytetään, niin onko sillä muuta merkitystä, kuin olla oikeellinen tilinpäätöstä tai muuta julkaistavaa asiakirjaa varten tai tilikauden aikaiseen kirjanpitoon käsiksi pääsevälle ts. usein kirjanpitovelvolliselle itselleen tai esimerkiksi konkurssitilanteessa erityistarkastuksen pohjana tai näyttönä muusta kirjanpitovelvollisen rikollisesta toiminnasta.

²³⁶ *Kaisanlahti – Jänkälä – Björklund* 2009, s. 89.

²³⁷ HE 53/2002 vp s. 32–33.

²³⁸ HE 66/1988 vp s. 91.

²³⁹ HE 53/2002 vp s. 26 ja 32–33.

Oikean ja riittävän kuvan toteutumisen arviointi tehdään tapauskohtaisesti, eikä voida määrittää tarkkaa rajaa siihen, milloin oikea kuva on vääristynyt riittävästi. Huomionarvoiseksi tulokintatilanteeksi muodostuu oikean ja riittävän alaraja. Tarkasteltavaksi kysymykseksi nousee se, voiko alaraja olla niin korkea, että seuraustunnusmerkki ei täyty, mutta kirjanpidon antamalla kuvalla olisi vaikutusta kirjanpitovelvollisen sidosryhmien tekemiin päätöksiin kirjanpidon tietojen pohjalta. Olennaisuuden edellytyksen poistaminen ja soveltamiskynnyksen mataltaminen puhuisi sen puolesta, että kynnyks oikean ja riittävän kuvan vääristymiseen olisi niin alhaalla, että kirjanpidolliset rikkomukset johtavat seuraustunnusmerkin täyttymiseen suhteellisen kevyin perustein.

Toisaalta voidaan pohtia sitä, voiko alaraja olla niin matalalla, että seuraustunnusmerkin katsotaan täyttyvän, mutta oikean ja riittävän kuvan vääristyminen olisi niin vähäistä, että sillä ei olisi vaikutusta sidosryhmien tekemiin päätöksiin kirjanpidon pohjalta. Tällöin kirjanpitorikoksen ensisijainen oikeushyvä, kirjanpidon oikeellisuus saisi korostuneen merkityksen. Oikean ja riittävän kuvan edellytyksen täyttymisen arviointi tehdään objektiivisesti kirjanpidon perusteella ja arviointi kohdistuu toiminnan tulokseen ja taloudelliseen asemaan. Kuvan muodostumista arvioidaan näin sen tiedon varassa, joka sidosryhmilläkin kirjanpitovelvollisesta olisi, ja siinä asemassa, jossa sidosryhmät ovat, eivätkä esimerkiksi kirjanpitovelvollisella olevat omat erityistiedot vaikuta arvioon. Tällöin todennäköistä on, että alaraja oikean ja riittävän tiedon saamisesta kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta kul-kisi ainakin hyvin lähellä sitä, milloin niillä on myös vaikutuksia päätöksiin. Toisin sanoen, kun kyseessä olisivat väärät ja riittämättömät tiedot, niin tällöin tiedot olisivat sellaisia, että niiden harhaanjohtavuuden perusteella voisi tehdä vääriä päätöksiä. Lisäksi, kuten oikeushyviä koskevan tarkastelun kohdalla on todettu, korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä yhtiön pienimuotoista toimintaa yhdessä sen kanssa, että kirjanpidollisten velvoitteiden rikkomisella ei ole ollut merkitystä tai merkitys on ollut vain vähäinen sidosryhmien kannalta, on pidetty törkeysarvioinnissa lieventävänä seikkana. Ratkaisut osoittavat ainakin seuraustunnusmerkin täytyessä sallivampaa suhtautumista siihen, että seurauksen todellinen vaikutus sidosryhmiin rajoittuu vain vähäiseksi. Kirjanpitorikosta ei kuitenkaan ole kytketty siihen, että vääristyneen kuvan perusteella sidosryhmät tekevät päätöksiä väärin perustein, vaan oikean ja riittävän kuvan vääristyminen riittää. Tässä yhteydessä kysymyksen sisältö tiivistyy siihen, voisiko kirjanpitorikos tulla sovellettavaksi, mutta väärän kirjanpidon merkinnät eivät esimerkiksi peittäisi velallisen epärehellisyyden tekoja. Tämän vaihtoehdon arviointia esitetään vielä jäljempänä varallisuuspiirin käsittelyn yhteydessä.

4.1.2 Maksukyvyttömyys tai sen oleellinen pahentaminen

Hallituksen esityksen mukaan maksukyvyttömyydestä velallisen epärehellisyydessä on kyse, kun velallinen ei pysty täyttämään erääntyneitä velvoitteitaan kohtuullisessa ajassa.²⁴⁰ Oikeuskäytännössä määritelmä on hieman muovautunut. Ratkaisussa KKO 1998:110 korkein oikeus toteaa, että maksukyvyttömyys on tässä yhteydessä sitä, että velallinen on *muuten kuin tilapäisesti kykenemätön maksamaan velkojaan* niiden erääntyessä.²⁴¹ Kun rikoslaki ei sisällä määritelmää maksukyvyttömyydestä eikä lain esitoissa ole juurikaan täsmennetty käsitteen sisältöä, on sisällön muovautuminen jäänyt oikeuskäytännön varaan. Hallituksen esityksen mukaan maksukyvyttömyys saattaa ilmetä maksujen keskeyttämisenä, mutta se ei kuitenkaan ole maksukyvyttömyyden välttämätön edellytys.²⁴² Oikeuskirjallisuudessa on pyritty selkeyttämään sitä, minkälaisissa tilanteissa kyseessä on maksukyvyttömyys, mutta yksiselitteistä ja riittävän tarkkaa määritelmää ei ole muodostunut. Maksukyvyttömyyttä voidaan hahmottaa eri tavoin ja on esimerkiksi esitettävissä ainakin neljä tekijää, joiden avulla maksukyvyttömyys voitaisiin käsittää: ylivelkaisuus, kykenemättömyys suorittaa erääntyneitä velkoja, varattomuus ja likviditeettikriisi.²⁴³ Tässä maksukyvyttömyyden käsitettä lähestytään ensin yleisemmin sen kautta, miten käsitettä on mahdollista hahmottaa oikeustieteen ulkopuolella taloustieteessä sekä laajemmin oikeustieteen alalla, jonka jälkeen siirrytään rikoslain määritelmään ja tarkemmin vielä velallisen epärehellisyyden yhteydessä.

Maksukyvyttömyyden käsite voi vaihdella asiayhteyden mukaan esimerkiksi silloin, kun liikutetaan yhtiö- ja rikosoikeuden välillä tai oikeustieteen ulkopuolelle taloustieteen piiriin, eikä käsitys maksukyvyttömyydestä ole vakio.²⁴⁴ Taloustieteessä maksukyvyttömyyden arviointia lähestytään eri tavalla kuin oikeustieteessä, usein erilaisilla mittareilla ja taloudellisilla tunnusluvuilla, mutta yksittäisten tunnuslukujen käyttö on mahdollista myös oikeuskäytännössä. Taloustieteessä maksukyvyttömyyttä hahmotetaan pääsääntöisesti maksuvalmiuden, kannattavuuden ja vakavaraisuuden kautta. Toisaalta tällaisilla taloustieteessä tavoitteena on ennustaa tulevaa, kun oikeustiede on kiinnostunut tietyn hetken maksukyvyttömyydestä.²⁴⁵ Laskettaessa velallisen taloudellista tilaa kuvastava tunnusluku tilikauden viimeistä päivää kuvaavan tilinpäätöksen mukaan, antaa tunnusluku tietoa vain staattisesta, ennustusmaisesta arvosta.

²⁴⁰ HE 66/1988 vp s.162–163.

²⁴¹ Samoin maksukyvyttömyydestä on todettu ratkaisussa KKO 2020:101.

²⁴² HE 66/1988 vp s. 162.

²⁴³ *Hakamies* 2005, s. 191.

²⁴⁴ Ks. kokoavasti maksukyvyttömyydestä eri merkityksistä oikeustieteessä sekä taloustieteessä *Kaarenaja – Suontausta* 2007, s. 244–254. Myös *Ruohonen* 2012, s. 144–179. *Ruohonen* arvioi maksukyvyttömyyttä osakeyhtiöoikeudelliselta kannalta, mutta vertaa ja arvioi tätä käsitystä muiden maksukyvyttömyyden määritelmien kautta.

²⁴⁵ *Ruohonen* 2012, s. 144–153.

Dynaamisuutta voidaan tavoitella laskemalla arvo useammalta tilikauden päättymispäivältä ja mahdollisesti usealta päivältä saman tilikauden sisällä.²⁴⁶ Tunnuslukujen haaste on lisäksi niiden nojautuminen menneeseen.²⁴⁷ Taloustieteen määritelmää maksukyvyttömyydestä voidaan kuvata yksioikoiseksi oikeustieteen näkökulmasta, ja esimerkiksi oikeustieteessä maksukyvyttömyys ei välttämättä tule kyseeseen, vaikka yhtiö ei hetkellisesti pysty vastaamaan velvoitteistaan.²⁴⁸ Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että maksukyvyttömyyden käsitteen arviointi oikeustieteessä vaatisi tuekseen liiketaloustiedettä eikä maksukyvyttömyyden käsite kestä nykymuotoisenaan sekä oikeuskäytännössä että -kirjallisuudessa kriittistä tarkastelua.²⁴⁹ Joka tapauksessa taloustieteen kannanotot maksukyvyttömyyden hahmottamisesta auttavat yleisesti luomaan raameja sille, mistä tekijöistä käytännössä maksukyky koostuu ja minkälainen tilanne voi olla kyseessä, vaikka määrittely jätettäisiinkin puhtaasti oikeustieteen ratkaistavaksi. Maksuvalmiuden, kannattavuuden ja vakavaraisuuden ymmärtäminen osoittavat taloudellisen tilanteen rakentuvan erilaisista tekijöistä.

Oikeustieteen alalla maksukyvyttömyyden käsitettä hyödynnetään rikoslain velallisen epärehellisyyden ja verorikkomuksen lisäksi esimerkiksi insolvenssioikeudessa ja yhtiöoikeudessa. Konkurssilain 2:1, lain yksityishenkilön velkajärjestelystä (57/1993) 1:3 ja lain takaisinsaanista konkurssipesään (758/1991) 1:4 määrittää maksukyvyttömyydeksi sen, että velallinen muuten kuin tilapäisesti on kykenemätön maksamaan velkojaan niiden erääntyessä. Tämän saman luonnehdinnan korkein oikeus on esittänyt myös velallisen epärehellisyyden yhteydessä.²⁵⁰ Laissa yksityishenkilön velkajärjestelystä on asetettu seikkoja, joita voidaan ottaa huomioon maksukykyä arvioitaessa. Niitä ovat 4 §:n mukaisesti 1) velallisen varallisuuden rahaksi muuttamisesta saatavat varat; 2) velallisen tulot sekä hänen ansaintamahdollisuutensa ottaen huomioon hänen ikänsä, työkykynsä ja muut olosuhteet; 3) velallisen välttämättömät elinkustannukset; 4) velallisen elatusvelvollisuus; sekä 5) muut velallisen taloudelliseen asemaan vaikuttavat seikat. Konkurssitilanteissa maksukykyä arvioitaessa huomioon otetaan rahoituksen hankkimismahdollisuudet, realisointimahdollisuudet, ansaintakyky ja sitoumusten maksuaikataulu. Maksukyvyttömyys on tilapäistä, mikäli varojen kertyminen on näköpiirissä. Kun arviointia tehdään samalla tulevaisuudesta, on sillä osin ennusteen luonne.²⁵¹ Konkurssin edellytyksenä on konkurssilain mukaan maksukyvyttömyys ja tuomioistuin asettaa, sillä

²⁴⁶ Vilko 2007, s. 315.

²⁴⁷ Vahtera – Ruohonen 2015, s. 1

²⁴⁸ Ruohonen 2012, s. 154–155.

²⁴⁹ Hakamies 2015, s. 732–733. Hakamies esimerkiksi esittää ratkaisuksi tähän, että oikeustieteessä määriteltäisiin eksakti määritelmä, jonka täytyminen arvioitaisiin taloustieteen kautta.

²⁵⁰ KKO 1998:110; KKO 2004:46, kohta 7.

²⁵¹ HE 26/2003 vp s. 37–38.

hetkellä, maksukyvyttömän velallisen konkurssiin ja samoin velkajärjestelyn kohdalla päätöksentekohetkellä maksukyvytön henkilö asetetaan velkoja koskevaan järjestelyyn tuomioistuinten toimesta. Takaisinsaantiin liittyvässä maksukyvyttömyyden käsitteessä katsotaan menneisyyteen ja menneisyyden tapahtumien kautta. Käytännössä takaisinsaantitilanteessa usein täyttyy myös velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistö. Takaisinsaantilaissa määritetään myös ylivelkaisuudesta maksukyvyttömyyden ohella takaisinsaantiperusteeksi.²⁵² Rikosoikeudenkäynneissä voidaan hyödyntää velallisesta tehtyä erityistarkastuskertomusta, jotka laaditaan lähinnä takaisinsaantioikeudenkäyntiä varten, ja tällöin silmällä pidetään maksukyvyttömyysajankohtaa mainitussa tarkoituksessa.²⁵³

Yhtiöoikeudellista käsitystä maksukyvyttömyydestä on pidetty jäsentymättömänä ja puutteellisesti perusteltuina.²⁵⁴ Samalla velallisen epärehellisyysessä maksukyvyttömyyden käsitteen voidaan kuitenkin katsoa lähentyvän osakeyhtiöoikeudellista määrittelyä, sillä sääntelyillä on yhteinen tarkoitus suojata velallisen taloudellisia oikeuksia.²⁵⁵ Maksukyvyttömyys on tekijä, joka rajaa oikeutta jakaa varoja yhtiöstä. Osakeyhtiölain 13 luvun 2 §:ssä säädetään maksukyvyn yhteydessä, että varoja ei saa jakaa, jos jaosta päätettäessä tiedetään tai pitäisi tietää yhtiön olevan maksukyvytön tai jaon aiheuttavan maksukyvyttömyyden. Osakeyhtiöoikeudellisessa maksukyvyttömyydessä kyse on tulevaisuuteen suuntautuvasta ennusteesta eikä tilapäisestä maksukyvyttömyydestä. Osakeyhtiöoikeudellista maksukyvyttömyyttä arvioidaan tilinpäätöksen, osavuositarkastuksen, välitilinpäätöksen ja konsernitilinpäätöksen sekä muun taloudellisen informaation ja tulevaisuuden ennusteiden avulla.²⁵⁶ Arviointia tietoisuuden asteesta tulisi tehdä huomioon ottaen se, mitä päätöstä tehtäessä tiedettiin tai olisi pitänyt tietää, eikä se, mitä tiedetään päätöksenteon jälkeen ilmi tulleen tiedon valossa.²⁵⁷ Osakeyhtiölain tietoisuuden aste ”pitäisi tietää” eroaa näin rikosoikeudessa sisäistetystä tahallisuusvaatimuksesta.²⁵⁸

Edes rikoslain sisällä maksukyvyttömyyttä ei ymmärretä yhtenäisesti. Käsitteen sisältöä arvioitaessa huomioidaan kriminalisoinnin tarkoitus ja tulkintaympäristö, ja tämä johtaa eri merkitysisältöihin.²⁵⁹ Ratkaisussaan KKO 2004:46 korkein oikeus myöntää haasteen siinä, jos samaa käsitettä käytetään rikoslain sisällä eri merkityksissä. Huomioitavaksi tulee eri asiayhteyksistä johtuvat tekijät ja säännösten tarkoitus sekä erilaisten etujen suojaaminen, jonka

²⁵² Ruohonen 2012, s. 170–171.

²⁵³ Vilkkonen 2007, s. 306.

²⁵⁴ Hakamies 2011, s. 201–211.

²⁵⁵ Ruohonen 2012, s. 174.

²⁵⁶ Ruohonen 2012, s. 180–199.

²⁵⁷ HE 109/2005 vp s. 125.

²⁵⁸ Koponen 2007, s. 122–123.

²⁵⁹ Kaarenoja – Suontausta 2007, s. 245.

johdosta määritelmä voi olla eri rangaistussäännösten kohdalla erilainen eikä tämä ole ristiriidassa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kanssa.²⁶⁰

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2004:46 on täsmennetty eroa maksukyvyttömyyden määrittelyssä velallisen epärehellisyydessä ja verorikkomuksessa. Velallisen epärehellisyydessä maksukyvyttömyys on tunnusmerkistötekijä, kun verorikkomuksessa se poistaa rangaistavuuden. Harkinnassa punnittiin myös kriminalisoinnin tarkoitusta ja verorikkomuksen osalta todettiin, että veronsaajan asemaa on syytä vahvistaa, koska sillä ei ole samaa mahdollisuutta valvoa etuaan kuin veronmaksajan muilla sidosryhmillä. Korkein oikeus toteaa, että vaikka velallinen olisi velallisen epärehellisyysrikoksen tunnusmerkistön kannalta maksukyvytön, ei verojen suorittamatta jättäminen välttämättä johdu kyseisestä maksukyvyttömyydestä, vaan valinnasta siitä, kenelle saatavia suoritetaan. Maksun laiminlyönti voi siis johtua muusta syystä kuin varojen puutteesta eikä asia riipu siitä, voiko velallinen suoriutua veloistaan niiden erääntyessä. Tämän arvioinnin pohjalta korkein oikeus katsoo, että maksukyvyttömyyttä ei voida tulkita eri asiayhteyksissä samansisältöisesti. Perusteluissa tuodaan myös esille, että maksukyvyttömyydestä voi verorikkomuksessa olla kyse, ja verorikkomus jäädä täyttymättä, kun velallisella ei tilapäisesti ole varoja suorittaa maksuja. Velallisen epärehellisyydessä kyse ei voi olla tilapäisestä maksuvaikeudesta.²⁶¹ Rikoslain maksukyvyttömyyskäsitteen systeemin rakentaminen on ollut oikeuskäytännön varassa, ja kun käytännössä normin soveltamiskynnys haluttiin pitää riittävän korkealla, eikä kyseessä ollut ainoastaan maksujen laiminlyömisestä kriminalisointi, verorikkomuksessa maksukyvyttömyys ymmärretään poikkeavalla tavalla. Koska verorikkomukselle oikeuskäytännössä pyrittiin antamaan mielekäs sisältö, kohdattiin oikeuskäytännössäkin haasteita yhtenäisen systeemin luomisessa eikä käytännössä kiinnitetty huomiota velallisen epärehellisyyden sääntelyyn.²⁶²

Velallisen epärehellisyyden maksukyvyttömyyttä arvioitaessa korkeimman oikeuden oikeuskäytännön pohjalta likvidien varojen merkitys on korostunut. Ratkaisussa KKO 2011:33 korkein oikeus toteaa, että tapauksessa luovutettujen varojen määrä verrattuna yhtiön varoihin ja velkoihin ei sinänsä ole ollut erityisen suuri, mutta verrattuna välittömästi maksuun käytettävissä olleisiin rahavaroihin, on luovutettujen varojen määrä ollut huomattava.²⁶³ Ratkaisussa KKO 2020:101 korkein oikeus katsoo, että mikäli velallinen voi lisätä likvidejä varojaan, siten, että toimintaedellytykset ja kannattavuus eivät vaarannu, ei maksukyvyttömyyden

²⁶⁰ KKO 2004:46, kohta 9. Arviointia laillisuusperiaatteesta ja tapausta muutoinkin on kritisoitu, ks. esimerkiksi *Hakamies* 2005, ja erityisesti s. 246–251.

²⁶¹ KKO 2004:46, kohta 10–15.

²⁶² Ks. *Hakamies* 2005, s. 246–247.

²⁶³ KKO 2011:33, kohta 22.

edellytys täyty. Perusteluissa todetaan, että maksukyvyttömyyden tilan kestolla on keskeinen merkitys, ja likvidien varojen lisääminen pitäisi olla mahdollista kohtuullisessa ajassa.²⁶⁴ Kyseessä ei ole ainoastaan tilapäinen häiriö.²⁶⁵ Voidaan näin ollen katsoa, että ilman hyväksyttävää syytä annettu lähipiiri- tai osakaslaina vaarantaa yrityksen maksukykyä, kun se vähentää velallisen likvidejä varoja. Toisaalta mikäli laina on tosiasiaassa kuitenkin tarkoitus maksaa takaisin, ei se tällöin välttämättä huononna velallisen varallisuusasemaa.²⁶⁶

Velallinen voi olla maksukyvytön, mutta silti velat eivät ylitä varallisuutta eikä kyse näin ole ylivelkaisuudesta. Merkitystä on likvideillä ja pian saatavissa olevilla likvideillä varoilla.²⁶⁷ Rangaistavalta teolta ei myöskään edellytetä, että se aiheuttaisi varojen ja velkojen keskinäisen saldon negatiivista muutosta.²⁶⁸ Korkein oikeus tuo esiin ratkaisussaan KKO 2020:101, että ylivelkaisuudella voi kuitenkin olla näytöllistä merkitystä maksukyvyttömyyden todennäköisyyttä arvioitaessa.²⁶⁹ Lausuma viittaa siihen, että maksukyvyttömyyden käsite on pidettävä riittävän erillään ylivelkaisuudesta ja ratkaiseva arvioinnin kohde on kyky suoriutua velvoitteista niiden erääntyessä. Toisaalta toteamus vahvistaa sen, että maksukyvyttömyysarviointi perustuu olettamuksiin ja kyse on todennäköisyyksistä, jota hahmotetaan erilaisin keinoin, kuten ylivelkaisuuden kautta.

Maksukyvyttömyyden arviointi ei ole tarpeellista yhtiön normaalitilanteessa, mutta sen merkitys korostuu taloudellisen tilanteen epävarmuuden lisääntyessä ja yhtiön talouden taantuessa.²⁷⁰ Maksukyvyttömyyden aikana tai sen uhatessa velallisen toimintamahdollisuudet rajautuvat.²⁷¹ Ratkaisussaan KKO 2020:101 palkan arvioinnin kohdalla korkein oikeus on todennut, että yhtiön edustajalle maksettavaa palkkaa tulee sopeuttaa maksukyvyttömyysuhan alaisena tai maksukyvyttömyystilassa yhtiön taloudelliseen asemaan sopivaksi eikä ainakaan koroteta maksettavaa palkkaa taloudellisen kriisitilan aikana.²⁷² Kriisitilan aikana rikoksen oikeushyvän huomioon ottaminen korostuu. Korkein oikeus on todennut tapauksessa KKO 2011:52, jossa velallisen katsottiin olleen huomattavan velkaantunut ja joka itsekin oli

²⁶⁴ KKO 2020:101, kohta 11. Samansuuntaisesti esimerkiksi *Koponen* 1999, s. 1274, jonka mukaan huomiotavaksi tulee ottaa tulevaisuuden kehitysnäkymät.

²⁶⁵ *Koponen* 2007, s. 122.

²⁶⁶ *Kukkonen* 2018, s. 92–94. Ks. *Hakamies* 2015, s. 732–733. *Hakamies* huomioi tässä päättelyssä vaaran vakavaraisuuden ja maksukyvyyn käsitteen sekoittamisesta ja painottaa likvidien varojen merkitystä. Tässä yhteydessä painotetaan maksukyvyttömyyden määrittelyn haastavuutta oikeustieteessä ilman liiketaloustieteen apua.

²⁶⁷ *Vento* 1999, s. 393.

²⁶⁸ *Koponen* 1999, s. 1274.

²⁶⁹ KKO 2020:101, kohta 13.

²⁷⁰ *Vahtera – Ruohonen* 2015, s. 1–2. Ks. *Tapani* 2000 siitä, mitkä teot ovat kiellettyjä maksukyvyttömänä tai sen uhatessa.

²⁷¹ *Tapani – Hyttinen* 2023b, s. 841.

²⁷² KKO 2020:101, kohta 67–68.

todennut olevansa ylivelkainen, olisi näissä olosuhteissa tullut ottaa huomioon velkojiensa edut käyttäessään hänelle osakslainana siirrettyjä varoja.²⁷³

Syy-seuraussuhteen edellytys ja siihen liittyvä tahallisuusarviointi on tulkinnanvaraista maksukyvyttömyydessä erityisesti johtuen uhkaavasta maksukyvyttömyydestä tunnusmerkistötekijänä tai mikäli joudutaan arvioimaan velallisen menettelyä ainoastaan osasyynä maksukyvyttömyyden aiheuttamiseen.²⁷⁴ Voi olla vaikeaa määrittää, milloin toimet ovat aiheuttaneet maksukyvyttömyyden tai pahentaneet sitä, sillä teon ja seurauksen välillä voi olla pitkään aika ja tässä välissä monet muut tekijät saattavat vaikuttaa velallisen taloudelliseen asemaan.²⁷⁵ Syy-yhteys on mahdollista perustella esimerkiksi likvidien varojen vähenemisestä laittoman varojenjaon perusteella tai piilevien verovelkojen kasautumisen kautta.²⁷⁶ Mitä pidempi aika teon ja seurauksen välillä on, sitä vaikeampaa on seurauksen ennustaminen. Tällöin seuraustahallisuuden toteennäyttäminen, että teon tekijä on osannut ennustaa seurausta, on vaikeaa. Pitkään toimiminen maksukyvyttömänä on mahdollista tilanteessa, jossa velkojat eivät ryhdy voimakkaisiin perintätoimiin.²⁷⁷

Velkojen turvaksi maksukyvyttömyyden aiheuttamisen lisäksi on rangaistavaa maksukyvyttömyyden pahentaminen. Teon on pahennettava maksukyvyttömyyttä oleellisesti, ja näin ulkopuolelle jäävät vähäiset teot. Samaa edellytystä ei ole julkilausuttu maksukyvyttömyyden aiheuttamisen kohdalla, sikäli kun jo lähtökohtaisesti maksukyvyttömyyden aiheuttava teko pahentaa velallisen varallisuusasemaa oleellisesti.²⁷⁸ Ratkaisussa KKO 1998:110 korkein oikeus on ottanut huomioon velallisen varat ja velat sekä näiden lisäksi mahdollisuuden hankkia varallisuutta ja saada luottoa. Oleellisuusarviointi on keskittynyt tapauksessa siihen, miten moitittavaa menettelyä velallinen käyttää ja kuinka moitittavaan menettelyyn velallisella on ollut mahdollisuus.²⁷⁹

Seuraustunnusmerkkiä tulee arvioida lähtökohtaisesti velkojen kannalta.²⁸⁰ Arviointi tulisi tehdä sen tiedon perusteella, mikä velallisella on ollut omaisuuden luovutuksen hetkellä, sillä

²⁷³ KKO 2011:52, kohta 10. Samoin korkein oikeus on linjannut jo ratkaisussa KKO 2004:89.

²⁷⁴ Koponen 2007, s. 122.

²⁷⁵ HE 66/1988 vp s. 163.

²⁷⁶ Kukkonen 2018, s. 95.

²⁷⁷ Hakamies 2011, s. 179–182.

²⁷⁸ HE 66/1988 vp s. 163.

²⁷⁹ Hakamies 2011, s. 185. Ks. myös Hakamies 2011, s. 184–186. Hakamies on ajatellut korkeimman oikeuden linjauksen myös helposti johtavan siihen, että olennaisuusarviointi liittyy vahvemmin tahallisuuteen kuin maksukyvyttömyyteen yhtenä tunnusmerkistötekijänä

²⁸⁰ Mäkelä 2001, s. 174–175. Samansuuntaisesti voi päätellä edellä käsitellyn maksukyvyttömyyden käsitteen hahmottamisesta. Maksukyvyttömyyden käsitteeseen vaikuttaa tulkintaympäristö ja velallisen epärehellisyys-säännös on jo pohjimmiltaan rakentunut velkojen suojaksi.

velallisen epärehellisyys edellyttää tahallisuutta.²⁸¹ Mikäli varallisuusasemaa reaalisesti huonontava teko ei aiheuta velkojatalolle vahinkoa ja velallisen säilyttää maksukykyisyytensä, ei teosta aiheudu vaaraa velkojille. Toisaalta joka tapauksessa varallisuusasemaa reaalisesti huonontava teko on velkojia kohtaan aina vaarallinen.²⁸² Arviointi velallisen epärehellisyyden ja velallisen petoksen välillä, eli vastaus siihen, huononiko velallisen varallisuuspiiri, ei osoita vielä maksukyvyttömyyden täyttymistä, vaan maksukyvyttömyyden arvioinnissa vastataan siihen, kuinka vaarallinen varallisuusaseman huononeminen on velkojia kohtaan.

Korkein oikeus perusteluissaan hyödyntänyt esimerkiksi vierasta pääomaa, tilikauden voittoa ja tappiota, lyhytaikaisia saamisia, pankkisaamisia, omaa pääomaa sekä liikevaihtoa ja lisäksi likvidien varojen määrä erikoistarkastuksen mukaan. Huomioon on otettu yhtiön maksuvalmius ja yhtiön käyttökate.²⁸³ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2020:101 huomionut tytäryhtiöltä merkatun saatavan ja osinkoennakkosaamisen kyseenalaisuuden. Tapauksessa korkein oikeus katsoi maksukyvyttömyyden perustuneen verojen maksujen lykkäämiseen, mutta taloudellinen tilanne vaikeutui merkittävästi verovelkojen kasvun myötä. Tämän jälkeen laadittujen kahden toteutumatta jääneen maksusuunnitelman takia korkein oikeus katsoi, että yhtiö ei ole pystynyt riittävästi parantamaan maksukykyään ja tapauksessa tarkastelevia toimia arvioitiin tätä, uhkaavaa maksukyvyttömyyden tilaa vasten.²⁸⁴ Ratkaisussa KKO 2021:34 viitattiin aikaisempaan oikeuskäytäntöön liittyen velallisen mahdollisuuteen hankkia tuloja, luottoa tai muuta varallisuutta osana maksukyvyttömyyden arviointia ja arvioitiin tapauksessa yhtiön tilanne tähän liittyen, huomioitiin maksuvaikeuksien jatkuva luonne, tilikauden tappio, suorittamattomat maksut ja vakuudettomien lainojen arvo, joka oli yli 200 000. Tämän arvioinnin perusteella toimien aiheuttaneen maksukyvyttömyyden tai ainakin oleellisesti tätä pahentaneen.²⁸⁵ Ratkaisussaan KKO 2005:119 korkein oikeus toteaa yhtiön olleen taloudellisesti niin heikossa tilassa, että se ei ole kyennyt täyttämään erääntyneitä velkojaan kohtuullisessa ajassa. Yhtiön pääomavajeen katsottiin olleen niin suuri, että yhtiö olisi tullut asettaa selvitystilaan, yhtiöllä oli maksuviiveitä ja sille oli annettu maksuhuomautuksia, työnantajasuorituksia oli jäänyt maksamatta, 960 000 markan liikevaihdosta noin 167 000 oli tappiota, yhtiöön oli kohdistunut ulosotto-perintä ja se oli asetettu lopulta konkurssiin. Jo maksuviiveiden alkamisesta ja saman vuoden tappiollisesta toiminnasta lähtien korkein oikeus katsoi yhtiön olleen

²⁸¹ *Vaattovaara* 2023, s. 307.

²⁸² *Heinonen* 1966, s. 78.

²⁸³ Tällaisia käsitteitä ja arvioinnin lähtökohtia on käytetty ratkaisuisissa KKO 2005:119, KKO 2020:101 ja KKO 2021:34.

²⁸⁴ KKO 2020:101, kohta 15 ja 66.

²⁸⁵ KKO 2021:34, kohta 29–32.

maksukyvytön.²⁸⁶ Hyödyllistä voi olla myös arvioida tarkoituksenmukaista ja liiketaloudellisesti perusteltua käyttäytymistä ja pyrkiä erottamaan tämä kriisikäyttäytymisestä. Tilinpäätösmanipulaation voidaan katsoa olevan osoitus kriisikäyttäytymisestä ja toimilla pyritään peittämään yhtiön todellista tilaa. Lisäksi esimerkiksi voidaan pitää epätodennäköisenä, että toimiva johto sijoittaisi yhtiöön samanaikaisesti varoja, kun pyrkisi tyhjentämään yhtiötä erilaisin rikollisin luovutustoimin.²⁸⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2005:68 on tehty päätelmä, jonka mukaan maksukyvyttömyys arvioidaan oikaistujen tilinpäätösten pohjalta.²⁸⁸ Oikaisulla ei tarkoiteta kirjanpidollisten virheiden korjaamista. Oikaistaessa tilinpäätöstä voidaan huomioida esimerkiksi maksamatta jääneet palkat tai saatavien todellinen arvo.²⁸⁹ Maksukyvyttömyyttä tulisi arvioida oikean kirjanpidon pohjalta going concern -arvoista, mutta kannattavuuden heiketessä tai muun erityisen syyn kohdalla on huomioitava myös realisointiarvoja. Realisoinnissa taseen varallisuuserät voivat paljastua arvottomiksi tai tuottoarvo-odotukset niin epärealistiseksi, että niissä tuottoa ei ole.²⁹⁰

4.2 Varallisuuspiirin huonontuminen sekä siitä annettu oikea ja riittävä kuva

Velallisen epärehellisyys eroaa velallisen petoksesta sillä, että varallisuutta siirtyy velallisen varallisuuspiirin ulkopuolelle. Korkein oikeuskin on edellyttänyt, että velallisen epärehellisyydessä varallisuuden tulee siirtyä velallisen varallisuuspiirin ulkopuolelle, jotta tunnusmerkistö voi täyttyä.²⁹¹ Tällöin kyseessä on velallisen taloudellisen aseman tosiasiallinen heikkeneminen. Varallisuuspiirin käsite on määriteltävä, jotta voidaan edes arvioida sitä, onko omaisuus siirtynyt varallisuuspiirin ulkopuolelle.²⁹² Varallisuuspiirin on käsitetty velallisen rikosten yhteydessä käsittävän velallisen omaisuuden muodostavan varallisuusaseman ja tähän vaikuttavia velvoitteita.²⁹³ Varallisuuspiiriä taas määrittävät siviilioikeudelliset säännöt.²⁹⁴ Ratkaisussaan KKO 2003:13 korkein oikeus toteaa, että omaisuus määräytyy yleisten omistusoikeutta koskevien sääntöjen mukaan. Tapauksessa kyse oli velallisen petoksesta, ja

²⁸⁶ KKO 2005:119, kohta 6–7.

²⁸⁷ Salminen 1998, s. 169 ja 183.

²⁸⁸ Hakamies 2011, s. 180–181.

²⁸⁹ Ks. Yritystutkimus ry 2017.

²⁹⁰ Salminen 1998, s. 166.

²⁹¹ KKO 2023:43, kohta 13.

²⁹² Kukkonen 2014, s. 835.

²⁹³ Kukkonen 2018, s. 29. Vrt. Vaattovaara 2023, s. 274–279. Vaattovaaran mukaan käsitteet varallisuuspiiri ja varallisuusasema voidaan ymmärtää toistensa synonyymeinä.

²⁹⁴ Kukkonen 2018, s. 43.

perusteluissa tuotiin esiin, että valeoikeustoimella siirretty omaisuus on insolvenssimenettelyssä ilmoitettava, koska valeoikeustoimella suoritettun luovutuksen tarkoituksena ei ollut, että velallinen luopuu omistusoikeudestaan.

Osakeyhtiö on osakeyhtiölain 1 luvun 2 §:n mukaan osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö. Oikeushenkilön kohdalla on huomioitava tietyt ominaispiirteet arvioitaessa varallisuuspiiriä. Perinteiset siviilioikeudelliset saannot ovat lahja, kauppa ja vaihto, mutta lisäksi mahdollisia ovat esimerkiksi yhdistäminen tai valmistaminen. Oikeushenkilön varallisuuspiiri voi muovautua tällaisten siviilioikeudellisten saantojen kautta, mutta oikeushenkilö ei esimerkiksi voi löytää omaisuutta, vaan kaikki varallisuuden siirtyminen oikeushenkilön varallisuuspiiriin tai varallisuuspiiristä ulos tulisi voida kirjata meno- ja tulokirjauksin. Anastustyyppisiä tulolajeja ei ole, vaan tällöin kirjaus saannosta on tehtävä peitellysti tai menoja kuitataan yhtiön varallisuuspiirin ulkopuolisilla varoilla ilman kirjaamatta niitä lainaksi. Tällöin kyseessä ei ole siviilioikeudelliset saannot vaan pikemmin rikollisen toiminnan peittely.²⁹⁵ Kommandiittiyhtiötä koskevassa ratkaisussa KKO 1998:10 yhtiöiden ja niiden vastuunalaisten yhtiömiesten varallisuuspiirejä on pidetty velallisen epärehellisyydessä erillisinä harkittaessa vastuunalaiselle yhtiömiehelle kommandiittiyhtiöstä maksetun palkan kohtuullista määrää. Henkilöyhtiöt ovat oma varallisuuspiirinsä, vaikka yhtiömiehillä on henkilökohtaista vastuuta yhtiön velvoitteista.²⁹⁶ Korkein oikeus toteaa ratkaisussaan KKO 2023:43, että luonnollisen henkilön omaisuus muodostaa kokonaisuutena yhden varallisuuspiirin, vaikka elinkeinotoimintaan kohdistuvassa kirjanpidossa erotetaan yksityistalous.²⁹⁷ Toiminimiyrittäjän tehdessä yksityisottoja ei varallisuuspiiri näin ollen heikkene.²⁹⁸ Luonnollinen henkilö muodostaa yhden varallisuuspiirin. Ratkaisussa KKO 1999:79 vastaaja tuomittiin velallisen epärehellisyydestä, mutta vastaajan aviopuoliso tuomittiin velallisen epärehellisyyden sijasta avunannosta, koska teko ei kohdistunut aviopuolison varallisuuspiiriin.

Sen jälkeen, kun on määritetty, mikä varallisuuspiiri on tarkastelun kohteena, voidaan arvioida varallisuuspiirin sisältöä. Insolvenssimenettelyissä velallisella on tiedonantovelvollisuus varallisuuspiiristään, mutta myös ulkopuoliset toimijat voivat selvittää velallisen varallisuutta. Erilaisista rekistereistä voidaan saada näyttöä omistussuhteista ja erityisesti lainhuutorekisterein tiedot saavat osakseen julkista luotettavuutta. Omistusoikeutta arvioidaan lähtökohtaisesti kirjanpitoaineiston kautta ja omistusoikeusolettama syntyy sen merkinnöistä. Tilanteessa,

²⁹⁵ Salminen 1998, s. 91–92.

²⁹⁶ Kukkonen 2018, s. 39–40. Samassa yhteydessä tuodaan vielä esiin, että eri asia on vastuunalaisten yhtiömiesten henkilökohtaisen varallisuuden ja velvoitteiden merkitys yhtiön maksukykyä arvioitaessa.

²⁹⁷ KKO 2023:43, kohta 11.

²⁹⁸ Vaattovaara 2023, s. 274–178. Samoin Kukkonen 2018, s. 37.

jossa kirjanpidon tiedot eivät anna tosiasiallista kuvaa, on arvioitava omaisuuden saantoon ja luovutuksiin liittyviä oikeustoimia ja niiden oikeellisuutta.²⁹⁹ Myös tosiasiallista hallintaa ja käyttöä voidaan arvioida näyttönä omistussuhteesta.³⁰⁰ Hallinta osoittamassa omistussuhteen olemassaolosta ei ole yksiselitteinen, ja pelkästään sen perusteella omistussuhdetta voi olla vaikea näyttää todeksi. Lisäksi oikeudellisen henkilön kohdalla hallinta eroaa hallinnasta luonnollisella henkilöllä, tällaisissa tapauksissa on siitä osoituksena esimerkiksi toimitiloissa säilyttämisen lisäksi kirjanpidolliset merkinnät.³⁰¹

Kirjanpitolain 1 luvun 1 §:n säännös oikeushenkilön kirjanpitovelvollisuudesta merkitsee korkeimman oikeuden mukaan sitä, että oikeushenkilöiden omaisuuden erillisuus todennetaan kirjanpidon avulla.³⁰² Kirjanpidon erilläänpitotehtävä edellyttää erottelemaan talousyksikön liiketapahtumat muiden talousyksiköiden tapahtumista.³⁰³ Edellä käsiteltysti entiteettiperiaate, jonka mukaan talousyksikkö on oma erillinen kokonaisuus, omaa hyvin vahvan aseman kirjanpidollisten kirjausten määrittävänä tekijänä ja tämä osaltaan vahvistaa merkitysten näyttöarvoa varallisuuspiiriä arvioitaessa. Tosin talousyksikkö on erotettava varallisuuspiiristä, eikä kirjanpidon tehtävä ole erotella varallisuuspiirejä toisistaan, ja tämä huomio saa korostuneen merkityksen elinkeinonharjoittajan kohdalla. Kirjanpidollisilla merkityksillä on asemansa näyttönä varallisuuspiiristä ja sen muutoksista. Kirjanpitoon merkinnän tekeminen ei ole varojen luovutukseen kohdistuva oikeustoimi, vaan tavallisesti velallinen voi luovuttaa omaisuuttaan oikeustoimella, jonka vaikutus velallisen varallisuuteen kirjataan kirjanpitoon. Oikeelliset kirjanpidon merkinnät eivät ole kertomuksia fyysisestä toiminnasta, vaan osoituksia rahaprosesseista, osoituksia yrityksen reaalityapahtumista. Reaalitiedon lisäksi ainoastaan kirjanpito, sekä mahdollisesti sen pohjalta tehty erikoistilintarkastus, on ainoa lähde, joka kuvaa täsmällisesti varojen käytön ja varallisuuspiiriin.³⁰⁴ Usein erilläänpidon ongelmat kirjanpidossa kertovat kirjanpidon hyväksikäytöstä tarkoituksena mahdollistaa muu rikollinen toiminta, ja usein tässä liityntä onkin velallisen rikoksiin. Tällöin joudutaan pohtimaan, siirtyikö varallisuus toiseen varallisuuspiiriin luovutuksen seurauksena.³⁰⁵

Toisaalta taas selonottovelvollisuuden yhteydessä käsiteltyssä korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1995:64 tulee ilmi oikeellisen kirjanpidon merkityksen rajallisuus. Kirjanpidon oikeellisuus ei poistanut toimitusjohtajan vastuuta pesäluettelon vääryydestä ja velallisen

²⁹⁹ Kukkonen 2018, s. 38–39.

³⁰⁰ Koponen 2007, s. 113.

³⁰¹ Salminen 1998, s. 92.

³⁰² KKO 2010:85, kohta 25.

³⁰³ Ihanola – Leppänen 2023, s. 12–13.

³⁰⁴ Salminen 1998, s. 64–65.

³⁰⁵ Mäkelä 2001, s. 145.

petoksen tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän. Varsin samanlainen tapaus on ratkaisun KKO 1995:163 taustalla, joskin luovutuksia ei ollut merkitty kirjanpitoon. Korkein oikeus päätyi ratkaisussaan tuomitsemaan osakeyhtiörikkomuksesta. Eroa ratkaisujen välillä voi selittää kirjanpidollisille merkinnöille annettava luotettavuus ja näyttöarvo, joskaan pois ei voida sulkea selitystä näyttöratkaisusta luovutustahdon suhteen. Ratkaisussa KKO 1995:163 vastaajien oli edullista esittää luovutukset yhtiön todellisesti varallisuusasemaa huonontaneiksi toimiksi, eikä velallisen petos voinut näin täytyä. Kirjanpidon oikeellisuuden ei näin ollen tule saada liian korostunutta asemaa, vaikka se arvioinnin lähtökohtana toimiikin.

Kuten kirjanpitorikoksen seuraustunnusmerkin käsittelyn yhteydessä on tuotu esille, kirjanpidon oikean ja riittävän kuvan vaatimus kohdistuu yksinkertaistetusti toiminnan tulokseen, joka arvioidaan tulojen ja menojen perusteella, sekä taloudelliseen asemaan eli omaisuuteen ja velkoihin. Riippumatta siitä, ymmärretäänkö varallisuuspiiri varallisuusaseman synonyyminä vai varallisuusasemaa laajempänä käsitteenä sisältäen myös varallisuuspiiriin kohdistuvat velvoitteet, on kirjanpitorikoksen säännöksellä yhteys varallisuuspiiriin. Velallisen tekotavat ovat kiellettyjä toimia taloudellisessa toiminnassa, ja niiden seurausta eli varallisuuspiirin muuttumista, pyritään kirjanpidolla peittelemään. Luovutustoimien vaikutus varallisuuspiiriin pyritään häivyttämään tai lainvastaiset luovutukset kirjataan saamisiksi. Mahdollista on myös tehdä velallisen epärehellisyyden teoista kirjauksia kirjanpitoon ilman tavoitetta häivyttää todellista varallisuuspiirin muutosta, mutta kirjanpidolliset merkinnät eivät silti tuo esiin kirjanpitovelvollisen taloudellisen toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa ilmi oikein ja riittävästi. Merkityksellinen on velallisen epärehellisyyden tekojen vaikutus varallisuuspiiriin varallisuutta todellisesti vähentävänä ja tämän vähennyksen naamioiminen kirjanpitoon tosiasioita vastaamattomaksi. Yhteyden voi katkaista kirjaamalla toimet kirjanpitoon tosiasioita kuvaavasti.

Joissain tilanteissa varallisuutta ei kuitenkaan liikuteta esimerkiksi tehdyn suullisenkaan sopimuksen perusteella tai kaupankäyntiä ei todista mikään kuitti tai muu tosite, vaan ainoa osoitus siitä on kirjanpidolliset merkinnät. Näin saattaa olla esimerkiksi tilanne, jossa omistajajohtaja siirtää osakeyhtiöstä varallisuutta toiseen yksin omistamaansa ja hallinnoimaansa yhtiöön, tai itselleen, ja siirrosta syntyy saamisia. Tällainen tilanne lähentää velallisen varallisuuspiirin muutoksia kirjanpidon merkintöjen kanssa niin, että kirjausten olemus osoituksena tapahtuneista rahaprosesseista siirtyy lähemmäs oikeustoimen tekemistä. Vaikka ero näiden välillä hämärtyy, ei kirjanpidon luonne varallisuuteen liittyvien toimien näytöstä ainakaan vähene.

Edellä esitettiin kysymys siitä, voisiko kirjanpitorikoksen seuraustunnusmerkki täyttyä, mutta alaraja tähän olisi niin matalalla, että vääristynyt kuva ei vaikuttaisi sidosryhmien päätöksentekoon. Kuten esitettiin, seuraustunnusmerkin arvioinnin suorittamisesta johtuen on todennäköistä, että seuraustunnusmerkin alaraja olisi ainakin hyvin lähellä sitä, että tieto on myös sidosryhmille merkityksellinen. Mikäli kirjanpitorikoksen seuraustunnusmerkin täyttymisen alaraja olisi tätä alempana ja tällainen tilanne olisi kyseessä, katkeaisi rikosten tunnusmerkistöjen yhteys. Tällöin oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta vääristyisi, mutta se ei riittäisi peittämään velallisen epärehellisyyden tekoja.

5 KIRJANPIDOLLISTEN MERKINTÖJEN ARVIOINTIA VELALLISEN EPÄREHELLISYYDESSÄ

Korkein oikeus on oikeuskäytännössään arvioinut neljässä ratkaisussaan, KKO 2005:68, KKO 2005:119, KKO 2011:64 ja KKO 2018:12, kirjanpidollisten merkintöjen merkitystä velallisen epärehellisyydessä. Oikeuskäytäntö osoittaa tiukkaa suhtautumista kirjanpidon merkintöjen näyttöön luovutustahdosta. Tarkasteltavissa tapauksissa merkitystä annetaan myös velallisen epärehellisyyden suojeluobjektille sekä luovutuksen hyväksyttävän syyn arvioinnille.

Ratkaisussa KKO 2005:68 kyse oli tapauksesta, jossa vastaajalle, osakeyhtiön toimitusjohtajalle ja ainoalle hallituksen varsinaiselle jäsenelle oli luovutettu varoja, jotka oli merkitty osakslainoiksi kirjanpitoon. Yhtiöllä ei ollut voitonjakokelpoisia varoja eikä lainaa ollut turvattu vakuudella. Tällöin kyseeseen ei voitu tulla osakeyhtiölain sallima osakslaina. Koska luovutuksia ei ole käsitelty yhtiön osalta kirjanpidollisesti tai verotuksellisesti kuten palkkaa tai korvauksia tulisi käsitellä, korkein oikeus katsoi, että yhtiöllä ei ole ollut hyväksyttävää syytä luovuttaa varoja, vaikka sinänsä vastaajalla olisi ollut oikeus saada yhtiöltä palkkaa ja kulukorvauksia. Vastaaja tuomittiin velallisen epärehellisyydestä.

Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2005:119 tapauksessa vastaaja, yhtiön kaikkien osakkeiden omistaja oli lahjoittanut itselleen yhtiöstä sen kirjanpidon mukaisen käteiskassan, jotka kirjanpitoon oli merkitty kassamaksuiksi, ja muita vastaajalle tehtyjä luovutuksia oli merkitty yhtiöltä saaduiksi lainoiksi. Yhtiöllä ei ollut voitonjakokelpoisia varoja eikä vastaaja antanut lainaa turvaavaa vakuutta. Varojen jakamisessa ei ollut kyse palkasta tai kulukorvauksista. Vastaajan katsottiin syyllistyneen törkeään velallisen epärehellisyyteen. Ratkaisuisa suoritettuja luovutuksia oli käsitelty kirjanpidollisesti muuna kuin palkkana.

Ratkaisun KKO 2011:64 tapauksessa toimitusjohtaja sekä yhtiön kaikkien osakkeiden omistaja oli nostanut 1.11.2005-22.5.2006 osakeyhtiöltä varoja itselleen 8 368,20 euroa. Nostoja ei ollut merkitty kirjanpitoon lainkaan. Korkein oikeus totesi, että tehtyä oikeustoimea on arvioitava päätöksentekohetken mukaan.

Kirjanpidolliset merkinnät toimivat näyttönä liiketapahtumista ja niiden taustalla olevista oikeustoimista. Edelleen perusteluissa korostetaan, että toimitusjohtajalla on oikeus kohtuulliseen palkkioon myös kriisiaikana. Tapauksessa keskimäärin 1 200 euron palkkiota pidettiin kohtuullisena. Kun aikaisemmin nostetut varat on käsitelty yhtiössä palkkana velvoitteiden mukaisesti, korkein oikeus katsoi, että toimi ei ole varantanut velkojien etua, vaan luovutuksille on ollut perusteltu syy. Näin ollen tapauksessa ei syyllistytty velallisen epärehellisyyteen.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:12 oli kyse tapauksesta, jossa osakeyhtiön hallituksen jäsen oli luovuttanut yhtiöstä varoja itselleen ja puolisolleen kolmen vuoden aikana yhteensä 54 693 euroa. Lisäksi vastaaja oli laiminlyönyt velvollisuuden antaa yhtiön puolesta ennakoperinnän valvontailmoitukset ja elinkeinotulon veroilmoitukset veron välttämiseksi. Yhtiö ei ollut laatinut kirjanpitoa tai tilinpäätöksiä toimintansa aikana, taikka toimittanut valvontailmoituksia palkoista. Palkkojen kohdalla ei ollut noudatettu kirjanpito- ja verolainsäädännön velvoitteita. Toimien tarkoituksena korkein oikeus katsoi verojen ja muiden julkisoikeudellisten maksujen välttämisen, joka osoittaa piittaamattomuutta yritystoiminnan lakisääteisiä velvoitteita ja velkojia kohtaan. Korkein oikeus päätyi lopputulokseen, että varojen luovutukselle ei ole hyväksyttyä syytä. Kun asiassa huomioidaan tavoiteltu huomattava hyöty ja rikoksen suhteellisen pitkä tekoaika, katsoi korkein oikeus vastaajan syyllistyneen teollaan törkeään velallisen epärehellisyyteen.

Ratkaisuissa KKO 2005:68 ja KKO 2005:119 kummassakaan tapauksessa yhtiöllä ei ollut voitonjakokelpoisia varoja eikä yhtiölle ollut annettu lainaa turvaavaa vakuutta, joten kysymykseen ei olisi voinut tulla lain sallima osakaslaina. Varojen jakoa koskevien säännösten laiminlyönti voidaan katsoa viittaavan siihen, että kyseessä olisi laitton varojenjakko eikä palkka.³⁰⁶ Korkein oikeus on jo näillä ratkaisuillaan vahvistanut, että kirjanpidollisia merkintöjä pidetään vahvana lähtökohtana varojen luovutuksen tarkoituksesta.

Ratkaisussa KKO 2011:64 se, että tehtyjä luovutuksia ei ollut merkitty kirjanpitoon lainkaan, erottaa ratkaisun aikaisemmasta oikeuskäytännöstä, jossa kirjanpidossa luovutukset oli käsitelty osakaslainoina tai kassamaksuina, mutta oikeudenkäynnissä esitettiin kirjanpidollisista merkinnöistä poikkeava palkkaväite. Ratkaisun KKO 2011:64 tapauksessa puutteet kirjanpidossa eivät osoittaneet varojen siirron hyväksyttävän syyn puuttumista. Kyse oli kohtuullisesta palkasta eikä kirjanpito osoittanut viitteitä siitä, että kyse olisi muusta kuin palkasta. Ratkaisusta KKO 2011:64 voidaan johtaa päätelmä, että *vähäinen poikkeama* luovutuksen oikeasta muodosta, sikäli kun luovutus ei vaaranna velkojien oikeuksia, ei täytä velallisen epärehellisyyttä.³⁰⁷ Tätä korkeimman oikeuden tekemää huojennusta kirjanpidollisten merkintöjen

³⁰⁶ Vahtera 2012, s. 295.

³⁰⁷ Vahtera 2012, s. 289–291.

näyttövaikutuksesta on toisaalta kuvattu sangen vähäiseksi lievennykseksi.³⁰⁸ Tällaisella vähäisellä poikkeamalla voidaan viitata hetkellisiin laiminlyönteihin kirjanpidon merkintöjä kohtaan. Tapauksessa oli tosiasiaa tehty työtä yhtiön hyväksi, mutta palkkaa ei ole käsitelty palkkana kirjanpidossa, mutta toisaalta ei minään muunakaan luovutuksena, jota myöhemmin olisi pyritty selittämään palkkana.

Velallisen epärehellisuuden suojeluobjektista, velkojien edun suojaamisesta johtuu, että sallitun palkanmaksun kohdalla on noudatettava suoritustapaa koskevia säännöksiä.³⁰⁹ Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2018:12 tarkentaa arviointia siitä, milloin kirjausten laiminlyönti on sellainen, että sitä ei voida pitää hyväksyttävänä.³¹⁰ Kiellettyinä kirjausten laiminlyöntinä voidaan pitää jatkuvaa piittaamattomuutta kyseisiä velvoitteita kohtaan. Tapauksessa kirjanpitoa ei ole pidetty lainkaan koko yhtiön toiminnan aikana, kun taas ratkaisun KKO 2011:64 rikoksen tekoaikaa aikaisempien tilikausien kohdalla vastaajan nostamia varoja on käsitelty kirjanpidollisesti ja verotuksellisesti hänen ansiotuloinaan. Laiminlyöntejä kirjanpidossa pidettiin sallittuina silloin, kun ne eivät olleet jatkuneet läpi yhtiön toiminnan. Vaikuttaisi siltä, että ratkaisulla KKO 2011:64 korkein oikeus on halunnut lieventää aikaisempaa oikeuskäytännössä muodostunutta linjaa. Uudempi korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2018:12 kuitenkin palaa takaisin tiukempaan lähtökohtaan siitä, että kirjanpidolliset merkinnät toimivat osoituksena rahaliikenteen tarkoituksesta. Kirjanpito on perustana sen arvioinnissa, mikä yhtiön rahaliikenteen luonne on. Kun asiaa arvioidaan objektiivisesti jälkikäteen, osoittavat tehdyt kirjaukset – tai kirjaamatta jättämiset – tekoajan mukaista tarkoitusta. Teon ja näytön arviointi on kuitenkin pidettävä toisistaan tiukasti erillään, jotta huomioidaan näyttö – kirjanpidollisten merkintöjen – osoituksena johdon tahdonilmauksista.³¹¹ Laiminlyönnit tällaisista velvoitteista osoittaa lähtökohtaisesti velkojien etujen loukkausta.

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö ei tarkoita sitä, että kirjanpitoon liittyvien säännösten laiminlyöminen liittyisi velallisen epärehellisyyteen sinänsä. Kirjanpito itsessään ei ole merkityksellinen sen suhteen, että sen virheellisyyksiä tai puutteita tulisi arvioida osana velallisen epärehellisyyttä. Sen välittämä informaatio toimii kuitenkin edellä kuvatusti osoituksena toimien tekohetken tarkoituksesta, ja tätä vastoin voi olla vaikea todistaa, kun huomioidaan muut mahdollisuudet hankkia tietoa velallisen varallisuuspiiristä. Tarkasteltu oikeuskäytäntö osoittaa tiukkaa suhtautumista ylipäätään kirjanpidon merkintöjen oikeellisuuteen. Korkein oikeus

³⁰⁸ *Vahtera* 2012, s. 299.

³⁰⁹ *Kukkonen* 2018, s. 88.

³¹⁰ *Tapani – Hyttinen* 2023, s. 849.

³¹¹ *Salminen* 1998, s. 93. Samassa yhteydessä *Salminen* käsittelee myös kirjausvirheen merkitystä sekä kirjausten tekemisenä kirjausrutiinin mukaisesti.

on katsonut, että kirjanpito- ja verolainsäädännön velvoitteiden laiminlyöminen ilmeisenä tar-
koituksena välttää veroja ja muita julkisoikeudellisia maksuja ilmentää piittaamattomuutta
velkojia kohtaan. Velallisen epärehellisuuden oikeushyvä suojaa velkojien etua ja velkojien
etu edellyttää kirjanpidollisten velvoitteiden noudattamista, sillä on velkojien edun mukaista,
että velallisen kirjanpito on oikeellista. Tästä johtuu, että velvoitteensa laiminlyövä kirjanpito
voi olla osoitus piittaamattomuudesta velkojia kohtaan. Tällaisesta päättelystä on huomatta-
vissa, että velallisen epärehellisyys suojaa omaisuuden lisäksi luottamusta taloudelliseen toi-
mintaan. Vielä edelleen kirjanpidollisten vääryyksien kuvaaminen piittaamattomuudeksi vel-
kojia kohtaan toteamuksena kuvatussa tilanteessa on ainakin kirjanpidon oikeellisuuden tär-
keyttä vahvistava tekijä, mikäli ei sitä suojaava. Tämänkin velallisen epärehellisuuden yhtey-
den kirjanpidollisiin merkintöihin voidaan nähdä vahvistavan velallisen epärehellisuuden yh-
teyttä kirjanpitorikokseen. Tässä yhteydessä tosin huomattava on myös mahdollisuus sille, että
kirjanpito laiminlyödään maksukyvyttömyyden takia, eikä tällöin yhteyttä ole velallisen piit-
taamattomaan toimintaan velkojia kohtaan.³¹²

6 RIKOSTEN YHTEYS LAINKONKURRENSSIN KANNALTA

6.1 Lainkonkurrenssi

Seuraavaksi arvioidaan, vallitseeko kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisuuden välillä
sellainen yhteys, että kyse voisi olla lainkonkurrenssitilanteesta. Pääpaino arvioinnissa on
edellä käsiteltyjen tekijöiden merkityksessä. Tässä turvaudutaan oikeuskäytännön sekä oi-
keuskirjallisuuden osoittamiin arviointiperusteisiin ja pyritään tätä kautta tuomaan merkityk-
sellisiä tekijöitä velallisen epärehellisuuden ja kirjanpidon yhteydessä esiin.³¹³ Arvioitavaksi
tarkemmin tulee, voiko kirjanpitorikos syrjäytyä velallisen epärehellisuuden yhteydessä, ja
tämä pohjaa jäljempänä esitettävään oikeushyvien merkitykseen lainkonkurrenssitilanteissa.
Kirjanpitorikoksen syrjäytymiseen konkurrenssitilanteissa on suhtauduttu pidättyvästi oikeus-
kirjallisuudessa, tosin aihetta ei ole kovin laajasanaisesti käsitelty. Kanta on perusteltu oikeus-
hyvien erillisyydellä ja sillä, että rikostunnusmerkistöt eivät täyty samalla teolla.³¹⁴

³¹² Ks. *Paukku* 2022. *Paukku* on käsitellyt aihetta kirjanpitorikoksen näkökulmasta.

³¹³ Lainkonkurrenssista erityisesti oikeuskäytännön kautta ks. *Luoto* 2022 ja erityisesti oikeushyvien suojelun
näkökulmasta *Piippo* 2022, sekä yleisemmin *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 567–590; *Korkka-Knuts –*
Helenius – Frände 2020, s. 405–414.

³¹⁴ *Kukkonen* 2018, s. 287–289; *Rautio* 2022, s. 1047.

Rikoslain lähtökohta on, että toimessaan tekijä rikkoisi vain yhtä rikostunnusmerkistöä ja lainkonkurrenssitilanteita olisi rikoslaissa mahdollisimman vähän.³¹⁵ Käytännössä rangaistus-säännökset voivat sisältyä toisiinsa tai olla ristikkäisiä, ja tästä seuraa erilaisia konkurrenssitilanteita.³¹⁶ Lainkonkurrenssilla tarkoitetaan tilannetta, jossa vastaajan menettely täyttää useamman rikossäännöksen, mutta yhden säännöksen soveltaminen tekee muun tai muiden soveltamisen tarpeettomaksi. Joissakin rikossäännöksissä lainkonkurrenssi selviää erityissäännöksen syrjäyttäessä yleisluontoisemman tai toissijaisuuslausekkeet määrittävät säännöksen syrjäytymistä, mutta lainkonkurrenssitilanteita varten rikoslakiin ei ole sisällytetty mitään yleissäännöstä. Asian laajempi tarkastelu on jäänyt oikeuskäytännölle ja oikeuskirjallisuudelle.³¹⁷ Lainkonkurrenssitilannetta voidaan hahmottaa kolmen erilaisen ratkaisusäännön kautta: subordinaatio, jossa rikostyyppi sisältyy toiseen rikostyyppin luokkaan ja etusija syntyy privilegoidulle tai kvalifoidulle säännökselle, toissijaisuus, jossa lakiteksti sisältää toissijaisuuslausekkeen, sekä punninta. Viimeisessä ratkaisusäännössä konkurrenssiopillisesti arvioitavat säännökset sisältyvät toisiinsa vain osittain ja mahdollinen rikosten yhtyminen selviää eri näkökohtia punnitsemalla, joista tärkeimpänä voidaan pitää suojeluintressin ulottuvuutta.³¹⁸

Lainkonkurrenssioppiin kuuluu myös myötärangaistujen tekojen oppi, joka perustuu samaan lähtökohtaan kieltää yllirankaiseminen. Myötärangaistua tekoa koskevassa opissa tekijän toimintaa on tarkoituksenmukaista tarkastella kokonaisuutena eikä niinkään pistemäisesti.³¹⁹ Myötärangaistu esi- tai jälkiteko jää rankaisematta sen välttämättömyyden tai säännönmukaisuuden takia.³²⁰ Korkein oikeus on määritellyt rankaisemattoman jälkiteon tarkoittavan aikaisemmalla rikoksella saavutetun tilan tosiasiallista hyväksikäyttöä tai pääteolla luodun oikeudenvastaisen tilan ylläpitämistä, jota ei voida katsoa eri vääryydeksi ja joka sisältyy aikaisemman rikoksen tunnusmerkistöön.³²¹

Kirjanpitorikokseen liittyvää lainkonkurrenssia on käsitelty yhdessä korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2015:88, jossa on arvioitu kirjanpitorikosta petoksen myötärangaistuna jälkitekona. Lisäksi esiin nostetaan korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2011:35, jossa

³¹⁵ HE 66/1988 vp s. 21.

³¹⁶ Lahti 1968, s. 713–716.

³¹⁷ HE 40/1990 vp s. 8–9.

³¹⁸ Ks. näistä vielä tarkemmin esimerkiksi *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 405–414. Vrt. *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 568, jossa punninnan sijasta käytetään nimitystä oikeushyvien suojeluintressi. Tässä yhteydessä on päädytty käyttämään punninnan käsitettä, sillä jäljempänä korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö osoittaa, että huomioon otetaan myös muita tekijöitä kuin taustalla olevat oikeushyvät.

³¹⁹ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 579.

³²⁰ HE 40/1990 vp s. 9.

³²¹ KKO 2011:52, kohta 5; KKO 2015:88, kohta 8.

käsitellään veropetosta velallisen epärehellisuuden jälkitekona. Edelleen tässä yhteydessä esiin nostetaan ratkaisu KKO 2011:52, joka koski velallisen epärehellisyyttä jälkitekona tapauksessa, jossa vastaaja oli velalliseen epärehellisyyteen sekä osakeyhtiörikkomukseen syyllistyneen siirtänyt yhtiöistä itselleen varallisuutta ja korkeimmassa oikeudessa arvioitiin, oliko vastaaja saamiaan varoja kohtuukäytön ylittäen muuhun tarkoitukseen kuin velkojensa maksamiseen syyllistynyt velallisen epärehellisyyteen.

Ratkaisussa KKO 2011:35 kyse oli velallisen epärehellisyydestä ja veropetoksesta tapauksessa, jossa vastaaja oli nostanut yhtiöstä varoja ilman hyväksyttävää syytä, eikä ollut ilmoittanut näin saatua tuloa henkilökohtaisessa verotuksessa. Perusteluissa todettiin suojeltavien oikeushyvien eroavan toisistaan, sikäli kun velallisen epärehellisyydellä suojataan velkojien taloudellisia etuja ja veropetoksella julkisen talouden varainhankintaa. Teot eivät elimellisesti liity toisiinsa, vaan velallisen epärehellisyyteen usein syyllistytään teolla, josta saatu tulo ilmoitetaan avoimesti verotuksessa. Samoin tässä ratkaisussa on korkein oikeus huomionut, etteivät tunnusmerkistöt peitä toisiaan ja että ne täyttyvät eri toimilla ja eri ajankohtina. Veropetoksen taustalla olevat arvot epätodennäköisesti saisivat velallisen epärehellisydessä sellaista asemaa, että rikosten yhtyminen tulisi kyseeseen.³²²

Ratkaisun KKO 2011:52 tapauksessa vastaaja oli siirtänyt yhtiöistä itselleen varoja ja tämän katsottiin täyttävän velallisen epärehellisuuden sekä osakeyhtiörikkoksen. Korkeimmassa oikeudessa kysymys oli siitä, oliko vastaaja syyllistynyt vielä velallisen epärehellisyyteen käyttäessään näitä varoja kohtuukäytön ylittävästi. Perustelut osoittavat, että jälkitekona velallisen epärehellisyyttä arvioitaessa arviointi voidaan kohdistaa asianomistajapiirien erillisyyteen, sillä vastaaja tässä toimessaan loukkasi omia velkojiaan eikä yhtiön velkojia. Lisäksi toimet ovat olleet pääteon ja jälkiteon kohdalla eriävät. Kyse ei ole ollut rankaisemattomasta jälkiteosta ja vastaaja tuomittiin vielä tämän toimen osalta velallisen epärehellisyydestä.³²³

Kirjanpitorikoksen yhteys petokseen on arvioitu korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2015:88. Tapauksessa vastaaja oli erehdyttänyt rekisteröityä yhtiötä laskuttamalla yhtiönsä kautta tekemättömiä käännostöitä, joita koskevat laskut oli merkitty myös kirjanpitoon. Perusteluissa todetaan, että kirjanpitorikossäännöksillä suojataan kirjanpidon oikeellisuutta, eikä kirjanpitorikoksen seurauksena vahinkoa aiheudu suoraan sidosryhmille vaan muiden liittyvien rikosten kautta vasta. Petoksella suojataan varallisuutta ja asianomistajan oikeutta määrätä omaisuudestaan. Rikosten välillä ei katsottu olevan säännönmukaista yhteyttä. Rikosten katsottiin täyttyvän eri toimilla ja eri ajankohtina, eivätkä tunnusmerkistöt täydennä toisiaan. Näihin perusteluihin nojaten korkein oikeus katsoo, että painavin merkitys annetaan lainsäätäjän tavoitteelle suojata kirjanpidon oikeellisuutta ja luotettavuutta, eikä kirjanpitorikoksen oikeudenloukkaus tule rangaistuksi petossäännöksessä.³²⁴

³²² KKO 2011:35, kohta 15–23.

³²³ KKO 2011:52, kohta 4–7 ja 16.

³²⁴ KKO 2015:88, kohta 14–17.

Lainkonkurrenssi voidaan edellä kuvatusti ratkaista punninnan kautta. Korkein oikeus on ratkaisukäytännössään ottanut lainkonkurrenssia arvioidessaan huomioon yhtenevät oikeushyvät, rikosten sanamuodot ja rangaistusasteikot, vastuu- ja osallisuusmuodon tekoasteen ja rikostyyppin, tahtotilan ja tekokokonaisuuden sekä asianomistajien yhteneväisyyden.³²⁵ Myötärangaistuja tekoja arvioidaan hieman eri lähtökohdista. Uudemmissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO 2011:35 ja KKO 2015:88 myötärangaistuja tekoja koskeissa tapauksissa on arviointikriteereinä hyödynnetty oikeushyvien yhteneväisyyttä, jälkiteon luonnetta pääteon hyödyntämistapana, tunnusmerkistöjen yhteneväisyyttä ja täyttymistä, rikosten tekojen kiinteää liityntää toisiinsa sekä rikossäännöksellä suojattavia arvoja. Näitä korkeimman oikeuden luomia kriteerejä jälkiteon rangaistavuudelle on kuvattu täsmällisiksi.³²⁶ Oikeuskirjallisuudessa myötärangaistulta teolta on edellytetty säännönmukaista tai välttämätöntä sisältyvyyttä sekä osittaisen yhtenevyyden kriteerin, josta voidaan hahmottaa suojeluobjektien yhtenevyyden ja vahingon laajuutta koskevien kriteerien kautta.³²⁷ Säännönmukaisen tunnusmerkistöjen yhtäaikaisen toteutumisen, joka täyttyy jälkiteon ollessa säännönmukainen hyödyntämis- tai varmentamistapa, jäädessä epämääräiseksi, tulee osittaiselle yhtenevyydelle asettaa tiukemmat rajat. Merkityksellistä on, että jälkiteolla ei saa aiheuttaa päätekoon nähden uutta vahinkoa.³²⁸

6.2 Yhdistävät tekijät lainkonkurrenssiarvioinnissa

Oikeuskäytännön mukaan suojeltavista oikeushyvistä lainkonkurrenssin arviointikriteerinä on tullut merkittävä tekijä.³²⁹ Oikeushyvien erilaisuus johtaa tilanteeseen, jossa tulkintaongelmia ei synny liittyen lainkonkurrenssitilanteisiin, eikä rikosten yhtyminen tule kyseeseen.³³⁰ Edes osin yhtenevät oikeushyvät rikossäännösten taustalla voivat johtaa siihen, että molempia

³²⁵ Näin *Luoto* 2022. Luoto on artikkelissaan analysoinut pääosin 2000-luvulla annettuja korkeimman oikeuden ratkaisuja ja luonut tämän jaottelun arviointikriteereistä. Ks. myös *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 573–579; *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 409–413. Näissä huomionarvoisiksi tekijöiksi samoin korkeimman oikeuden ratkaisuihin nojaten katsottiin korostuneesti oikeushyvien yhteneväisyys ja asianomistajien piiri sekä lisäksi tapauksen tosiseikat sekä tunnusmerkistöt ja näiden rangaistusasteikot.

³²⁶ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 588–589.

³²⁷ *Lahti* 1968, s. 709–737, jonka perusteella *Sahavirta* 2008, s. 283–290.

³²⁸ *Lahti* 1968, s. 719–734 ja alaviite 65.

³²⁹ Näin on vahvistettu esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO 2014:7, kohta 48–57; KKO 2017:57, kohta 12–13; KKO 2019:31, kohta 13–18. Erityisesti myötärangaistujen tekojen kohdalla *Piippo* 2021, s. 1251–1252.

³³⁰ *Piippo* 2022, s. 648–649. Toisistaan eroavaisiksi oikeushyviksi, ja näin rikosten yhtymisen estäviksi, korkein oikeus on myös katsonut hengen ja terveyden suojelemisen vaaran aiheuttamisessa ja oikeutta elää ja olla rauhassa toisen häirinnältä kotirauhan rikkomisessa sekä omaisuuden suojan hallinnan loukkauksessa ja viranomaisen toiminnan suojaamisen haitanteossa virkamiehelle. Näin ratkaisuissa KKO 1997:108 ja KKO 2002:91.

rikostunnusmerkkejä ei ole tarpeen soveltaa.³³¹ Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2019:31 on esitetty heijastavan joustavaa tulkinnan lähtökohtaa, jonka mukaan ylirankaisemista tulisi välttää ja arvioinnissa huomioidaan se, tuleeko teko riittävän rangaistuksi vain huomioon ottamalla yksi rikostunnusmerkistö, vaikka suojeleobjekteissa olisi eroavaisuuksia.³³² Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi tuli, sisältyykö laiton uhkaus jo virkamiehen väkivaltaiseen vastustamiseen. Jälkimmäisen rikoksen suojelekohteeksi korkein oikeus toteaa virkamiehenä toimivan henkilön turvallisuuden valtion toimeenpanovallan käytön suojelelun lisäksi. Laittoman uhkauksen kriminalisoinnilla suojataan turvallisuudentunnetta riippumatta henkilön asemasta. Vaikka korkein oikeus katsoo, että on mahdollinen tilanne, jossa virkamiehen väkivaltainen vastustaminen täyttyy ilman, että henkilökohtainen turvallisuus vaarantuu, ei eroilla oikeushyvien välillä ole niin merkittävää painoarvoa, vaan rikosten yhtyminen oli tapauksessa käsillä.³³³ Edelleen ratkaisussa KKO 2021:7 korkein oikeus linjaa, että oikeushyvien erillisyys ei ole merkityksellistä kaikissa tilanteissa. Eroavuudelle voidaan antaa painoarvoa, sikäli kun syrjäytyvällä oikeushyvällä on sellainen suojelekohde, jota syrjäyttävällä säännöksellä ei ole.³³⁴ Korkein oikeus ei kuitenkaan tuo perusteluissa esiin, että tällainen tilanne automaattisesti olisi este lainkonkurrenssille.

Se, miksi kirjanpitorikos olisi velallisen epärehellisuuden yhteydessä potentiaalisesti syrjäytyvä rikossäännös eikä toisinpäin, johtuu erityisesti rikosten oikeushyvistä. Velallisen epärehellisuuden oikeushyvä kohdistuu perustuslaista tulevaa omaisuudensuojaan, jota kirjanpitorikoksella ei suojata kuin enintään välillisesti suojaamalla sidosryhmien etuja. Kirjanpitorikoksen oikeushyvä on velallisen epärehellisuuden oikeushyvää abstraktimpi. Tästä syystä on katsottava, että velallisen epärehellisyys ei voi syrjäytyä kirjanpitorikoksen yhteydessä. Tilannetta toisin päin, kirjanpitorikoksen syrjäytymistä velallisen epärehellisuuden kohdalla, ei ole pidettävä yhtä selvänä.

Kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisuuden oikeushyvät ovat osin yhteneväiset erilaisilla painotuksilla. Kirjanpidon informaatiota hyödyntävät muut yritykset, luotonantajat, osakkeenomistajat ja julkinen valta.³³⁵ Kirjanpidon luotettavuus ei ole liitännäinen ainoastaan

³³¹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 410; Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 573–576; Piippo 2022.

³³² Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 577.

³³³ KKO 2019:31, kohta 15 ja 16.

³³⁴ KKO 2021:7, kohta 23. Vrt. Kukkonen 2018, s. 287–288, jonka mielestä kirjanpitorikoksesta rangaistaan erikseen kirjanpidon luotettavuuden suojelelun takia sekä lisäksi sen, että *kirjanpitorikoksella ei ole suoranaisesti vaikutusta velkojen varallisuusasemaan*. Korkein oikeus taas painotti lähinnä syrjäytyvän säännöksen omaa erillistä oikeushyvää.

³³⁵ HE 66/1988 vp s. 89. Ks. HE 53/2002 vp s. 5, jossa listattu luotonantajat, omistajat ja veronsaaja sidosryhmiksi.

tapauksen kirjanpitovelvollisen kirjanpitoon ja sidosryhmien luottamukseen tätä kirjanpitoa kohtaan vaan yleisempään luottamukseen taloudellisessa toiminnassa siihen, että kirjanpito on totuudenmukaista informaatiota kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Kirjanpitorikos suojaa näin laajempaa oikeushyvää kuin ainoastaan yksilötasolla merkittävää intressiä. Samaa laajempaa luottamusta suojaa myös velallisen epärehellisyys. Luottamus taloudellisessa toiminnassa on välttämätöntä luotonannolle ja tehokkaalle markkinataloudelle. Korkeimman oikeuden suhtautuminen kirjanpidon kirjausten merkitykseen velallisen epärehellisyydessä lähentää oikeushyviä ja arviointi osoittaa myös kirjanpidon oikeellisuuden merkitystä, tosin velallisen epärehellisyyden kannalta. Kirjanpidon oikeellisuuden vääristyminen kirjanpidollisten velvoitteiden laiminlyönnin seurauksena huomioitiin velallisen etuihin kohdistuvana piittaamattomana toimintana. Mikäli sovellustilanteessa kirjanpitorikoksen katsottaisiin syrjäytyvän, on selvää, että suoraan kirjanpidon oikeellisuus jää suojamatta. Lainsäätäjän tarkoitusta suojata kirjanpidon oikeellisuutta on ensisijaisesti kunnioitettava, sillä lainsäätämisvaiheessa tämän on katsottu olevan kriminalisoinnin mahdollistava arvo. Korkeimman oikeudet ratkaisut KKO 2019:31 ja KKO 2021:7 osoittavat joustavaa suhtautumista oikeushyvien osittaiselle eroavuudelle, eikä syrjäytyvän säännöksen oikeushyvä, jota soveltuva ei suojaa, ole automaattinen este lainkonkurrenssille. Nämä huomioon ottaen ei lähtökohtaisesti voi pitää poissuljettuna lainkonkurrenssin mahdollisuutta.

Lainsäätäjän tahtoon liittyen on huomioitava, että kirjanpitorikoksen lain esitöissäkkin korostetaan kirjanpitorikoksen liitääntä muihin talousrikoksiin.³³⁶ Kirjanpitorikkomuksen säännöstä kirjanpitolaissa muutettaessa on todettu, että kirjanpitorikos tai -rikkomus ovat liitännäisiä esimerkiksi velallisen rikoksen toteuttamiseen, mutta tällöin sovelletaan kumpaakin rikosta koskevia säännöksiä.³³⁷ Tästä voidaan johtaa päätelmiä, joiden mukaan kirjanpitorikosta ei olisi tarkoitettu syrjäytyväksi säännökseksi. Toisaalta voi myös olla, että lainsäätäjä ei ole halunnut ottaa kantaa tilanteeseen, vaan on jättänyt sen oikeuskäytännön arvioitavaksi tapauskohtaisesti.

Kirjanpitorikoksen rangaistustasoa on haluttu tiukentaa kvalifioituneen tekemuodon säätämisen yhteydessä, jotta kirjanpidon hävittämisestä tai laiminlyömisestä ei muodostuisi edullista vaihtoehtoa muun talousrikoksen kuten velallisen epärehellisyyden tai veropetoksen sijaan tai taloudellisten seuraamusten välttämiseksi. Taustalla vaikuttivat kriminaalipoliittiset argumentit talousrikollisuuden estämiseksi tähän muutokseen. Rangaistustasoa nostettu tietoisesti ja se on

³³⁶ Ks. esimerkiksi HE 1988 vp s. 77 ja 89; HE 53/2002 vp s. 5–6.

³³⁷ HE 89/2015 vp s. 134.

tuotu yhtenevälle tasolle kyseisten rikosten kanssa.³³⁸ Rikoslain mukaan kirjanpitorikokseen suhtaudutaan rangaistusvastuun kannalta kuitenkin yhtä ankarasti kuin velallisen epärehellisyys, eikä rangaistusasteikko osoita lievempää suhtautumista kirjanpidon oikeellisuuden rikkomiseen. Tässä kohdassa on syytä huomioida se, tulisiko rikollisen teon vääräys tästä huolimatta riittävästi arvioiduksi jo velallisen epärehellisyttä soveltamalla. Kriminaalipoliittiset argumentit kirjanpitorikoksen moitearvostelun tiukentamisesta eivät enää yllä tähän tilanteeseen.

Ratkaisussa KKO 2015:88 korkein oikeus huomioi, että kirjanpitovelvollisella on velvollisuus kirjata liiketapahtumat todellisen sisältönsä mukaan kirjanpitoon, vaikka toimet olisivat lainvastaisia, jos kyse on sinänsä laillisesta liiketoiminnasta.³³⁹ Kirjanpidon tekemiseen on velvoite lain nojalla, eikä kirjanpidollisiin toimiin ryhdytä velallisen epärehellisyys toimen takia. Kirjanpitovelvollinen voi tehdä päätöksen siihen liittyen, miten toimet kirjataan kirjanpitoon tai mahdollisesti, halutessaan välttää velallisen epärehellisyystoimien kirjauksen, päätöksen voi tehdä myös kirjanpidon laiminlyömisestä. Kirjanpitovelvollisuus on osin asetettu kirjanpitovelvollisen kontrolloimisen mahdollistamiseksi, ja tavoitteena tuoda saataville kirjanpitovelvolliseen liittyvää informaatiota. Kirjanpito on myös välttämätöntä esimerkiksi verotuksen toteuttamiseksi. Tämä loitontaa rikosten yhteyttä. Esitettyjen arviointikriteerien valossa on tuotava vielä esille se, että kirjanpitorikos ei ole välttämätön velallisen epärehellisuuden toteuttamiseksi, vaan rikosten yhteys voidaan katkaista. Vähintään liitetiedoissa kirjanpitovelvollisella on mahdollisuus osoittaa kirjausten tosiasiallinen luonne. Tämän voisi tulkita erottavan rikokset toisistaan niin, että kirjanpitorikosta ei tulisi arvioida velallisen epärehellisuuden jälkitekona. Säännönmukaisuus on tulkinnanvarainen kriteeri ja myös muille kriteereille tulisi arvioinnissa antaa painoarvoa.³⁴⁰ Säännönmukaisuuden kriteerin on katsottu joustavan rikosten muun yhtenevyyden vahvistuessa. Kirjanpitorikoksella ja velallisen epärehellisyysellä ei kaiketi ole välttämätöntä tai säännönmukaista yhteyttä, mutta yhteys näiden välillä on vahva. Se pohjautuu rikosten liityntään varallisuuspiirissä.

Kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistöt eivät ole päällekkäisiä. Yhteys tunnusmerkistöissä liittyy siihen, että velallisen epärehellisuuden toimet heikentävät velallisen varallisuuspiiriä. Velallisen varallisuuspiiriä ja sen muutoksia kuvataan kirjanpitorikoksessa. Tässä tunnusmerkistöillä on kiinnekohta keskenään, ja tähän yhteyteen liittyy myös rikosten yhtenäinen tavoite. Velallisen epärehellisyysessä tavoite usein voi olla varojen

³³⁸ HE 53/2002 vp s. 17.

³³⁹ KKO 2015:88, kohta 12.

³⁴⁰ *Piippo* 2021, s. 1252–1253.

siirtäminen pois maksukyvyttömän velallisen varallisuuspiiristä, jotta varallisuutta ei käytetä velkojen maksuun. Kirjanpidon antamaa kuvaa kirjanpitovelvollisesta voidaan vääristää pyrkimyksenä saada varallisuuden muutokset näyttämään tosiasioita vastaamattomilta. Kirjanpito voi olla ja usein onkin sidoksissa velallisen epärehellisyteen niin, että kirjanpidon toimilla pyritään täysin häivyttämään velallisen epärehellisyys teot tai laiminlyönnit. Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö osoittaa, että yhteinen tahtotila puoltaa rikosten yhtymistä.³⁴¹ Yhteistä tahtotilaa on kuvattu vähimmäiskriteeriksi, jolloin yhteisen tahtotilan puuttuessa rikosten yhtyminen tulee harvoin kyseeseen.³⁴² Toimilla voidaan tavoitella taloudellista hyötyä itselle tai lähipiirille. Talousrikosten määritelmäkin nojautuu oikeudettomaan hyötyyn.

Osa kriteereistä sekä lainkonkurrenssissa että myötärangaistuja tekoja koskeissa opeissa liittyy tapauksen tosiseikoille. Oikeuskäytäntökin osoittaa yleisemmin lainkonkurrenssin kohdalla arvioinnin tapauskohtaisuutta. Sekä ratkaisuisissa KKO 2014:7 että KKO 2019:31 on perusteluissa korostettu suojelukohteen huomioimisen lisäksi yksittäisen tapauksen tosiseikkoja sekä tuotu esiin rikoksen luonteelle ominaisia asioita. Ratkaisun KKO 2014:7 perusteluissa korostetaan lähtökohtaa, jossa tilannetta on tarkasteltava kokonaisuutena. Perusteluissa huomioidaan petoksen tunnusmerkit, rahankeräysrikoksen kohdistuminen yleisöön ja tapauksessa kyseeseen tulleen pyramidipelin mahdollisen arvaamattomuuden pelin käynnistyttyä. Yksittäisinä tapauksen tosiseikkoina on perusteluissa tuotu esiin WinCapitan toiminnassa mukana olleen useita henkilöitä, jotka eivät kokeneet tuleensa erehdytetyiksi, mutta heihin kohdistui negatiivinen taloudellinen seuraamus, johon ei voinut varautua, sekä vahinkoa sosiaalisissa suhteissa ja ongelmia terveydessä.³⁴³ Ratkaisussa KKO 2019:31 huomio kiinnittyi siihen, minälaisessa tilanteessa virkamiehen väkivaltainen vastustaminen ja laiton uhkaus tässä tilanteessa tapahtuivat ja tilannetta verrattiin toisaalta siihen, millaisissa tilanteissa rikoksiin tyyppisesti syyllistytään. Tapauksessa merkitsevää oli, että jo virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen täyttäneessä teossa oli uhattu virkamiestä väkivallalla virkatoimeen liittyen ja näin rikosten katsottiin yhtyvän ja laiton uhkaus syrjäytyi.³⁴⁴ Myös tekokokonaisuuden yhtenevyydelle voidaan antaa merkitystä arvioinnissa.³⁴⁵

³⁴¹ Ks. KKO 2014:7, kohta 51; KKO 2019:31, kohta 13; KKO 2021:7, kohta 15. Toimien todettiin tapahtumien kokonaisuuden pohjautuneen yhteen ja samaan tahtotilaan, ja esimerkiksi viimeisimmässä yhteiseksi tahtotilaksi katsottiin uhrin härintä.

³⁴² *Luoto* 2022, s. 415.

³⁴³ KKO 2014:7, kohta 50, 52 ja 56.

³⁴⁴ KKO 2019:31, kohta 13, 16 ja 17.

³⁴⁵ *Luoto* 2022, s. 415.

Edelleen asianomistajatahojen yhtenäisyyteen voidaan kiinnittää huomiota lainkonkurrenssin kohdalla.³⁴⁶ Velallisen epärehellisyydessä suojataan velallisen velkojia, jotka ovat rikoksen asianomistajia, mutta kirjanpitorikos ei ole asianomistajarikos. Asianomistajatahot eivät näin ole yhtenevät. Laajemman oikeushyvän säännösten kohdalla on tosin katsottu, että rikosten yhtymistä on pidetty mahdollisena, vaikka asianomistajapiirit eivät ole täysin samat.³⁴⁷ Kirjanpitorikoksen syrjäytyessä ei näin ollen kenenkään asiaan liittyvän tahon suoranainen oikeus jäisi toteutumatta tai turva takaamatta.

Ratkaisussa KKO 2011:52 kyse ei ollut myötärangaistusta jälkiteosta perustuen asianomistajien ja tekojen eriävyyteen. Tapauksessa oli kyse myös eriävistä varallisuuspiireistä, yhtiöiden sekä luonnollisen henkilön varallisuuspiireihin kohdistuvista toimista. Eri varallisuuspiireillä katsottiin olleen omat asianomistajansa eli tapauksessa velkojansa. Näistä syistä velallisen epärehellisyyden ei katsottu syrjäytyvän. Vaikka luonnollisella henkilöllä ja oikeushenkilöllä olisi ollut yhtenevät asianomistajat, on asianomistajatahot toisistaan eroavat, sillä varallisuuspiirit näitä määrittämässä ovat toisistaan erilliset. Tämä merkitys varallisuuspiirin suhteen luotietyn vähimmäisvaatimuksen myös kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden lainkonkurrenssitilanteelle. Velallisen epärehellisyyden tekotavan ja kirjanpitorikoksen toimien on kohdistuttava yhtenevään varallisuuspiiriin, joka yhdistää asianomistajatahot riittävästi. Lisäksi tällöin ainoastaan voi mahdollinen tekojen yhteneväisyys olla käsillä. Tällaisessa tapauksessa voidaan tarkastella lainkonkurrenssin mahdollisuutta rikosten välillä.

6.3 Punnintatilanne vai myötärangaistu jälkiteko?

Vaikka myötärangaistujen tekojen oppi voidaan teoriassa erottaa lainkonkurrenssin alalajiksi ja tietyksi erityistilanteeksi, ei ole selvää, missä käytännössä raja näiden välillä kulkee. Oppien ei voida tehdä kirkasta eroa.³⁴⁸ Vaikuttaisi siltä, että lainkonkurrenssissa korostuneen aseman saa teon yhtenevyys ja saman teon kattaessa useamman rikostunnusmerkistön voi toinen säännöksistä syrjäytyä, kun taas merkityksellisempää myötärangaistujen jälkitekojen kohdalla on myötärangaistun teon esi- tai jälkiteon luonne ja teon huomioiminen tekokokonaisuutena, vaikka teolta yhä edellytetään yhteneväisyyttä. Mitä yhtenevämpi ja yksittäisempi teko on käytännössä ollut, sitä varmemmin asiaa voitaisiin käsitellä lainkonkurrenssiopin kautta, kun taas tilanteessa, jossa korostuu tässä tapauksessa kirjanpitorikoksen luonne jälkitekona,

³⁴⁶ Luoto 2022, s. 416–417.

³⁴⁷ Luoto 2022, s. 417.

³⁴⁸ Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 589.

voitaisiin tilannetta arvioida myötärangaistujen tekojen kautta. Näiden havaintojen ei ole tarkoitus ottaa kantaa sinänsä oppirakennelmien erotteluun, vaan vastata siihen, kummasta menettelystä mahdollisesti voisi olla kyse. Korkein oikeus on edellä käsitellyssä kolmessa ratkaisussa KKO 2011:35, KKO 2011:52 ja KKO 2015:88 käsitellyt lainkonkurrenssia myötärangaistujen tekojen kautta ja oikeuskäytäntö on huomionnut tekojen yhtenevyyden. Lisäksi talousrikollisuuteen tunnusomaisesti liittyy tekojen luonne kokonaisuuksina kuin perinteiseen rikosoikeuteen.

Edellä esille on tuotu, että varallisuuden siirtäminen varallisuuspiiristä toiseen on kirjanpidon merkintöjen tekemisestä erillinen toimi, mutta tekoja olla vaikea erottaa toisistaan esimerkiksi tilanteessa, jossa saman omistajajohtajan eri yhtiöiden välillä on tehty varallisuuden siirtoja, eikä näistä ole saatavilla muuta näyttöä, kuin kirjanpidon merkinnät. Jälkitekona kirjanpitorikos sinänsä seuraa velallisen epärehellisyyttä, sillä varallisuuden muutokset on tuotava ilmi kirjanpidossa, joskin kirjanpito on toteutettava muutoinkin, eikä velallisen epärehellisyys ole pontimena tähän. Tässä yhteydessä arvioidaan myötärangaistulta teolta edellytetyjen säännönmukaisuuden ja välttämättömyyden rajoja.

Nämäkään suuntaviivat ei tosin kirkasta oppien eroavaisuuksia niin, että voitaisiin tehdä johtopäätöksiä siitä, kumpaa oppirakennelmaa tulisi hyödyntää. Lainkonkurrenssitilanteen ratkaisua punninnalla ja myötärangaistuja tekoja koskevaa oppia yhdistää tavoite ylirankaisemisen välttämisestä tilanteessa, jossa vain yhden rangaistussäännön soveltaminen on riittävää. Päätettäessä rikosten yhtymisestä otetaan kantaa siihen, onko rikollinen teko tullut riittävästi moitituksi soveltamalla vain yhtä rikossäännöstä. Kummassakin mahdollisessa tilanteessa oikeushyvien samuus tai erilaisuus saavat korostuneen aseman. Arviointi kohdistetaan erityisesti siihen, jääkö kirjanpitorikoksen syrjäytyessä myös jokin sellainen arvo tai oikeuden kaltainen elementti suojaamatta. Kirjanpitorikoksen ollessa kriminaalipoliittisesti latautunut tullaankin arvioimaan tilannetta, jota kirjanpitorikoksen kriminalisoinnilla on pyritty välttämään, ja joka on jo tapauksessa konkretisoitunut. Tällöin joudutaan arvioimaan kirjanpitorikoksen merkitystä siinä vaiheessa, kun joka tapauksessa taloudellinen toiminta ei ole luotettavaa tai säännösten mukaista.

Vastaus siihen, tulisiko lainkonkurrenssi arvioitavaksi yleisemmän lainkonkurrenssin punninnan kautta vai lainkonkurrenssin erityistilanteen myötärangaistujen tekojen oppien kautta, jää siis avoimeksi. Lainkonkurrenssiharkintaa ei kuitenkaan voida tehdä etukäteisesti, vaan

tapauksessa tosiseikasto on arvioinnissa normatiivisten kannanottojen rinnalla.³⁴⁹ Tässä esitettyjen tulokulmien valossa esitetään, ettei lainkonkurrenssitilanteen mahdollisuutta voida etukäteisesti kieltää. Ratkaisevaa on tapahtuman yksityiskohdat ja erityispiirteet. Kirjanpitorikoksen ja velallisen rikoksen välillä kuitenkin vallitsee tiivis yhteys. Teoriassa jopa mahdollinen tai ainakin kieltämätön lainkonkurrenssi syrjäyttäisi kirjanpidon oikeellisuuden turvaamisen. Käytännön sovellustilanteessa tulee arvioida, tuleeko vääryys hyvitetyn ainoastaan velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistöä soveltamalla.

³⁴⁹ *Tapani – Tolvanen - Hyttinen* 2019, s. 577. Tosiseikkojen huomioiminen on nimenomaisesti tuotu esiin myös esimerkiksi KKO 2014:7, kohta 49; KKO 2019:31, kohta 17.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämä pieni kertomus on pyrkinyt systematisoimaan pientä osa-aluetta osana suurempaa oikeusjärjestelmän tarinaa ja vastaamaan näin kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden välillä vallitsemaan epämääräisyyteen. Aihetta on lähestytty käsittelemällä laajemmin rikosten luonteeseen liittyviä tekijöitä sekä seuraustunnusmerkkejä ja muita tunnusmerkistötekijöitä. Kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden yhteys on säännönmukaiseksi tunnustettu, mutta syyt säännönmukaisen yhteyden taustalla ovat epäilemättä jääneet ilman huomiota.

Kirjanpidon on annettava oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Kirjanpidon on siis annettava tosiasioita vastaavaa informaatiota kirjanpitovelvollisesta ja entiteettiperiaatteen mukaan kirjanpito muodostaa yhden talousyksikön, joka kirjanpidon avulla erotetaan muista talousyksiköistä. Kirjanpidon erilläänpito tehtävä yhdistää kirjanpitorikoksen velallisen epärehellisyyteen, sillä ongelmat erilläänpidossa saattavat kieliä muusta taloudellisesta rikollisuudesta. Rikoksia yhdistävä tunnusmerkistöihin liittyvä tekijä onkin niiden yhdistyminen varallisuuspiirin hahmottamiseen. Velallisen epärehellisyys erotetaan velallisen petoksesta sillä, että tunnusmerkistön mukainen tekotapa heikentää velallisen varallisuuspiiriä todellisesti. Kirjanpitorikos vaikuttaa kuvaan siitä, millaiselta kirjanpitovelvollisen varallisuuspiiri näyttää ulkopuoliselle. Kirjanpidon kirjaukset eivät ole oikeustoimia vaan kirjauksia tehdyistä toimista. Tässä vaikuttaisi paljastuvan marssijärjestys; velallisen epärehellisyydellä siirretään omaisuutta pois varallisuuspiiristä velkojen suoritukselta turvaan ja tätä lainvastaista toimintaa peitetään kirjanpitorikoksella. Tosiasiassa teot voivat olla toisiaan paljon lähempänä sikäli, kun kirjanpidon merkinnät toimivat osoituksina taloudellisesta toiminnasta. Varallisuuden siirroista ei välttämättä ole muuta ilmaisua, kuin kirjanpidollinen merkintä tehdystä oikeustoimesta. Kirjaus ei tällöin luo oikeustoimea, mutta ei tehtyä oikeustoimea ole välttämättä todettavissa mistään muustakaan lähteestä kuin kirjanpidosta ja näin tekotavat voivat käytännössä ovat toisiaan hyvin lähellä.

Kirjanpitorikoksella ja velallisen epärehellisyydellä on osin yhtenevät oikeushyvät. Taustalla kummallakin rikoksella on tavoite suojata luottamusta taloudelliseen toimintaan yhteiskunnassa ja tätä yhteistä tavoitetta lähennytään eri näkökohdista ja erilaisin painotuksin. Kirjanpitorikoksen sääntelyn tavoite on taata luotettava informaation lähde kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, jonka pohjalta taloudellisia suhteita pystytään luomaan. Suojelun kohteena on lisäksi täsmällisempi kirjanpidon oikeellisuus, jota on pidettävä merkityksellisenä erityisesti kirjanpitovelvollisen sidosryhmien kannalta. Velallisen

epärehellisyys suojaa perustuslaissa vahvistettua omaisuuden suojaa. Säännös turvaa velkojien oikeutta saataviinsa ja näin velallisen epärehellisyydellä vahvistetaan velkasuhteiden tehokkuus ja toimivuus. Velallisen epärehellisyyden oikeushyvistä seuraa taloudellista toimintaa määrittävien säännösten kunnioittaminen ja korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö osoittaa tiukan suhtautumisen kirjanpidollisen merkintöjen oikeellisuuteen. Kirjanpidollisten velvollisuuksien laiminlyönnin on katsottu osoittavan piittaamattomuutta velkojien etua kohtaan eli velkojien etu edellyttää kirjanpidollisten velvollisuuksien noudattamista. Tämän pohjalta voidaan todeta oikeushyvien olevan kerrostuneita.

Kummankin rikoksen oikeushyvistä on nähtävissä hyvinvointivaltioistumista, jolloin sääntely perinteisten perus- ja ihmisoikeuksien suojelun sijasta siirtyy kohti abstraktimpia arvoja. Velallisen epärehellisyyden taustalta on hahmotettavissa perustuslakiin pohjaava omaisuuden suoja, mutta kirjanpitorikoksen oikeushyvä on tätäkin yleisluontoisempi. Kyse on pelkästään oikeushyviä koskevan kehityksen sijaan laajemmasta trendistä, joka johtuu modernista ja globalisoituvasta markkinatalousyhteiskunnasta ja jonka seurauksena talousrikosoikeudelta edellytetään yhä vaativampiin ja monimutkaisempiin tilanteisiin reagoimista. Tästä syystä ja talousrikoksille tyypillisestikin käsiteltävät rikoksetkin ovat muotoilultaan avoimempia, ja niiden taustalla olevat oikeushyvät ovat laajempia. Avoimet muotoilut säännöksessä jättävät tilaa tulkinnalle, ja voivat jopa johtaa tilanteeseen, jossa pelkkä lainopillinen tulkinta ei riitä tämentämään käsitteitä riittävästi. Tämän tilanteen voidaan nähdä konkretisoituvan maksukyvyttömyyden määrittelyn kohdalla. Oikeudellistumiskehityksen työntävänä voimana on taloudellisen rikollisuuden ehkäiseminen ja toimivan markkinatalouden turvaaminen. Tämä osaltaan selittää aihepiiristä käytävää keskustelua. Kriminalisointiperiaatteet ja rikosoikeudellinen laillisuusoppi saavat korostuneen merkityksen, kun säännökset edellyttävät tulkintaa, jossa myös kriminaalipoliittisilla argumenteilla on asemansa.

Kirjanpidon merkinnöillä on merkittävä rooli velallisen epärehellisyydessä. Velallisen toimia tarkastellaan kirjanpidon kautta ja kirjanpidon merkinnät ovat osoituksia reaalitapahtumista. Kirjanpito välittää informaatiota. Sen pohjalta arvioidaan varallisuuspiirin tosiasiallista heikkenemistä ja maksukyvyttömyyttä. Tilinpäätöksen allekirjoituksella vahvistetaan tilinpäätöksen säännöstenmukaisuus, joka voi toimia osoituksena tietoisuudesta yhtiön taloudellisesta tilanteesta. Kirjanpidon kirjausten merkitys velallisen epärehellisyydessä selittyy osin kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden risteävillä oikeushyvillä. Kummatkin rikokset suojaavat luottamusta taloudellisessa toiminnassa ja luottamusta velallisen ja velkojan välillä. Tosiasioita vastaamattomat kirjaukset horjuttavat tätä luottamusta ja suojeltavan oikeushyvän

toteutuminen vaarantuu. Kirjanpidollisilla kirjauksilla tämän lisäksi on myös laajempi merkitys. Kirjanpidon oikea suorittaminen on informaation välittämistä, ja tämän tehtävän laiminlyönti vaarantaa velkojen oikeuksia. Vähäisen poikkeaman kirjanpidollisten velvoitteiden suhteen ei katsottu olevan merkityksellinen velkojen oikeuksien kannalta. Joka tapauksessa kirjanpito nauttii merkityksellistä asemaa informaation välittämisessä velallisen ja velkojen välillä.

Kirjanpitorikos todella on informaatorikos ja kirjanpitorikokseen syyllistyessä oikeellisen tiedon välittyminen kirjanpitovelvollisen sidosryhmille katkeaa. Tämä on myös ollut syy, jonka perusteella kirjanpitorikoksen rangaistusasteikkoa on tiukennettu useampaan otteeseen. Kirjanpitorikos on yhtä ankarasti säädelty kuin velallisen rikos. Rangaistusasteikko ei osoita viitteitä kirjanpitorikoksen apurikosluonteisuudesta tai muutoinkaan mistään lievemmästä suhtautumisesta kirjanpitorikokseen. Kirjanpitorikos on itsenäinen talousrikos muiden ohella, mutta kirjanpidon tehtävät ja luonne sitovat sitä muuhun talousrikolliseen sääntelyyn. Kirjanpidolliset toimet eivät ole välttämätön seurausta muusta talousrikollisuudesta, vaan kirjanpitovelvollisuuden johdosta on kirjanpito hoidettava asianmukaisesti, liittyi toimintaan rikollista toimintaa tai ei, ja vähintäänkin tilinpäätöksen liitetiedoissa on mahdollista antaa lisäselvitystä taloudellisen toiminnan tosiasioista. Se, onko kyse esirikoksesta, apurikoksesta vai itsenäisestä rikoksesta vai jostain muusta, vaatisi kirjanpitorikoksen laajempaa tarkastelua talousrikosten kontekstissa ja mahdollisesti tarkempaa tekotapatyypittelyä. Esirikosluonne vaikuttaa helpommin hahmotettavalta veropetoksen yhteydessä kirjanpidon tuloslaskentatehtävän vuoksi kuin velallisen epärehellisyyden suhteen. Velallisen epärehellisyydessä pikemminkin kyseessä on teon ilmituloa estävä rikos, mutta yhteys rikosten välillä ei ole väistämätön. Joka tapauksessa tässä yhteydessä suoritettu tarkastelu osoittaa, että yksistään kirjanpitorikoksella on tärkeä merkitys talousrikoksena, joskin kriminaalipolitiikan värittämän rikoksen, jonka laatus on muun talousrikollisuuden ehkäisyssä, painoarvo heikkenee muun talousrikollisuuden yhteydessä, kun oikeellinen kirjanpito on laiminlyöty. Eittämättä oikealla kirjanpidolla on oleellinen rooli toimivien markkinoiden varmistamisessa.

Nämä rikoksia yhdistävät tekijät suhteutettiin vielä lainkonkurrenssikysymyksiin. Pääsääntöisesti rikosten yhtyminen edellyttää samoja oikeushyviä, mutta viimeaikainen oikeuskäytäntö on osoittanut, että tärkeäksi arvioinnin lähtökohdaksi on muodostunut ylirankaisemisen kieltö. Erilliset oikeushyvät eivät estä rikosten yhtymistä, ja painoarvoa osittaiselle eriävyydelle annetaan, mikäli syrjäytyvällä rikoksella on sellainen oikeushyvä, joka säännöksen syrjäytyessä jäisi suojaamatta. Kirjanpitorikoksen syrjäytyessä kirjanpidon oikeellisuus jäisi vaille

suoranaista suojaa, mutta rikosten oikeushyvät ovat kerrostuneita keskenään. Tilanteessa, jossa kirjanpitorikos ja velallisen rikos kummatkin ovat konkretisoituneet, eli joka tapauksessa on loukattu luottamusta taloudelliseen toimintaan ja luottamusta velkasuhteessa, voidaan kysyä, mikä merkitys edelleen kirjanpitorikokseen tuomitsemisella ja kirjanpidon oikeellisuuden suojaamisella on. Ei välttämättä mikään, erityisesti kun huomioidaan myös velallisen epärehellisuuden laajempi tavoite suojata taloudellista toimintaa, ja edelleen mikäli tapauksessa velallisella ei olisi velkojien ulkopuolisia muita sidosryhmiä eikä väärällä kirjanpidolla olisi esimerkiksi vaikutusta veron määräytymiseen. Huomattava kuitenkin on kirjanpidon merkitys myös muille sidosryhmille kuin velkojille, esimerkiksi osakkeenomistajille, joiden etua kirjanpitorikoksella myös suojataan. Myös yhteyttä on rikosten tunnusmerkkien välillä, vaikka yhteydessä kyse ei ole sinänsä päällekkäisistä tunnusmerkeistä. Kirjanpitorikos ja velallisen epärehellisyys esiintyvät yhdessä, mikäli velallisen epärehellisuuden toimet kirjataan tosiasioita vastaamattomasti kirjanpitoon. Velallisen varallisuuspiirissä on oltava kyse samasta varallisuuspiiristä, josta kirjanpito luo kuvaa. Rikosten yhtäaikaisessa tarkastelussa ei tullut esiin seikkoja, jotka voisivat estää lainkonkurrenssitilanteen täysin.

Teoreettisella kannalla rikosten yhteyttä konkurrenssitilannetta on mahdollista jäsentää vielä pidemmälle tarkastelemalla rikosten luonteita tarkemmin ja analysoimalla näitä havaintoja täsmällisemmin lainkonkurrenssitilanteiden ratkaisusääntöjä vasten. Tässä tutkielmassa tähän syvyyteen ei päästy, sillä erityisesti keskityttiin yleisemmin rikosten yhteyttä luoviin tekijöihin ja tätä kautta tehtyjen havaintojen asettamiseen lainkonkurrenssioppien yhteyteen. Luonnollisesti havainnot yhteyksistä puoltavat lainkonkurrenssia, jolloin suhtautuminen on alun perinkin positiivisemmin latautunutta lainkonkurrenssin mahdollisuuden kannalta. Edelleen edellä esiin tuotu lainkonkurrenssin sidonnaisuus yksittäistapaukseen johtaa siihen, että täydellistä arviota ei ole tarkoituksenmukaista antaa, joskaan edes mahdollista. Tällaisten havaintujen kirjanpitorikosta ja velallisen epärehellisyyttä yhdistävien elementtien pohjalta ei kuitenkaan voida vetää lopullista johtopäätöstä lainkonkurrenssin mahdollisuudesta. Edellä olevat seikat punnittuna keskenään ei ainakaan voida todeta, että rikosten yhtyminen olisi poissuljettu mahdollisuus, mutta käyttöalan rajautuminen johonkin hyvin pieneen potentiaaliseen tapaustyyppiin, jossa kirjanpitorikoksen moitittavuus tulisi täytetyksi jo velallisen epärehellisuuden kohdalla, on mahdollista.

Talousrikollisuutta ei voida käsitellä ilman huomiota elinkeinovapaudesta. Jokaisella taloudellista toimintaa harjoittavalla on vapaus harjoittaa elinkeinotoimintaa valitsemallaan tavalla lain puitteissa. Kyse on siitä, kuinka taloudellisessa ympäristössä toimiva voi liikutella

omaisuuttaan tai rakentaa erilaisia luotonantojärjestelmiä, minkälaisia yhtiömuotoja ja järjestelyjä toiminnassa hyödynnetään. Elinkeinovapaus ei mahdollista soveltuvan sääntelyn vastaista toimintaa, mutta kriminaalipoliittiset tavoitteet rikosvastuun toteuttamisesta saavat osaltaan rajoja myös elinkeinovapaudesta. Kun kyse saattaa olla laajoista tekokokonaisuuksista ja talousrikosoikeudellinen sääntely on jo muutoinkin tulkinnanvaraista, talousrikoksissa voidaan joutua arvioimaan jo sitä, onko rikosta ylipäättään tapahtunut ja missä lain rajat kulkevat. Talousrikosoikeuden alalla joudutaan pikemminkin tasapainoilemaan sääntelyn yhteydessä sen kanssa, kuinka vapaana markkinat saavat toimia ja kuinka vapaasti taloudelliset toimijat saavat järjestää omat taloudelliset suhteensa. Markkinatalous toimiakseen näyttää tarvitsevan kattavaakin sääntelyä ja ohjeistusta, mutta samalla vapaat markkinat rajoittuvat.

Kuten lainoppiin kuuluu, eivät saavutetut johtopäätökset ole täysiiä totuuksia, vaan pikemminkin onnistuessaan pohjana seuraavalle tulkinnalle. Laintulkinnalla ei saavuteta väistämätöntä lopputulosta, vaan sillä autetaan tulevaa. Systematisoinnissa ei välttämättä olekaan kyseessä sen suurempi oikeudellinen löydös tai uusi hahmotelma, vaan periaatteena on löytää punaisia lankoja eri säännösten sekä niiden yleisten oppien ja tulkintojen välille. Lopputulemana on ollut yhdistävien elementtien julkilausuminen ja niiden sijoittaminen laajempaan kontekstiin. Sinänsä kirjanpitorikoksen ja velallisen epärehellisyyden taustalta ei paljastunut mitään ennalta tuntematonta tekijää, vaan eri elementit ovat varsin tavanomaisia käsitteitä ja huomioita, mutta rikosten yhteyttä on pidettävä jäsenytyneempänä, muttei tosin loppuun käsiteltyä. Tämä onkin lainopillisen tuotoksen olemus ja viehätys.